

домгетти

часопис за културу | 203–204

Издавање овог двоброја Домета помогли су Град Сомбор
и Министарство културе и информисања
Републике Србије.

до

DOMETI

ч а с о п и с з а к у л т у р у

јесен-зима, 2025,
год. 52, број **203–204**

издавач:
градска библиотека
„карло бијелицки” у сомбору

за издавача:
наташа туркић

главни и одговорни уредник:
драган бабић

уредништво: тамара бабић,
бранислав живановић,
саша радојчић
слађана драгичевић трошић

лектор и коректор: горан малбаша

ликовно-графички уредник:
дејан подлипец

оснивач часописа: скупштина града сомбора • главни уредник: casopisdometi@gmail.com • једногодишња претплата 600, за иностранство двоструко, на жиро рачун 840-131668-11 • цена овог броја 400 динара • штампа „кримел”, будисава • тираж: 300 примерака.

у с о в о м д в о б р о ј у

тема т

изложба пола века *домета*

приредила иња фирањ

весна гајић

данило вуксановић: омаж бескрајном обнављању **7**

слађана драгичевић трошић

мираш вуксановић: понеси уметност **14**

саша богојев

давор громиловић **16**

сава степанов

милан јакшић **18**

сузана вуксановић

јелена јанев: хормонологија. украдено време **21**

марко весић

јелена кукић: трагом неомодернизма:

нови простори [чулне] солидарности **24**

оливер томић

владо њаради и мирјана тијанић:

сећање на будућност **30**

андреја петраковић

биографија једног рада **33**

ђерђи ратковић

кратак опис радова **36**

јасмина видаковић

интервју са маријетом сидовски **38**

данијела тасић цветковић

очна тачка – периферни вид **41**

дату м

сомборски књижевни фестивал 2024.

милан трипковић

бесмртне лудости госпође кубат **43**

филип грујић

како да не волим америку? **50**

љубомир кораћевић

скица другог мишљења: трећи хуманизам **60**

драгана младеновић

збирке **64**

маја стојанац

срце-цвекла **70**

датум

венац лазе костића 2025.

симон грабовац осам песама	75
симон грабовац ред речи	81
давид кецман дако повеља симону грабовцу	82

реч

бранко ристић осам песама	85
милош ајдиновић клизање у пустињи	91
велиша јоксимовић девет песама	107
ђорђе јовановић десет песама	112
јевросима ристовић пет песама	119
биљана т. петровић како јесте	124

именик

Мирослав Јосић Вишњић (1946–2015–2025)

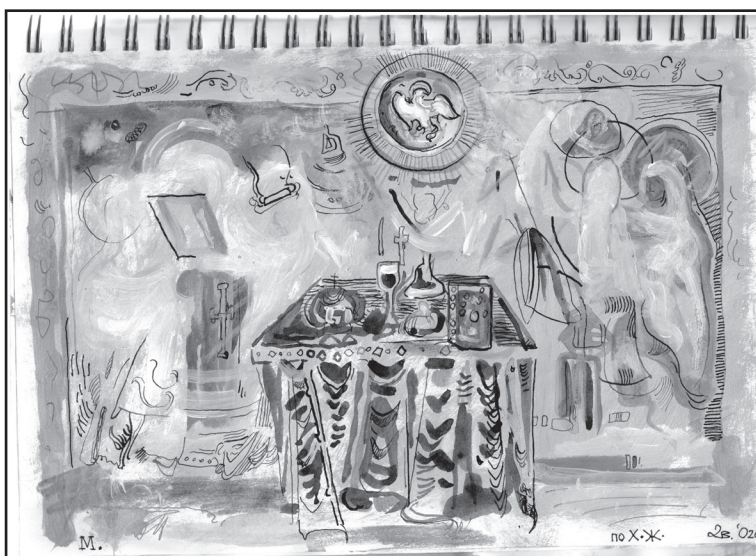
михајло пантић мјв и винету	127
дејвид норис мирослав јосић вишњић: о књижевности и о пријатељству	133
маринко арсић ивков пророк у свом селу	136
радивоје микић аскетизам мирослава јосића вишњића	139
јован пејчић сам себи енциклопедист	142
марко недић мирослав јосић вишњић – десет година доцније	146
слађана илић житија са булевара	150

чин

ђорђе петровић изузети	153
---------------------------	------------

омаж бескрајном обнављању

данило вуксановић

Матрица. Монологија Данила Вуксановића била је седма изложба едиције „Традиција и савремено стваралаштво“ којом Галерија Матице српске настоји да пружи простор савременим уметницима, позивајући их на креативни дијалог са прошлошћу. Едицију о којој је реч, као уредник покренуо је управо Данило Вуксановић, а темељи његове докторске изложбе, према речима самог уметника, постављени су на оној из 2016. са темом **Кошница**. Попут **Кошнице** на којој је група уметника изложила своје радове инспирисане чувеним симболом најстарије српске културне институције, **Матрица. Монологија** снажно се везује за историјат, мисију и послање Галерије Матице српске, установе у којој је Данило запослен као конзерватор-рестауратор. Изложбу чине реинтерпретације, нова читања као и слободна размишљања на тему матрица – клишеа који служе за умножавање, а које је уметник пронашао и пробрао у депоу Галерије.

Поставка је започињала једним необичним каменом, који подстиче на размишљање. У митологији, камен је атрибут Сатурна, који је у грчкој верзији Кронос, то јест време. Овај антички бог гутао је своју децу све док му супруга Реја није уместо Зевса подвалила – камен. Замењен каменом, Зевс ће, кад стаса, свргнути оца; камен који га је спасао постаће симбол победе над Кроносом – Временом; у камену ће и људи клесати своја достигнућа да их отргну од заборава, а литографским каменом који је користио први управник Галерије Матице Српске премостиће време Данило, осмисливши овај предмет као средство замишљене комуникације актуелне управнице Тијане Палковљевић Бугарски и Миливоја Николајевића. Управница на камену исписује писмо као поруку претходнику, публици и наредним генерацијама. **Матрица. Монологија** тако започиње тимским радом, који остаје обележје целе изложбе, у холу наговештене анимацијама Срђана Радаковића, праћене музиком Горана Трајкоског, и „запечаћене” печатом – логотипом који су заједно осмислили аутор изложбе и вајар Лука Кулић.

Осим снажне поруке о колективном карактеру савременог уметничког дела, као и испреплетености мноштва послова (па и персона) у сваком музејском раднику, изложба одговара на многа лична питања која уметник себи поставља – како на путу ка докторској дисертацији чији је изложба део, тако и на путу сталног усложњавања уметничког ангажмана у савременом друштву. Одшкринувши фиоке са „Десет музејских речи” на улазу у прву салу, посетилац започиње несвакидашње близак увид у појединости музејске делатности, али и у интимне исповести о сврховитости, животу, трајности и идентитету. Поред готових радова изложене су и саме матрице, које су почетна инспирација за дела, али не више од тога, јер свако дело од ове прве искре креће у потпуно новом смеру. Не само што намера уметника није била да копира клишее, већ према његовом сведочењу, такве копије не би ни биле могуће; матрице се са сваким углом мењају, и другачије рефлектију светлост, што је Данила подстакло да размишља о константој трансформацији уметничког дела. Ту је појаву затим и тематизовао, како у смислу пребацивања из једног у други уметнички медиј, тако и у смислу давања новог живота и уметничког статуса предметима који су лежали заборављени у некој од музејских фиока. Одабир клишеа је разнолик, те су, поред групе чврсто везане за историјат Галерије (Печатњака и Дипломе Матице, Оснивачког писма итд.) реинтерпретиране и иконе, портрети, медаље и једна карикатура.

Судећи по истакнутом месту и броју верзија, као и по одлуци да се на основу ње излије ново уметничко дело у бронзи, та карикатура садржи важну поруку читаве изложбе. Она представља цртеж Лазе Костића који је Урош Предић израдио у сврху шаљиве честитке за (тада) предстојећу 1900. годину. Три интерпретације „Opinion Publique / Јавног мњења” у Даниловој изведби сажимају главна питања која

су га у раду на поставци занимала: питања трансформације, кружења, темпоралности. Такође, може се рећи да је оригинална матрица профетичка по питању поигравања јавним мњењем, којим на карикатури у виду лопти са слоговима, жонглира Лаза Костић, а које се данас спроводи затрпавањем јавности мноштвом информација. Па ипак, и у том обиљу чињеница, појава и тврдњи, непогрешиво се осећа присуство тајне; речима самог уметника, тајна нам увек даје наду и мотивацију да непрестано истражујемо.¹ Вера у неку скривену суштину коју тек треба да расветлимо темељ је људске природе, па и покретач уметничког процеса. Зато није случајно што се добар део радова дотиче света иза појавности, у религијском или архетипском смилу.

У „Дому светог Духа” српски светитељи са матрице Христофора Жефаровића нестају у процесу набацивања слојева, као да прелазе у неку другу димензију, обасјану светлошћу. Оно што је од њихових обриса остало стапа се у неразлучиву масу ван нашег домашаја, док драперија на часној трпези тродимензионално и опипљиво излази у наш простор; тај трансфер између различитих нивоа постојања константна је тема ове изложбе. На њу упућује и соба у којој су изложене композиције инспирисане матрицом Богородице Бездинске Захарија Орфелина. Данилова Богородица појављује се у три верзије – прва је „Покретач” ужарених, усијаних топлих тонова који као да пулсирају; она се претпа у „Етеричну”, белу и неухватљиву која може да оличава

¹ Све парафразе ставова уметника потичу са јавног „Разговора о уметности” вођеног 26. 02. 2021. у Галерији Матице српске, у оквиру пратећег програма изложбе.

процес преласка на шта упућује и њено средишње место. На послетку, трећа је приказана са оне стране, као у негативу фотографског филма; она је „Посредник” – између сфера људског и божанског постојања које нису идентичне али су нераскидиво повезане. И друга Данилова интерпретација иконе, „Богомати Сивачка” изложена у првој сали, исијава овом натприродном ауром обрису који тек овлаш израњају из неког другог света. „Преображавање индивидуалног искуства помоћу симболизма,” пише Елијаде, „једнако је његовом отварању према Духу.”² Због тога приказ микроскопа коме Данило даје истакнуто место поред Богородица, не треба схватити само као алат конзеватора, загладаног у детаље предмета, већ и као покушај да се завири иза света физичких појава, унутрашњим оком изоштреним за симболе.

Данилов „портал преласка” у овој сталној потрази и кретању између светова јесте орман, извучен из подрума Галерије Матице српске. Из сенке – и из својеврсног подземља – донесен је на светлост засебне собе, у којој стоји самостално и поносито. Његове фиоке, поред клишеа, крију још и портрете часника Матице, архитектуру прошлих времена, фотографије свечаности, процесија које су давно протутњале улицама – али не без трага. Орман је, према сведочењу уметника, попут **трезора** у коме је пронашао све што му је потребно да осмисли нова дела. Силазак у подземље и у сенке као потрага за знањем опште је место свих древних култура; то је иницијацијски поступак који се назива и *Regressus ad uterum*, дакле повратак у материцу. Матрица, материца, Матица етимолошки је згодна игра речи којом су се већ на вођењима користили уметници Данило и Лука; са добрим разлогом јер је цела едисија „Традиција и савремено стваралаштво” промишљање уметничког процеса као сталне комуникације између различитих времена, овог нашег и оног почетног – како у смислу почетака Галерије Матице српске као институције, тако и у смислу прапочела света, од наших очију скривеног, а опет у наше душе утиснутог. Притисак и отисак такође су значајна тема изложбе, како кроз графички процес и експонате који показују графичку пресу, тако и у симболичном смислу, јер архетип, у преводу са грчког значи „први отисак” – а уметник је пред нас поставио обиље архетипских слика, у свесном настојању да нам се обрати кроз примордијалне садржаје, свима заједничке. Уметничко стварање је у неком смислу одговор на унутрашњу тежњу да се

2 Мирча Елијаде, Симболизам, свето и уметности. (Крушевац : Гутенбергова галксија, 2006), стр. 46.

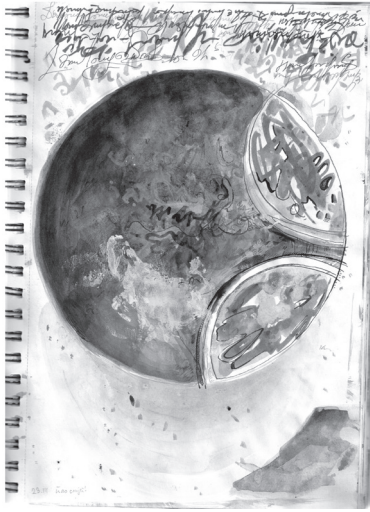
ти унутрашњи „притисци“ и „отисци“ оспоље... И заиста, вероватно не постоји уметник на свету који може да издржи а да не ствара; сам Данило има иза себе богат опус од преко педесет изложби, а обиље скица које посетиоци могу слободно да додирну и прелистају оличава сву набујалост и незадрживост уметничке инспирације. Одлуком да скице, које су публици обично недоступне, буду изложене на овај начин, док су матрице, противно досадашњој пракси, изложене у статусу уметничког дела, Галерија Матице српске поставља важна питања о томе шта је уметничко дело, ко о томе одлучује и зашто се неки предмети на крају нађу у музејима, док други остају ван њих.

Разгледање скица покреће неодољив процес асоцијација на представе стварања света из алхемијских трактата раног новог века. Није случајно што процес настанка једног уметничког дела подсећа на библијско Постање, како су га замишљали стари алхемичари; Јунг је веома уверљиво доказао да је практична вештина алхемијских трансмутација заправо одраз унутрашњег сазревања у потрази за целовитошћу психе и у послушивању гласа унутарњег Јаства.³ Речима самог Данила, приликом скицирања процес је био важнији од крајњег резултата; у (не)условима пандемије скице је константно досликавао, доцртавао и мењао, што може делом дочарати и анимација Срђана Радаковића. Размишљања и потрага коју скице покрећу се никад не завршава, те и готова дела, иако пред нас постављена као довршена, заправо представљају почетак неког новог дијалога са собом и другима. Ханс Георг Гадамер схватао је језик као бескрајно смењивање питања и одговора, па овај концепт из филозофије језика сасвим сигурно можемо пренети и на филозофију уметничког стварања, која је као круг без почетка и краја.

Круг, кружење, као доминантна тема изложбе, како кроз идеју предаје (преведено – „традиције“) тако и кроз тежњу да се рад на докторату „заокружи“, у визуелном смислу доминира последњом салом, у којој су експонати поређани око дрвеног стожера, централно постављеног. Средишњи положај овог експоната није случајан, будући да је „Средиште... симбол организаторског начела“⁴ а представе које „круже“ око дрвеног стожера тичу се оснивања Матице српске из 1826. и њене потоње функције сабирања, обнављања и сталног сејања новог знања. Подигнут, стожер се открива

3 Погледати: Карл Густав Јунг. Психологија и Алкемија. (Загреб : Напријед, 1984).

4 Chevalier, J., Gheerbrant, A. Rječnik simbola – mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Zagreb : Nakladni zavod МН (1989), 624.

као предимензионирани печат, носилац логоа изложбе – Уробороса, то јест змије која прождире сопствени реп, древног симбола космоса и цикличног обнављања. Према сведочењу уметника, Уроборос се може схватити као својеврсни аутопортрет и симбол непрестане личне потраге, а смештен на логотип изложбе, он окружује симбол кошнице, заштитни знак Матице, а можда и референцу на ранију изложбу

истог назива. На појединим вођењима, печат је попримио и перформативни карактер, њиме се отискивало, а публика се укључивала у дијалог о уметности, који запослени у Галерији Матице воде и без публике, на дневном нивоу.

Експонати надахнути оснивачким печатом нумерисани су са десна на лево; но, ако бисмо, упркос нумерацији спровели заокрету удесно, посматраћемо кружнице, које се, попут месечевих мена испуњавају обрисима. Ти облици, налик на ћелијску деобу, формирају једнаке сегменте са кружним потписима оснивача Матице српске. Кружни распоред, лунарна симболика и постојање дрвене осе окретања у овој сали, упућују на то да краја нема, то јест да треба настављати дело које је бљеском инспирације у Пешти 1826. започела група српских часника, од којих ни један није хтео да се потпише изнад другог. Сасвим прикладно и сигурно са намером, читава изложба је постављена некако циклично, тако да се може равноправно сагледати и од прве и од последње сале. Ауторка ових редова лично је, приликом сваке посете, била у искушењу да разгледање започне управо „наопако“ – од скица, преко себе са „месечевим менама“, па све до дипломе чије празно кружно поље чека да је Данило овери докторском дисертацијом – у сталном настојању да се што достојније и што плодније укључи у размену Галерије Матице српске са прошлошћу и са сопственом средином, којој је намењена порука на уводном камену.

Овом, може се слободно рећи, филозофском изложбом, Данило је први који отворено афирмише концепт „музејског

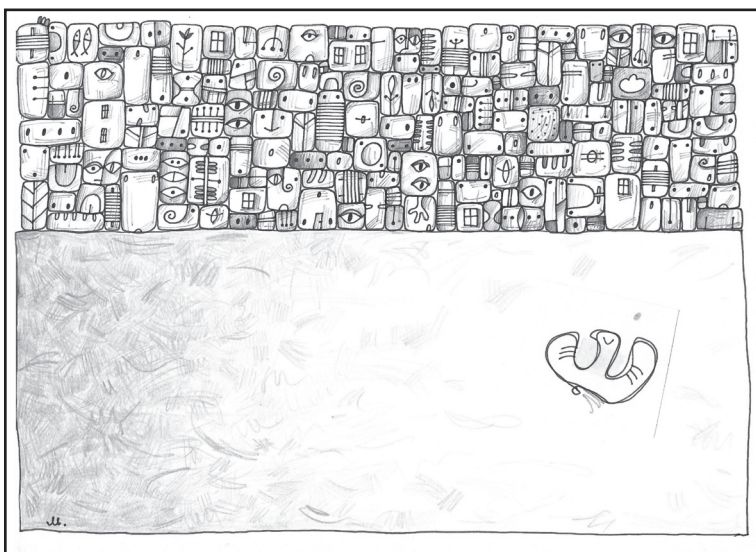
мислиоца” што је титула коју му је доделила управница Тијана Палковљевић Бугарски, а у којој је оличена сложеност ангажмана данашњег музејског радника. Уметник, конзерватор, кустос, водич, често портпарол за односе са јавношћу, аутор текстова али и техничар свих врста када је потребан пар руку више, Данило и њему сличне колеге диљем земље демонстрирају ширину и будност потребне за обављање послова у културним институцијама данас. У неком смислу ово није изненађује, будући да на култури почивају идентитет и континуитет свих народа, али јесте слабо примећено и недовољно цењено. Стога се баш отварањем и привлачењем што различитије публике, које доследно спроводи Галерија Матице српске, премошћава јаз који постоји између чињенице да је култура свачија засушна потреба и још увек мањкавог освешћивања и неговања те потребе.

Изложба је била приређена у Галерији Матице српске током 2020. године.

слађана драгичевић трошић

понеси уметност¹

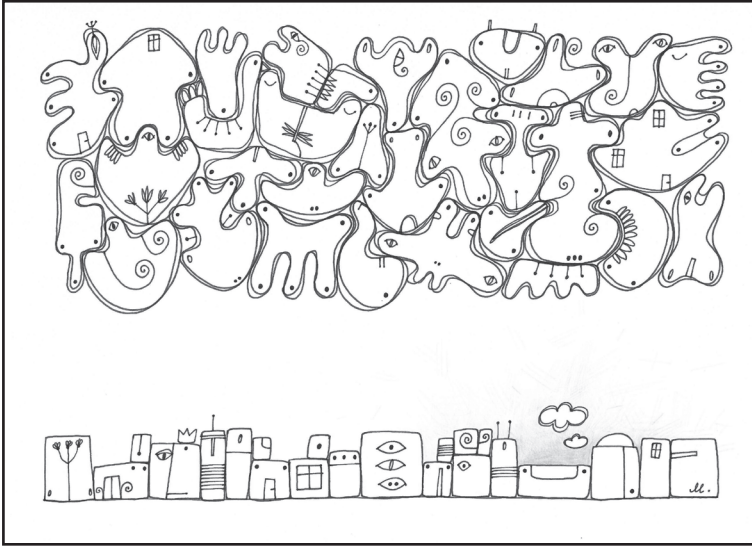
мираш вуксановић

Цртеж, 210x300 cm, 2018–2019.

Апстрактна поетика уметника Мираша Вуксановића у исто време рачуна и на лирски, интиман запис света око нас који се углавном обрађа нетакнутој, есенцијалној страни бића. За уметников рад потребно је неколико компонената: а) игра – која никада не престаје и прераста у б) машту која опет сло- женим механизмима води до ц) времена и д) креативности.

¹ Текст је настао поводом Вуксановићеве самосталне изложбе, Галерија Културног центра „Лаза Костић“ Сомбор (31. 03 – 22. 04. 2023) која је реализована у складу са Одлуком селектора о победнику Сомборског салона 2021. године, Саве Степанова. Вуксановић је, Одлуком селекторке Сомборског салона за 2025. годину, Иве Лековић, постао двоструки победник манифестације. Дело са којим је победио („Све моје плаво“, комбинована техника, 100x140 cm) концепцијски не одступа од своје естетике, осим да је основа изведена у валерима једног тона, док разиграност детаља своди на контемплативну једноставност једног потеза који читаву композицију доводи до граница сведених на потенцијале личности.

Цртеж, 210x300 cm, 2018–2019.

Ако имамо на уму текући контекст, уметник оперише оним елементима које су, на изглед, у посустајању у времену све веће експлоатације инстант посттехнолошких решења. Из тог разлога Вуксановић не одустаје од елемената игре у буквалном смислу док изводи своја дела. Покрет – као основни елемент игре је врло важан за уметников потпис, а онда у том потпису се разоткрије и облик симболичке појавности међу богатим текстурама пигмента и песка. Даље, покрет представља и егзистенцијалистички потпис овог уметника у моменту перманентне статичности у привидној доступности којима смо свакодневно изложени путем паметних уређаја. У свему томе има извесног историцизма (апстрактни експресионизам) када уметник не/намерно инсистира на гестуалним сликарским решењима чији крајњи продукт није мимезис, већ уметничко дело услед покрета као таквог.

Ако говоримо о историјском контексту Вуксановићевих радови се надовезују за асоцијативне енформелистичке сензације на којима свако посебно доживљава реалне одблеске у складу са интензитетом сопствене маште и креативности. Чини се да то и јесте један од циљева уметничког потписа – да искористи максималне могућности технике не би ли изразио тананост сопства, те дубину личног искуства. Цртежи и слике уметника Мираша Вуксановића засигурно творе један магичан круг који је недодирљив тривијалности, пријемчив души, те постојан у разиграности.

saša bogojev

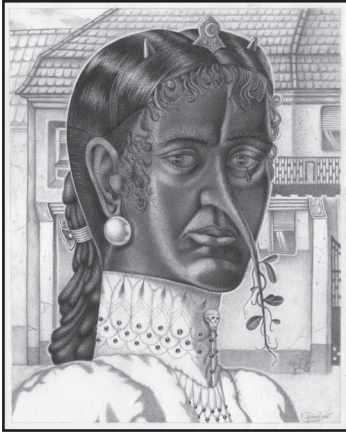
davor gromilović

Devojka koja je upala u duboki San

Posle još jednog daška leta proteklog vikenda na Majorci, misli su mi se vratile u Hrvatsku i na godišnju „posetu studiju“ u kafiću sa Davor Gromilović u avgustu. Nastavljajući tradiciju koju smo započeli pre nekoliko godina, proveli smo jutro razgovarajući o životu, porodici, muzici, politici i stanju sveta, dok smo pregledali mapu novih radova koje je doneo iz svog studija u Somboru.

Ponovo sam bio oduševljen posvećenošću i količinom informacija i referenci sadržanih u svakoj slici. Koristeći mastilo, akril, akvarel i grafit, nanete četkom, olovkom ili tradicionalnim

Julka zaboravljena Majka

čeličnim perom, Davor Gromilović stvara vizuale prepune omaža regionu iz kog potiče i umetničkim formama uz koje je odrastao. Pošto mi je taj pejzaž istovremeno poznat i pomalo egzotičan, volim način na koji on savija, preuveličava, pojednostavljuje ili preoblikuje te elemente u nešto novo. Bilo da pravi verziju klasičnog crno-belog portreta iz kasnog XIX i ranog XX veka, zamišlja svoj retro naučno-fantastični univerzum

ili priča priče kroz strip/video igru/pank estetiku, njegova sposobnost da kombinuje grotesku i humor, realnost i fantaziju, nalazi se na sasvim drugom nivou.

Pored toga, Gromilović vešto prikrija komentare o društveno-političkim dinamikama, kulturnim paradoksima i ličnim stavovima unutar ovog obilja tragova. Ne narušavajući opšti zabavni ton, već ga obogaćujući, svaki detalj – od čipkastih uzoraka do amblema i tekstova – ima neku vezu sa stvarnošću. Uz radove na papiru, dobio sam i uvid u fotografije njegovih novih platna, skulptura, čak i dekoracija za dom, sve ujedinjene istom estetikom lebdeći između čudne prošlosti i budućnosti koja se nikada nije dogodila. U svemu što on dotakne uvek postoje novi slojevi za otkrivanje, i nadam se da ove fotografije prenose makar delić toga.

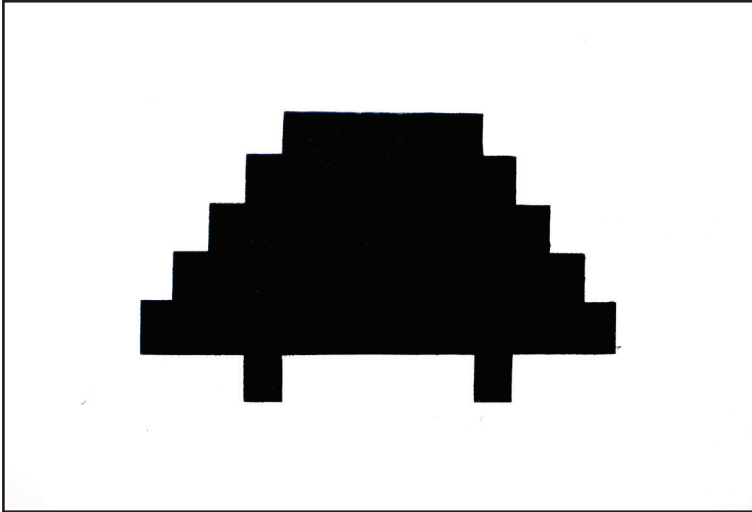
САВА СТЕПАНОВ

МИЛАН ЈАКШИЋ

Sorry, комбинована техника на папиру, 50x70 cm, 2022.

Панчевачки сликар и графичар МИЛАН ЈАКШИЋ на један тихи и ненаметљив начин континуирано учествује у токови-ма наших савремених уметничких збивања још од времена постмодернистичког неоекспресионистичког „повратка слици“ из осамдесетих година прошлог века, па све до актуелног тренутка у којем се бави крајње редукованим линеарним структурама. У његовом сликарству постоји доследна концепцијска, формална и значењска транзиција која је константно усклађена са духом симултаних сликарских и уметничких преиспитивања. Јакшићеве идеје су засноване на редуccionистичким побудама и процесима – од колористички и гестуалне слике из осамдесетих, преко циклуса белих слика у којима се појављују линије (које је уметник именовао

Mandala, suva igla, 21x29 cm, 2022.

„границама“) из деведесетих година протеклог века, па све до актуелних слика са рационализованим конгломератима хоризонталних линеарних и разнобојних трака – овај уметник је успевао да, на један одиста спонтан и ненаметљив начин, властите исказе интегрише у различите уметничке и културне контексте, да њихова значења „функционализује“ у битним моментима свакодневне збиље.

Повремено, Јакшић је напуштао комфортно подручје слике и предузимао одређене излете као што је то учинио током сарадње са интернационалном групом уметника (Ursula Kiesling и Maki Stolberg, Нада Денић, Зоран Величковић, Јован Арсенијевић, Милан Јакшић) која је деловала у Баранди 2016. године када у сеоском окружју поставља питање Где је уметност? Његов тада настао видео рад презентује колективну акцију у којој учесници колоније носе појединчана слова речи Communismus, евоцирајући деловање бројних колонија у малим војвођанским варошицама и селима које су, почетком педесетих година прошлог столећа, оснивали уметници а прихватале и „спонзорисале“ локалне заједнице. Тај рад, истовремено, указује на специфичан положај уметности у периоду комунистичке Југославије, на тадашње настојање да се савремена уметност инфилтрира у друштво тог времена али и на етатистичко занемаривање елитистичког карактера уметности.

Експонат Милана Јакшића презентован на овогодишњем Нишком салонује, у неку руку, наставак уметниковог бављења истом темом. Текст „Komunismus-Kapitalismus” апострофира нестанак антагонизма два друштвена концепта након историјских претумбавања изазваних руском „перестројком” (1987) и рушењем Берлинског зида (1989). Тим догађајима окончана је ера комунизма и тзв. хладног рата а свет је преусмерен ка униполарној доминацији капитализма... У свом делу Јакшић се не упушта у широке расправе: његов текстуални рад има своје „постструктуралистичко порекло” јер „један знак или текст нема значење по себи, већ своја значења стиче тако што се односи на друге текстове или знакове”, како то констатује Шуваковић. Јакшићев текстуални рад „Komunismus-kapitalismus” прецизно усмерава уметникову (и посматрачку) перцепцију на социјално, политичко и културно окружење; лапидарно дефинисаним текстом уметник критички промишља стање света и времена у коме живи и делује.

hormonologija. ukradeno vreme¹

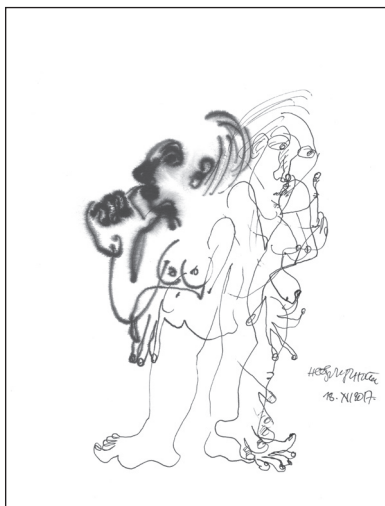
jelena janev

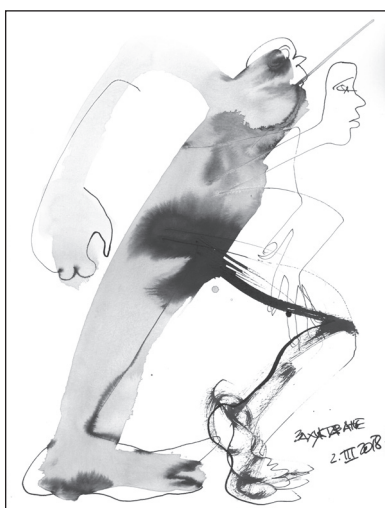
Prva umetnička pojavljivanja Jelene Janev u javnosti vezana su za realizacije skulptura, skulpturalnih instalacija i oprostore-nih crteža (Bez naziva, 2001; Dodir, 2002. i drugi), sa kojima nje-na aktuelna praksa pokazuje idejnu srodnost i duboku, stvarnu povezanost. Istraživanja tela, ljudske figure, njene funkcije i dis-funkcionalnosti, izražavanje emocionalnih i psiholoških potreba kroz telesni izraz i formu – predstavljaju njeno trajno oprede-ljenje, što se očituje i u njenoj recentnoj umetničkoj produkciji.

Rad Osećam se umorno, ali srećno, koji se sada prvi put izlaže, sastoji se od devedeset crteža nastalih u periodu od septembra 2017. do juna 2018. godine. Rad je zapravo deo veće celine, serije od gotovo dve hiljade crteža stvaranih svakod-nevno, zatvorenih očiju, serije koja nosi naziv Zatvorenih očiju

¹ Deo teksta iz kataloga samostalne izložbe (sa Editom Kadirić i Majom Rakočević Cvi-janov, kustoskinja Suzana Vuksanović) „Hormonologija. Ukradeno vreme“, Podgorica, Galerija Art, 2023.

Neodlučnost, crni tuš, 2017.

Zahuktavanje, tuš u boji, 2018.

/ Autoportreti iznutra. No za razliku od prethodno formiranih i prezentovanih celina Nesnos u Šok galeriji u Novom Sadu (2021) i Krv i suze u Galeriji „Terra“ u Kikindi (2022), posvećenih PMS-u i pratećim, nimalo prijatnim manifestacijama mesečnog ciklusa kod žena, rad Osećam se umorno, ali srećno kreira jedan nešto drugačiji narativ, fiziološki i psihološki proistekao iz promena unutrašnjih stanja i raspoloženja umetnice i fizičkih reakcija njenog tela na te promene:

„Svakodnevni proces crtanja počinjao bi verbalnim određenjem raspoloženja i doživljaja sopstvenog tela toga dana, davanjem naslova crtežu. Na taj način kretala sam iz unutrašnje, mentalne pokretljivosti i senzualnosti, udobne i povezane sa dobro poznatim procesom prethodnih stvaranja. Zatim bih se, žmureći, upustila u realizaciju crteža.“ (J. Janev)

Svakodnevna praksa izvođenja crteža stoga podseća

na meditativni proces tokom kojeg se vežba volja, jača samodisciplina, prevazilaženje napora, nelagodnosti, umora, a isključuje svesna kontrola, potiskuje gotovo sve viđeno, naučeno, uvežbano, savladano i sigurno. Proces nastanka crteža zasniva se delimično i na psihičkom automatizmu, koji su svojevremeno negovali nadrealisti (u smislu odsustva kontrole razuma, lišenosti estetskih ili moralnih preokupacija). Jelena se ne opire, već se oslanja na često velike amplitude svojih akcija i reakcija na spoljne i unutrašnje nadražaje, prigrbljuje ih, prati impulse različitih energija, suprotstavljenih raspoloženja,

emotivnih i mentalnih varnica, ali razotkriva i svoja stanja apatije, malodušnosti i anksioznosti.

Tuš, crni i u boji, kaligrafski, lavirani, akvarel papir, pero i četkica – čine tehničku osnovu radnog postupka Jelene Janev. No vešti pokret rukom intuitivno i sigurno vodi liniju putanjom koja je nepredvidljiva jer je bez kontrole čula vida, lišena estetskih odluka. Podložnost promenama raspoloženja i intenziteta energije tokom rada na crtežu čini rezultate kompleksnijim, bogatijim i dinamičnijim. Vreme nastanka je kratko, crteži nastaju brzo, praktično u jednom dahu, a značenja stranica ovog intimnog dnevnika potcrtavaju nazivi, koji su veoma važni jer predstavljaju integralni/integrativni deo svakog pojedinačnog crteža. Prateći ih, ulazimo u jedan dramatični životni tok, dinamični psihološki isečak umetničine svakodnevice u relativno kratkom periodu od nekoliko nedelja ili meseci.

марко весић

трагом неомодернизма: нови простори [чулне] солидарности

јелена кукић

Волели су да се сакрију у интимним просторима дневничких записа, каткад и проговоре кроз трактате дугих, мастиљавих редова, док би на живу реч били осуђени најчешће они који од ње, за разлику од радозналости наше уобразиље, немају пуно. Можда сам управо из тих разлога одлучио да о поетици Јелене Кукић говорим из наших разговора и ћутања о уметности, пре него из позиције критичара каквог је неславно осликао карикатуриста Фигара крајем XIX века; док би уметник, у налетима инспирације, наносио масне слојеве фарбе на сликарско платно, критичар је сериозно разматрао његов рад, покушавајући да уметничко дело односно идеју језички посредује публици, оличену цртежом пролазника савршено незаинтересованог за све што њих двојица

чине. На том сам трагу, подстакнут жељом да дело вратимо публици – а публику галеријском простору – одлучио да о истом размишљамо и говоримо заједно.

ДУНАВ И РЕЧИ [О] ЊЕМУ

У спекулативном мисаоном и физичком кретању између апатинске Галерије Меандер, те приватног атељеа уметнице и природног амбијента који обилује 'комадима уметности' од метала, изистински сам се замислио над Јеленином поетиком која ме – за потребе нашег даљег разговора – обавезује на кратак опис у духу импресионистичке критике. Снажним наносима боја, чија *qualia* обухвата [спонтани] телесни акт стварања колико и нијансу, његово трајање, али и рељефни свршетак сваког пиктуралног геста, уметница организује макроформу на трагу модерничке традиције. Ипак, не водећи се крилатицом 'новије од новог', нити идеалистичким побудама за аутономијом уметности у односу на живот-по-себи – својственим филозофији правца – Јелена естетску димензију модернизма види као средство свог уметничког израза, а са друге стране и као полигон за истраживање, те упис субјективитета у чулној репрезентацији конфликтних искустава урбане средине и природе, елементарних питања сопства и артикулације друштвеног.

У претходној формулацији природно односно људско фигурирају као Делезови хибридни објекти: да ли природа представља простор за партикуларне хумане интервенције или је реч о 'енклавама природе' у људском свету? Инсистирајући на неонским бојама и логици графитне уметности – видевши плошност слике као 'бели простор' у његовом позиву на 'естетску проактивност' и демократизацију културе намањене свима – сликаркин нас рад суочава са неистинитошћу те дихотомије, откривајући не само да је човек део природног простора, већ и да уметност може кадрирати и посредовати 'људско' у његовом повратку чулности. Другим речима, у заводљивој провокацији наше естетске осетљивости и жељи да јој се, спрам интензивне циркулације слика и мултимедијалног садржаја, вратимо као врста способна за чисто естетско уживање, Кукићева траговица модернизма посредује и стриктно индивидуална односно друштвена питања, када слика постаје критички текст или запис о стварању 'овде' и 'сада'. Причајући [ми] о Дунаву, уметница је више говорила о себи, сматрајући да између дела и ње не постоји релација – оно је једноставно органска екстензија њеног сопства.

СЕЋАЊА ИЗ ДАЛЕКЕ ЛИСЕ

Дуги разговори о уметности, истини за вољу, најзанимљивији су у друштву неуметника и утолико су важнији када се дешавају у њиховом присуству. Има истине у речима Алена Бадјуа када је, на филозофској конференцији посвећеној борби за радничка права, рекао да он ту нема шта да тражи – једноставно нема оних који би то требало да чују! Ипак, са нашим разговорима у Лиси било је другачије, будући да смо сасвим слободно, у друштву врло различитих сензибилитета, расправљали о питању кризе савременог сликарства. На фону претходних идеја, Јелена је покушала да нам предочи нешто о чему раније, заправо, нисам размишљао, а што је битно усмерило њен рад:

„Тело има огроман утицај. Једноставно је: на малом платну моја снага је засићена, фокусирана и савладаћу га без проблема. Велика платна су страшно изазовна, јер немам довољно тела да бих повукла потез једнаке јачине и свежине, као на мањем формату. Одувек сам желела да имам велике слике које су попут малих, онако, као да их зумирам. Наравно, постоје слике већих формата којима не недостаје снага, али мањи формати увек за нијансу предњаче. То ме, ипак, не спречава да и даље покушавам, напротив, непрестано ме изазивајући – чак толико да сам се ухватила укоштац са непрактично мегаломанским димензијама. Вероватно је и то један од ситних доказа мојих крајности.“

Док ревитализација модернизма, у смислу критике чулног оптерећења коју нам је донела постмодерна, представља наслеђе првих сликарских корака и њене личне преференције, аутентичну димензију Јелениног стваралаштва налазимо у чињеници да телесни акт или гест телесног записа на платну стоји у равни са естетским резултатом који, као публика, напослетку перципирамо. Перформативни чин редефинише појам 'слике' у проширеном простору [атељеа], сугеришући на њену темпоралност – читање у одређеном смеру – као и на архитектонику тела током стварања: слика, попут барокне статуе или неког од здања Баухауса, усмерава ум праћен телесним покретима у креативној субверзији беле површи, враћајући се,

изнова, на њене неосвојене просторе. Да ли уметница увиђа ограничења у кинетици мишића, [материјалности] средстава и пасивној природи галеријског простора у којем излаже? Несумњиво, премда њих треба посматрати као прихваћена правила игре и концептуалне оквира којима се критички обраћа, јер – антиуметност, у крајњој линији – може стварати само уметник.

РАЗГОВОРИ У КАТАНИЈИ

Има ли чега интересантијег од 'доживљаја једног града', оличеног у артикулацији наше чулности њему унутрашњом, невидљивом логиком? Суочени са барокним наслеђем југа, те врло еkleктичном естетизацијом свакодневице, одлазак у Музеј савремене уметности чинио се као [приврeмени] повратак чистој чулности и 'стерилној' природи галеријског простора; наравно, такав повратак увек прија, а разлог се може пронаћи у Велшовој идеји анестетизације. Осуђени на свеprisутну естетску игру савременог света – у дигиталном, колико и аналогном формату – сведоци смо индиферентности наших чула, што доводи до одсуства промишљеног и доживљеног, те информисаног естетског суда, под окриљем лажне 'демократизације укуса'. Анестетизацији, тврди филозоф, можемо супротставити умет-

ничко деловање које ће, и то је једна од основних идеја неомодернизма, обећати нове просторе чулности, стилизујући и формално организујући стимулус. Управо је Кукићева у свом раду евоцирала повратак чулности и процедуралности перцепције, успоравајући локално време до тренутка опажаја, које ће се потом протезати до целовитости искуства изложбе. Не мање вредно је и занимљиво симболичко помирење Канта и Шилера; премда су обојица сматрала да постоји уметности инхерентна логика, други је видео у функцији људске слободе и развоја, а први ни педаљ даље од самодовљности естетског објекта. У

случају Јелениног опуса, рекао бих да постоји својеврсни амалгам аутентичног искуства и естетског развоја [посматрача], трасираног кроз естетско и естетичко. Наше путовање обележили су и други разговори о уметности која [joj] тек предстоји, али нисам сигуран да исте – бар за сад! – желим да поделим са вама, оставивши вас у ишчекивању ‘нових и новијих’ стваралачких подухвата.

БЕОГРАДСКЕ РУМИНАЦИЈЕ

У главном граду се или сећамо или радимо на новим сећањима, па ћу дозволити себи да вам говорим о првом, сећајући се Бенксијеве изложбе на Сицилији. Чини се да радикални облици његовог артивистичког деловања имају знатног одјека у савременој култури, али исто тако и да је културална афирмација његовог дела – као и апропријација у излагачке сврхе – ‘отупила’ његову субверзивну оштрицу. То је, углавном, базичан поглед критике [критичке] уметности, но Сретен Петровић, на фону марксистичке теорије, одлази корак даље, тврдивши да је основни проблем ангажованог стваралаштва у његовој привременој или *ad hoc* природи, сматрајући правом ангажованом уметношћу свремена дела која у фокусу имају образовање естетског укуса. Принзајем да и нисам сасвим уверен у његове идеје, али одвеле су непознатом смеру након што ми је уметница испричала једну причу:

„Ја мрзим да трпим. Дословно доживљавам нападе панике када сам осуђена на то стање, а цео живот себе стављам у ту позицију. Примера ради, носићу претешку минђушу, осећам као да ми је неко одгризао ухо! Намерно притискам главу уз зид док носим шналу, а рекла бих и да улазим у односе у којима нисам сасвим своја. Гомила, гомила, и гомила примера постоји. Све то сам ја сама бирала. Зашто? Не знам. Углавном, то ме асоцира на моменат канона, нешто што ми не прија, али ја остајем у његовим оквирима, бар на неки начин.”

Београд нас је ‘натерао’ да поразговарамо о томе у контексту уметности коју ствара. Рекао бих да је оса семантичке, а напослетку и чулно-синтаксичке ротације управо трпња, али и да је ситуација знатно сложенија од тога. Имајући у виду интринсичну потребу да своје биће изрази кроз уметност, као и несвесно и његове процесе интеграције, те субликации [про/е] живљеног искуства, у Јеленином случају не трпи само човек, напротив; трпљење, резервисано за сликарско платно и граничне аспекте његове материјалности, представља простор

дистрибуције [и] сећања о унутрашњем отпору уметника, чиме постаје сведок-саучесник, као и документ за посматрача. Узевши у обзир да ангажовано може бити врло лично, уметница својим сликама мапира 'слепе улице' и несимболизоване просторе свог постојања, коегзистирајући са узроцима своје радозналости и [не]трпељивости не само према свету, већ и према сопственом нагону за стварањем. Улицама Београда нисмо били у прилици да поклонимо слике, али приче сигурно памти у ћутањима својих зидова – ко би се томе и имао питати осим нас, стидљивих уметника и критичара, који воле публику, а како каже и сама ауторка: идеја увек нађе тело кроз које проструји и постане опипљива!

О ЋУТАЊУ У ГАЛЕРИЈИ [...]

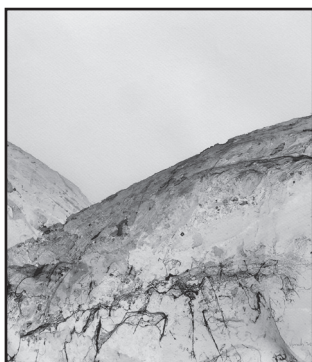
У епилогу овог разговора искористио бих прилику да кажем нешто и о њеној маленкости. Свет уметности, дантоовски речено, Кукићеву познаје првенствено као врсног, младог уметника, али и као кустоса *Галерије Меандер* – чија непресушна енергија и љубав према стваралаштву долазе до најмлађих путем уметничких радионица и сродних активности. Стварајући и разговарајући, отварајући [изложбе], смејући се и ћутећи, Јелена је градила, стихијски, своју поетику усмерену ка променама, [ре]естетизацији друштвеног простора и перформативу стваралачког акта, инсистирајући – без обзира на модернистичке трагове естетике! – на нетривијалној природи симболичке размене идеја, концепата, критика, па и дискурса о сопственом делу. На тај начин ће, поново дантоовски, друштво бити спремно на њену уметност када дела остану сама, ишчекујући – у ћутању – погледе знатижељне публике.

фебруар 2025.

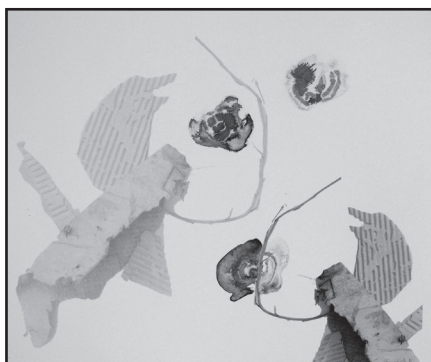
оливер томић

сећање на будућност

владо њаради и мирјана тијанић

Владо Њаради,
41x36 cm, 2022.

Мирјана Тијанић, комбинована техника,
32,5x39 cm, 2019.

Ако је са метафизичке тачке гледишта крај света само крај једне илузије, у свом манифестованом стању и физичком постојању он је драматичан догађај за све његове житеље. Изложба „Сећање на будућност“ демонстрира управо овај потресни, па и трагичан доживљај двоје уметника, који пред посматрача износе своја лична виђења Краја.

Већ сам назив изложбе је привидно парадоксалан, а заправо је у складу са традиционалим симболизмом, јер асоцира на једну од кључних хришћанских врлина, чије неговање препоручују монашки приручници: сећање на смрт. Како је могуће сећати се нечега што још није дошло, попут личне смрти или, у овом случају, краја света? Но, не само да је могуће, него је и нужно, јер се о таквим егзистенцијалним и епохалним темама и може судити само уколико се појединац измести из незауостављивог тока линерарног времена, те сагледа њихов крај (баш као и почетак).

Владо Њаради, доајен српског сликарства и графике већ неколико деценија, своју ликовну снагу и изражајност

Владо Њаради, Кретање у простору, 70x50 cm, 2022.

милоним детаљима, колористичким и тонским нијансама, а то је био и једини начин на који је Њаради могао остварити жељени утисак. У томе је у потпуности успео: дела која су пред посматрачем асоцирају на уморене и окамењене геолошке формације настале у временима катастрофа, попут оних са краја Перма или Креде, када је живот на Земљи два пута био у опасности да се заувек угаси.

Мирјана Тијанић, и сама деценијама присутна на домаћој ликовној сцени, крају света и сећању на њега приступа из другачијег угла. Њена пажња уперена је управо на оно што није тема широких визија Њарадија: на могуће облике органског живота у условима катаклизме. Флора и фауна „последњих времена“ на њеним делима асоцијативног је карактера, али не у чисто формалном смислу, где би извесан облик просто подсећао на, рецимо, рака или цвет. Овде је таква асоцијација злослутно упозорење на злоћудне мутације које предстоје у условима коначне кризе, на губљење идентитета, замагљивање функција и обесмишљеност именована до јуче познатих и блиских, а сада страних бића. Примена колажа и асемблажа у комбинованој техници додатно оснажује ефекат нелагоде која се осећа при погледу на приказана створења, препознатљива тек у мери да се поред свега још осети и носталгија за изгубљеном природом. Јер, нема никакве гаранције да ће флора и фауна (то јест, живот на Земљи) са њених слика преживети, напротив.

усмерио је на дочаравање апокалиптичних призора које предсказује. Планета Земља и њени пејзажи су изобличени и искидани, а трагови органског живота на њој збрисани у тој мери да је једини преостали начин представљања ове конкретне пустоши – апстракција. Геоморфни мотиви у катаклизмичком виду, који личе на искрзане крвне судове и покидане мишиће, остварени су изузетном истанчаном и, истовремено, жестином. Широке и смеле композиције богате су суп-

Мирјана Тијанић, комбинована техника, 33x48 cm, 2024.

Иако се бави коначним стварима у метаисторијском смислу, стваралаштво Влада Њарадија и Мирјане Тијанић је у исто време и врло актуелно. Време у коме се савремено човечанство налази бременио је знацима смртне претње која се надвија над планетом, а за шта људи носе огрман део одговорности, односно кривице. Аутори су, пак, на Земљи међу нама већ довољно дуго да су и током својих личних живота и каријера могли јасно опазити умножавање опасности, а будући савесни и креативни, нису могли а да о своме увиду не оставе ово драматично сведочанство.

биографија једног рада

Рад је први пут изведен као дипломски из предмета Интермедијална истраживања у **Центру за визуелну културу Златно око у Новом Саду 1998. године.**

Следеће извођење је под називом Стабло – објекат у **Галерији Дома омладине Београда 2000. године**

Стабло

Перспектива рада: човек као пресек свог спољашњег и унутрашњег простора.

Фаворизујем објекат који настаје материјализовањем делова простора (тачка и линија) као изражајну форму. Еластичним материјалом наглашавам условљеност димензијама просторије услед чијих промена би се мењао и изглед објекта.

Значење објекта превазилази вербалност, он је визуализација карактеристика одређеног унутрашњег простора човека у спољашњем.

Рад је после изведен **2014. године у Савременој галерији Суботица** на групној изложби Други поглед, затим **2019. године у Галерији савремене ликовне уметности Ниш** под називом Клупко.

„Изложба Андреје Петраковић носи назив Клупко и представља просторни цртеж – инсталацију. Изглед рада диктира сам простор у коме се изложба поставља и потпуно је јединствен и непоновљив.

Уметница намотава клупко еластичног материјала црне боје и одмотава га, цртајући са њим унутар изложбеног простора. Добијена инсталација састоји се од неколико целина...

Уметница тка мрежу кроз коју се пролази, повезује и ствара интерактивни објекат – цтрех...

Иако Андреја Петраковић не потенцира било какву повезаност са симболима, може се рећи да Клупко представља симбол непрекидне животне нити...”

Соња Вукашиновић
(Галерија савремене ликовне уметности Ниш, 2019)

2020. године рад је изведен **у Савременој галерији Суботица** под називом Соба

„На изложби Соба Андреје Петраковић представљени су радови који се састоје из више целина и сви су настали in situ.

Њихово значење једнако зависи од посматрачевог учешћа или окупирања њиховом присутношћу, као физичких објеката који заузимају исти простор у соби као и посматрач. Посматрач улази у само дело – оно га окружује.

Већ и сам наслов изложбе сугерише да је један од главних протагониста простор, односно собе салона галерије. Простор и инсталације се доживљавају истовремено, они се, заправо, надопуњују. Соба, наравно, поседује потенцијал да се њен амбијент обликује физички, да се у њега смести било шта, али и да прихвати нас у себе. Посматрач улази са одређеним уверењима и очекивањима, а излази са потпуно другачијим искуствима, знањима и запажањима.

Поставка нам нуди прилику да будемо свесни свог тела у простору више него иначе..."

Тамара Куцор
(Савремена галерија Суботица, 2020)

2020. године рад је изведен у **Галерији културног центра Лаза Костић Сомбор** на Сомборском салону, **2022. године** у **Галерији Тера Кикинда**.

2023. године постављен је на изложби **Без назива: Скулптура после скулптуре у Темишвару** међу:

„... радовима који нуде структурални ред, мир, стабилност и чврстину као својеврсни рецепт за „поправку“ друштва у перманентној кризи...”

Сава Степанов
(Без назива: Скулптура после скулптуре,
Темишвар 2023)

И изведен је у **Градском музеју Сомбор** у оквиру **Ликовне јесени 2024.**

„Андреја Петраковић свој просторни цртеж реализује као инсталацију рециклирајући различите материјале чија је намена углавном једнократна. Овом трансформацијом им даје нови живот стављајући их у естетски контекст указујући на њихову еколошку проблематику.”

Славица Жарковић
(Ликовна јесен 2024. Сомбор)

Ђерђи ратковић

кратак опис радова

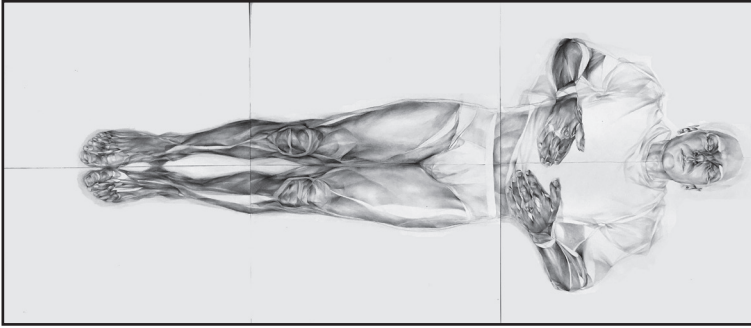

Фиктивни простори, 140x100 cm, графит, сребрна и пастел на папиру, 2023.

Циклус радова Камени спавачи/Фиктивни простори имају реторички карактер сведеног вокабулара, упућују поглед на аномалије савременог друштва и појединца (човека). Цртежи бележе, (раз)откривају меланхолију као одраз отуђености савременог друштва и путем ликовног језика апострофирају значај перцепције овог феномена у савременом тренутку.

Мапирајући доминантна ментална и емоционална стања човека данашњице, као одраз (појаве) савременог живота, у свом раду, указујем и на човеков могући однос са природом. Акцент је на осећају (емоцији) меланхолије и отуђености, који су супростављени снази духа-воље приказаног путем крхких форми људског тела.

У серији цртежа Камени спавачи/Фиктивни простори, свако тело или фрагмент истог, може да се посматра

Вертикала, комбинована техника на папиру, 150x65 cm, 2020.

као једна „кућа”. Кућа-биће које сањари у мировању испуњена успоменама, кућа која настањује овај свет, поима га, осећа га и понаша се на свој специфичан начин.

Амбивалентност стања: отуђеност обојена меланхолијом насупрот крхкости као симболу снаге духовног стања човека, даје могућу паралелу односа човек-природа и вишеструкост ишчитавања рада.

Радови из серије Фиктивни простори одају снагу празнине – сањарење у дубину бића.

Сама појавност људске фигуре је на први мах реалистична, али је заправо иреална представа-рефлексија емотивних записа.

Унутрашње биће скривено у непокретности своје љуштуре – спољашњости шкољке осликава амбивалентности, или дијалектику скривеног – манифестног, меког – снажног.

Фигуре изведене у јаком волумену су бестежинске, лебде у простору тишине, празнине, у простору мисли. Оне су покушај сањарења о облику као боравишту живота, о склоништу.

jasmina vidaković

intervju sa marijetom sidovski

Meni se dušo od tebe ne rastaje 2 iz ciklusa Za tebe ljubavi moja 2, kombinovana tehnika na papiru, 2022.

Jasmina Vidaković: Pred nama se nalazi postavka poetičnog naziva „Za tebe ljubavi moja 2“. Naziv ukazuje da ovaj lirski ciklus ima i prvi deo. Kada ste počeli rad na ovom projektu i koliko se druga celina razlikuje od prve verzije ovog ciklusa?

Marijeta Sidovski: Da, radovi su iz ciklusa sa lirskim nazivom „Za tebe ljubavi moja“, ciklusa koji obuhvata poslednjih pet godina mog istraživanja-igre sa likovnim elementima i estetikom, simbolima. Do podele na prvi i drugi deo je došlo nekako sasvim prirodno i spontano, izazvano jednom kraćom pauzom u izlaganju, posle koje je prvobitna postavka dopunjena novim radovima, jer su neka dela našla novi dom. Velike razlike nema, jer svi radovi prate i neguju istu ideju, iako bih se moglo primetiti da su poslednja ostvarenja svedenija i čistija u likovnoj simbolici.

J.V.: Vaši radovi imaju nežnu, intimističku notu u kojoj ste u vizuelnu strukturu dela ukomponovali i kratke poetske zapise koji daju novu dimenziju kompoziciji dela. Da li su književnost i poezija često polazište za Vaše vizuelno stvaralaštvo ili je postupak nekad obrnut pa likovna poruka upućuje na pisane elemente koji kasnije postaju njen integralni deo?

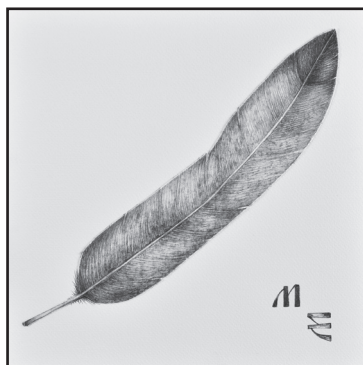
M.S.: Nežni i intimistički, dopada mi se taj opis. Književnost i poezija, od početka, jesu sastavni deo moje umetnosti, ne samo ovog ciklusa, nekad se provlače na delima, u manjem ili većem obimu, nekad iza dela u zapisima, u nazivu dela... Ti lirski redovi, pored čitke poruke, jesu i u funkciji likovnog elementa linije i jesu, u osnovi, veoma lične i vezuju me za neke drage ljude i prostore, u isto vreme su i veoma univerzalne, jer se lako u njima svi mogu prepoznati, što je i najlepši deo stvaralačkog procesa – prepoznavanje.

J.V.: Zaposleni ste kao viši konzervator u Galeriji Matice srpske u Novom Sadu. U opisu ovog projekta istakli ste da je on inspirisan vizantijskom tradicijom i tradicijom ruske avangarde. U kojoj meri je Vaš posao konzervatora i susret sa likovnom tradicijom definisao Vaš likovni izraz?

M.S.: Posao konzervatora-restauratora nije direktno uticao na formiranje mog likovnog izraza, iako volim svoj posao i sve te susrete sa kulturnim nasleđem, no, u njemu svoju ličnu likovnost isključujete, jer stojite pred tuđom likovnošću koju treba da sačuvate i negujete. U tehnološkom smislu je imao uticaja, to znanje mi je definisalo i olakšalo put ka likovnom izrazu. Hodanje po putu umetnosti je put kroz prostor i vreme – Vizantija i njena likovnost su nešto sasvim prirodno za čoveka koji je rođen na ovom tlu, nešto kao deo genetskog koda, volim tu poetiku i iako nije često vizuelno vidljiva na delima u jasnim obrisima, uvek se provlači u tragovima, baš kao i suptilna estetika ruske avangarde sa početka dvadesetog veka.

J.V.: Lepota i veština materijalizacije ideje je za Vas veoma značajna. Poruke Vaših radova su intimne ali njihova misija je univerzalnog karaktera i slavi lepotu umetničkog stvaranja, umetnost radi umetnosti. U savremenoj vizuelnoj umetnosti je lepota, kao primarna odlika umetnosti koja je najuzvišeniji produkt čovekovog bivstvovanja, na neki način prognana i sve je ređa pojava da umetnici u fokus svog rada ističu estetsku lepotu likovnog dela. Da li je ovakav pristup Vaš odgovor na beg od ružnoće sveta u kome živimo i mentalni odmor od svakodnevnih problema?

M.S.: Iako se, na žalost, moram složiti sa gore pomenutim, moja težnja za lepotom u svakom obliku nije ni beg od ružnoće sveta u kojem živimo, ni mentalni odmor od svakodnevnih problema, nego sasvim jednostavno izabrani životni put, način na koji gledam na sve na tom putu. Lako i nepretenciozno uživanje u životu, što upućuje na ideju da postavka „Za tebe ljubavi moja 2” predstavlja izvesnu odu ljubavi, da slavi postojanje emocija i apsolutne ljubavi i lepote.

Krila anđela (dajem ti moju slobodu) iz ciklusa Za tebe ljubavi moja 2, kombinovana tehnika na papiru, 2022.

J.V.: Kompozicije Vaših radova teže ka savršenom skladu zlatnog preseka i igri sa likovnim elementima kao njihovim strukturalnim delovima. Koliko je za Vas važan izbor likovnog medija za predstavljanje umetničke poruke i da li smatrate da je nekada dovoljno da se delo čita samo na vizuelnom nivou koji direktno komunicira sa posmatračem bez ulaženja u neki dodatni narativ?

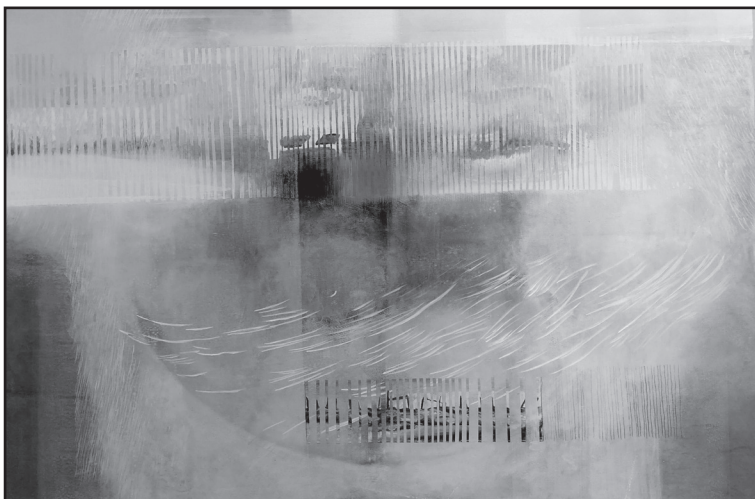
M.S.: Da, volim tu „finu nit“ zlatnog preseka, no, izbor medija mi nije presudan pri kreiranju, više je to stvar neke lične naklonosti nekim materijalima iz kojih mogu da izvučem najbolje, da istim prenesem poruku koju želim. Veoma je važan vizuelni doživljaj dela, to je prvi kontakt posmatrača i dela, to je zenit umetnikove likovnosti i ukoliko je umetnik vešt u svom likovnom izrazu, neretko je sasvim dovoljan, no, smatram da svaki dodatni narativ može biti samo plus na već uspostavljenu vizuelnu komunikaciju dela sa posmatračem i da može samo da obogati posmatračev doživljaj.

J.V.: Prema Vašim rečima ovaj ciklus je svojevrsna oda ljubavi i niz intimnih beleški kojima otvarate jedan tanani lični svet ka publici sa kojom Vaša dela korespondiraju. Savremena umetnost se često bavi angažovanim i aktuelnim temama koje nakon nekog vremena neće moći da se razumeju ukoliko publika ne poznaje kontekst u kom su dela nastala. Vi ste se opredelili za vanvremensku temu koja prati čovekovo postojanje a i umetnost, od prvih početaka do danas i u kojoj se svi možemo pronaći. Da li je ovaj ciklus Vaša optimistička poruka da ljubav može pobediti izazove sve surovije stvarnosti u kojoj živimo?

M.S.: Nikad lakšeg odgovora – DA, više sam nego sigurna da može pobediti, jer je esencija života i jedini put kojim trebamo ići.

данијела тасић цветковић

очна тачка – периферни вид

Очна тачка, комбинована техника, 150x100 cm, 2022.

Радови настали у претходне две године продужетак су теме „Очна тачка” из 2016–2017. Изложени радови део су циклуса на ком још увек радим.

Тиче се грађења ликовног израза кроз сећања и надања спајањем удаљених временских тачака.

Подтема „Периферни вид” настала је у току прошле године. Бочни простори које покрива периферни вид благо су замагљени и ослабљени у интезитету боје. Дакле, недовољно јасни. Управо такви призори провоцирају мој мисаони процес, упућују ка скривеном или заборављеном и потпомажу у проналажењу доживљаја. Расплинута пажња дозвољава да Ум региструје невидљиве вредности.

... „Временске даљине, личне и универзалне...” (текст из каталога мог претходног рада), су и даље основни покретач и извор многобројних мотива. Поред сећања, надања,

Периферни вид,
комбинована техника,
90x100 cm, 2021.

ност уобличеног момента да би га смештала у нови „оквир“ садашњег који би да мисли о будућем.

Ликовност раслојених цртежа није једини разлог мог одабира. Раслојавање момента у ком је цртеж настао једнако ми је битан као подстицај изразу.

„... Тако првобитна информација реалности нестаје и постаје, може се рећи, несавршена имагинација. Зато што се у тим слојевима и веловима тек назначених површина назире облик или предео, можда, тако познат...“ (Историчар уметности, Радмила Савчић).

мотрења... сам тренутак постаје један од равноправних чинилаца композиције. Јер, управо кроз тај тренутак, који јесте део бескрајног временског тока, ја прихватам место, пуштам да делује и учврсти очну тачку – тачку посматрања.

Најчешће занемарујем очигледност виђеног. Границе облика и појава непрекидно се шире и скупљају ка невидљивим просторима, изван и унутра.

Разједињавам, раслојавам, дезинтегришем конач-

besmrtne ludosti gospođe kubat

Prošlo je više od tri godine otkako je gospođa Kubat pokrenula sopstveni trening centar i počela da se bavi obučavanjem ljudi u savladavanju životnih veština. Svakako se ne bi moglo reći da je za to vreme ostvarila neke naročite uspehe i zapažene rezultate, ali u poslednje vreme je zaista imala sve više posla i dugo se nije desilo da prođe mesec a da joj se neko ne prijavi na kurs ili webinar. Za nju se znalo. Ne, doduše, onoliko koliko bi ona i njena lična asistentkinja želele, ali nikako više nije bila nebitna individua u tom svetu i neka poluanonimna kolumnistkinja u još anonimnijem časopisu. Zato joj nije nimalo prijalo kad je videla da je Novi Sad domaćin velike koučing konferencije, a da ona nije pozvana da učestvuje.

– Pogledaj, molim te, koga su sve zvali, c-c-c – rekla je Nadi pre nego što joj je pročitala poduži spisak govornika.

– Stvarno ne mogu da verujem da te džukele nisu zvale. To te ona Smajićka sabotira, ja ti kažem.

– Misliš da je ona? Ne bi me čudilo.

– Sto posto. E, a gde će to biti?

– Na Spensu. U velikoj sali.

– A kad?

– Sledeći petak.

– I? Hoćeš ići?

– Ma ne pada mi na pamet da im još plaćam.

– Kol'ko je para?

– Deset hiljada.

– Kol'ko?! Pa jesu oni normalni? Ko će im doći?

– I ja se pitam. Više od pola učesnika su totalni anonimusi.

– Ne, sve je otišlo u kurac.

I dalje se Marija nije navikla na Nadine poslovične vulgarnosti i uvek bi usledila kratka pauza nakon neke izgovorene prostote.

– Dobro, ali dolazi Dispenca.

- Distanca?
- Džo Dispenca, Nado. On je stvarno top.
- Ako ti tako kažeš. Ja prvi put čujem za njega.
- Nemoguće. Pominjala sam ti ga sigurno.
- Kako reče, Disspanca? To bih zapamtila.
- Di-spen-ca. Placebo, to ste vi.
- Ajao, to je taj?

Nekoliko dana kasnije, Nada je ušla u stan gospođe Kubat zagonetno se osmehujući.

- Šta je? – nije Marija mogla da dočeka da čuje dobre vesti.

Njena komšinica je ipak nastavila da hoda okolo sva važna, ne skidajući zadovoljni osmeh s lica.

– Nado, baš si surova – obigravala je gospođa Kubat oko svoje asistentkinje. – Nemoj me više pržiti na tihoj vatri, zaboga.

Nada je pročistila grlo i ponosno saopštila:

- Sredila sam nam koučing konferenciju.
- Molim?! Kako si to uspela?
- Lako. Pozvala sam kumu.
- Gradonačelnikovu mamu?

– Dabome. Neki Karolj iz obezbeđenja će nas sačekati u deset kod amfiteatra i sprovesti nas do sale.

– Odlično, Nado. Svaka ti čast – oduševljeno je u prvi mah reagovala Marija, ali se kasnije ipak zapitala da li bi uopšte trebalo da se pojavi tamo, jer ako bi je neke koleginice kojim slučajem primetile u publici, to bi moglo da ima određene štetne posledice po njen ugled i njeno dostojanstvo.

Nadi nije želela ni da spominje te svoje dileme. Na kraju je rešila da ode, stavljajući na kocku čak i svoj ponos, jer zaista ne bi sebi oprostila da propusti jednog Dispencu. I to za džabe.

– Ne moramo, Nado, da idemo baš u prvi red – sugerisala je izokola dok su se penjale pokretnim stepenicama kako bi se našle s Karoljom.

– Zašto? – pitala ju je Nada, ne shvatajući zbog čega ne bi zauzele najbolja moguća mesta.

– Ma znaš, ne bih da me vide... Smajička i ona klinka, Češljarka.

– Ma daj, Marija, šta je s tobom. Baš namerno treba da sedemo u prvi i da se skurcaju od sramote kad te vide.

Nije gospođa Kubat stigla da izloži svoje argumente jer ih je jedan sićušan čovek u crnoj uniformi sačekao kod ulaza u amfiteatar i rekao:

– Dobar dan. Nada?

– Ja sam.

– Idemo, za mnom – rekao je Karolj i pozvao ih baterijskom lampom da ga slede. Tačnije, rukom u kojoj je bila baterijska lampa.

Dugo su koračali u tišini, prolazeći raznim hodnicima. Kad su stigli do jednih metalnih vrata, Karolj je sa gajke pantalona skinuo privezak na kojem je bilo dvadesetak različitih ključeva. Naravno da nije iz prve našao odgovarajući, ali su se svakako ubrzo našli u jednoj mračnoj prostoriji, u kojoj se osećao jak miris amonijaka. Karolj je upalio lampu i upozorio:

– Idete jedna po jedna za mnom i dobro pazite gde stojete.

Nije se baš mnogo toga videlo dok su hodali, što je možda i bolje. Gospođa Kubat je išla poslednja i sve vreme ju je prožimala jeza zbog groznog osećaja da je još neko iza nje i da joj diše za vrat. Onda su došli do mesta gde ih je Karolj i gestom i svetlosnim snopom upozorio da se sagnu zbog nekih velikih cevi koje su im se našle na putu. Umesto na amonijak, počelo je da zaudara na trulež, i to tako intenzivno da je Marija morala da sakrije svoj nos ispod bluze. Kad su mogle opet da isprave glave i kad im je Karolj rekao da su sada već blizu izlaza, gospođa Kubat je zgazila nešto mekano i zbog toga jako vrisnula. Svi su se prepali, pa je Karolj kao revolveraš iz okreta uperio lampu u lice gospođe Kubat, koja je zaškiljila, a onda je brzo spustio nadole i osvetlio užasan prizor mačjeg trupla u poodmaklom stadijumu raspadanja. Nakon toga su se svi troje razderali i jedno po jedno istrčali pravo u parter velike sale, naletевši ni manje ni više nego na grupu učesnika među kojima je bila i Smajićka.

– Marija? – Smajićka je bila iznenađena.

– E, zdravo, Lidija – uspela je gospođa Kubat da zvuči krajnje pribrano.

– Otkud ti?

– Otkud? Došla sam da čujem Dispencu. A ti? Zar ne treba da učestvuješ?

– Treba, treba, ali kasnije. Ja sam u pet, posle pauze za ručak.

– E, pa srećno. Nisam sigurna da ću moći toliko da ostanem.

– Marija.

– Da?

– Jesi dobro?

– Savršeno. Zašto pitaš?

– Pitam jer imaš gomilu paučine na glavi.

U grupi učesnika koja je stajala s Lidijom Smajić bilo je i onih koji su otvoreno pokazali da im je to smešno i da uživaju zbog nelagode gospođe Kubat. Nada je zgrabila svoju prijateljicu pod ruku i rekla:

– Bolje imati paučinu na glavi, nego u glavi.

Onda su se zahvalile Karolju, pozdravile se s njim i otišle do toaleta, ne marivši previše za kikotanje koje im je dopiralo iza leđa. Tamo su prvo skinule paučinu jedna s druge, a onda je gospođa Kubat zbog nagomilanog stresa morala malo da porazgovara sa sobom. Kao i svaki put u sličnim kriznim situacijama, ogledalo u toaletu joj je bilo od velike pomoći. Bez obzira na to što je bilo razbijeno.

U salu su se vratile nešto pre jedanaest, za kad je i zakazan početak konferencije. S obzirom da Marija više nije imala razloga da se krije od bilo koga, zauzele su odlična mesta u trećem redu. Na stolicama ih je sačekao flajer sa detaljnim programom, koji je sadržao i kratke biografije učesnika. Najavljeno je da će konferenciju otvoriti mlada nada novosadskog lajf-koučinga Borislava Češljar, ali se umesto nje, doduše nekoliko minuta pre jedanaest, na sceni pojavio sredovečni gospodin sa gitarom i polucilindrom na glavi. Privezao je za sebe neko malo pojačalo, pa je publika mogla jako dobro da čuje koliko ne zna da svira. Srećom po okupljene, stigao je da izmenja svega nekoliko akorda i da otpeva polovinu prve strofe kada su se na bini pojavila dva redara i udaljila ga s lica mesta. Nisu se odmah snašli da mu skinu i „hendsfri“ mikrofona s glave, pa su svi mogli da čuju kako im objašnjava da je u pitanju zabuna i da je imao dogovor sa organizatorom. No, nije publika ni stigla da shvati šta se to izdešavalo, a na sceni se pojavila Borislava Češljar. Energično je istrčala i povikala iz sveg glasa, u stilu iskusnih Em-sijeva:

– Jesmo spremni, ljudi?!

Publika je oduševljeno zapljeskala, a par njih je ushićeno povikalo *Daa! I Uuu-huu!*

– Ne čujem dobro!

Prisutni su ovog puta očekivano bili još glasniji, pa nije mnogo njih čulo Nadu, koja je viknula:

– Kupi slušni aparat!

Sve u svemu, nastup mlade Borislave bio je baš onakav kakav je gospođa Kubat i očekivala. Osim svoje mladalačke energije koju je donela na scenu, tu realno nije bilo ničega. Praznina. I prava je ironija što je tema njenog govora bila „Obilje – u meni i oko mene“. Gospođa Kubat se pred kraj Češljarkinog nastupa nagnula k Nadi i došapnula joj:

– Bolje da je ovo nazvala „Praznina u meni i oko mene“.

Pre nego što će završiti svoje izlaganje i otići sa scene, Borislava je morala da podeli s publikom svoje uzbuđenje jer će uskoro na scenu izaći veliki Džo Dispenca. Takođe je napomenula da će nakon njegovog predavanja biti ostavljeno otprilike pola sata za pitanja iz publike. Povikala je:

– Divni ste, ljudi, obožavam vas! – i odskakutala sa scene. Ubrzo je s razglasa bila puštena dramatična muzika, slična onoj iz filma *Pirati s Kariba*, a svetla u sali su se potpuno ugasila. Uzbuđenje auditorijuma se skoro moglo zagrliti. Dosta njih je vrištalo, a cela sala je počela da pljeska u ritmu melodije. Gospođa Kubat je ponesena atmosferom čak morala sa obe ruke da stisne Nadinu desnu nadlakticu. A onda, par minuta kasnije, na sceni se pojavio jedan omalen i nasmejan čovek obasjan uskim snopom svetla. Publiku je bacio u potpuni delirijum raširivši ruke, a što ih je više podizao prema gore, u pravcu reflektora, muzika je postajala sve glasnija i glasnija. Nastupili su potpuno ludilo i histerija, mnogi su i zaplakali od sreće. Čak je i Nada, koja je od onih koji uglavnom stoje čvrsto s obe noge na zemlji, počela da urla ne znajući više kako da izađe na kraj s tolikim uzbuđenjem. U jednom trenutku, Dispenca je spustio ruke, muzika je utihnula i opet je nastao potpuni mrak. Ali samo na trenutak.

– Dobar dan, Novi Sade! Kako si mi, Srbijo?! – zapištao je Džo mecosopranom, a mnoga raznobojna svetla su bljesnula na bini. Publika je kao i uvek bila presrećna što im se gost iz inostranstva obratio na njihovom jeziku, pa je govornika nagradila s još malo ovacija i aplauza.

No, kad su se sve strasti stišale i kad je Dispenca konačno započeo svoje predavanje o neophodnosti istraživanja sopstvene prirode, u publici su ubrzo krenula šaputanja i sporadična komešanja. Gospođa Kubat je odmah znala i zašto, jer je i sama videla o čemu je reč. Sumnjičavo je pratila izlaganje još neko vreme, a onda se nagnula ka Nadi i rekla joj:

– Ovo nije on.

– Šta reće? Nemoguće.

Gospođa Kubat je samo ćutala i samouvereno klimala glavom.

– Jesi sigurna?

Gospođa Kubat je i dalje samo ćutala i klimala glavom. Nada se osvrnula oko sebe i shvatila da se skoro svi u publici nešto domunđavaju i da malo ko sluša ono što govori Dispenca – ili taj neko, ko god to bio. S druge strane, taj neko je verglao svoje, ne obazirući se na sve veće komešanje prisutnih. Pokušao je da im

skrene pažnju atraktivnim svetlosnim dijagramom ljudskih osećanja, koji je prethodno raširio kao digitalni rol-ap. Međutim, nije vredelo. Negodovanje je postalo toliko bučno da njegov tanani glas više nije mogao da parira. Stao je i nemoćno gledao ljude, koji su mu svašta dobacivali. Delovao je kao da bi želeo da kaže *Please, please, people, I will explain everything to you*, ali pred sobom nije video nikoga ko bi želeo da ga sasluša. Nada je prva ustala sa stolice i povikala:

– Hohštapleri! Sram vas bilo!

I drugi su se onda ohrabрили i krenuli da ustaju sa svojih mesta i da viču:

– Prevara!

– Lažovi!

– Govna!

Za to vreme je Džo Dispenca, ili ko god, počeo da se osvrće i da pogledom traži nekog od organizatora. Halom je krenulo da odzvanja *prevara, prevara* i na binu je doletela bela papirna kesica puna čija semenki, koje su se posle pada rasule unaokolo. Uvaženog gosta je ovo opredelilo da pobegne glavom bez obzira, a publiku da proba da ga pogodi nečim dok se to ne desi. Tako se na bini prepunjoj raznih predmeta deset minuta kasnije, u svojstvu organizatora, pojavila Lidija Smajić s mikrofonom u ruci i s namerom da obuzda podivljali auditorijum i da objasni ljudima o čemu se ovde zapravo radi. Čim ju je ugledala, Nada je đipila sa stolice i povikala:

– Sram te bilo! Umesto da zovete Mariju, doveli ste nam ovde nekog prevaranta!

Gospođa Kubat je htela da propadne u zemlju od sramote. Skupila se koliko god je mogla, pa je pokušala da Nadu diskretno povuče i da je spusti na mesto, ali ova je nastavila svoje:

– Pusti me, Marija, šta me... Prevara, prevara!

Zakuvala je Nada novo skandiranje, a Smajićka je s osmehom na licu sačekala da to samo od sebe prestane, pa je rekla:

– Nije prevara.

Usledila je burna reakcija ljudi, koju je pratila bujica pogrđnih reči i izraza. Ponovo je Smajićka strpljivo sačekala da se sve smiri, a onda je mirno upitala:

– Mogu li da objasnim?

Da se Nada pitala, ne bi organizatorka dobila priliku da bilo šta objašnjava, nego bi je linčovali za primer, ali pošto je bila u manjini, publika se utišala ne bi li umirila svoju svagdašnju radoznalost. Lidija Smajić je saopštila da se gospodin koji je

malopre nastupio isto zove Džo Dispenca i jedan je od prvih Dispenci koji su položili ispit za Džoa Dispencu i koji su od pravog Džoa Dispence i njegovog tima dobili sve neophodne akreditive da igraju njegovu ulogu širom sveta na sličnim konferencijama.

– Za sve vas, koji ste očigledno neupućeni u to, Dispenca je prvi koji je to uradio i prodao svoje ime i svoji identitet, na kraju krajeva, kao franšizu, a u međuvremenu su se i neke druge kolege povele za njegovim primerom.

Ljudi su bili zbunjeni i pomalo zatečeni ovim objašnjenjem. Smajićka je još jednom ponovila da nema nikakve prevarre i da je ovaj govornik jedan od najboljih Dispenci na svetu, za koga su mnogi rekli da je u nekim segmentima čak prevazišao pravog.

– Zato vas pozivam da još jednom velikim, velikim aplauzom pozdravimo... Džoa Dispencu!

Publika je isprva zapljeskala oprezno i tiho, ali kada ih je Lidija još jednom sve ohrabrila i pozvala, aplauz je bio skoro gromoglasan, što je neminovno osokolilo Dispencu da se opet pojavi na bini. Smajićka ga je zagrlila, pokupila usput par predmeta sa bine i otišla.

Većina prisutnih je ostala u sali da čuje Dispencino predavanje, ali gospođa Kubat i Nada su izašle i nisu se više vraćale na konferenciju. Na kraju tog uzbudljivog dana, gospođa Kubat se zapitala:

– Kako je biti Džo Dispenca?

kako da ne volim ameriku?

1. Odvajanje od roditelja je odvajanje od Amerike

Sva saznanja o američkom društvu sažeta su u antropologiji običaja u vožnji. Pređite deset hiljada milja kroz Ameriku i znaćete više o toj zemlji nego svi sociološki i politikološki instituti zajedno.

Žan Bodrijar

Odgovorno tvrdim – Bodrijar priča gluposti, zato što je i sam potpao pod uticaj slike, o kojoj tako mnogo govori, slike putovanja kao iskustva snažnijeg i bitnijeg od bilo kakvog razmišljanja. Ali kudikamo značajniji Francuz Viktor Igo je ipak dao tačniju definiciju putovanja: „Videti hiljadu predmeta prvi i poslednji put, šta ima od tog tužnijeg i dubljeg? Putovati, to je što i roditi se i umreti svakog trenutka.”

I kako onda misli Bodrijar da u stalnom trenutku rađanja i umiranja znaš više o Americi nego svi sociološki i politikološki instituti zajedno? Ono što dobro zvuči u tekstu, često se ispostavi kao neviđena glupost u životu. Mogu da kažem ovo: dok sam gledao beskućnike i narkomane u Los Anđelesu, nisam razmišljao o njima kao o pravim beskućnicima i narkomanima.

Nisu to bili za mene obični beskućnici, nikako – bili su to beskućnici Los Anđelesa, a Ivana je za jednog, do pasa golog crnca koji je prolazio pored nas, rekla da je vrlo zgodan. Za mene oni nisu postojali, nisu bili stvarni, nisu bili opipljivi.

Nisam ih upoznao, niti išta više o njima saznao, osim što sam ih video i zaključio da postoje i van ekrana. Ali moj pogled je i dalje bio kroz zeničasti ekran, a tu je Bodrijar ipak bio u pravu kad je napisao da je: „Prilična draž Amerike to što je izvan bioskopskih sala cela zemlja filmska. Stoga, da bi se dosegla njegova tajna, ne treba ići od grada ka ekranu, nego od ekrana ka gradu.”

Prešao sam malo manje od deset hiljada milja u jugu vozeći se kroz Ameriku i snimajući film – o jugu u Americi i o Americi u jugu i o nama u rascepu. Ali Ameriku nisam upoznao tokom tih pređenih milja, već u montaži. Godinu i po dana provedenih u montaži u Birčaninovoj ulici približilo mi je i Jugoslaviju i Ameriku više nego bilo kakvo iskustvo putovanja i dovelo do sledećih saznanja.

Krenuo sam na put kao nesvesni liberal iz porodice razvedenih petooktobaraca i vratio se sa puta – kao avanturista. Ušao sam u montažu kao avanturista (u putničkom, ali i saznajnom smislu), a nakon godinu i po dana iščitavanja raznih knjiga i tekstova za potrebe filma, nakon godinu i po dana slaganja priče i gledanja materijala i upoznavanja sa Jugoslavijom i Amerikom, polako izlazim iz nje svestan do koje mere je američki kulturni, ali i svaki drugi, imperijalizam okupirao moj život. Ali opet, to saznanje ne isključuje moju želju da živim u Njujorku (iako donekle isključuje moje liberalno vaspitanje) – jer, priznajem – sasvim sam poludeo za Njujorkom u kojem sam proveo ukupno dva meseca i već video sledeću sliku:

Kako postajem pravi Njujorčanin na ivici bankrota sa paklom plavog American Spirita ispred Carmelo's bara u Bušviku svake večeri iznova i iznova tražeći ljubav svog života u raznim etničkim grupama, i svake večeri iznova i iznova odlazeći sam iz bara, šutirajući pacove u glavu na putu ka rupetini od stana koji uskoro neću moći ni da priuštim, a koji sam teškom mukom našao preko srpske dijaspore u Ridžvuđu i u tom stanu, na krevetu prepunom bubašvaba, ponavljati kao mantru Koktoovu suviše optimističnu rečenicu: „Ako vas Njujork prihvati, on će vas i usvojiti“, znajući da nema trunke istine u njoj, ali istovremeno, znajući i da nisam zbog istine ni došao u Njujork, već zbog slike.

Malo manje od deset hiljada milja sam prešao da bih shvatio da je pisati o Americi uzaludno jer Amerika ne čita ono što se o njoj piše, već piše ono što se o njoj čita. Shvatio sam i da je uzaludno pisati i o uzaludnosti pisanja o Americi. Sve je rečeno, sve znamo, sve je poznato i svako veruje da zna šta Amerika jeste, a šta nije. Shvatio sam i da je pisati o Jugoslaviji podjednako uzaludno jer ona je svoje napisala. A kako i da pišem o Jugoslaviji, kada o njoj pišu oni koji su je upoznali, a ja ne samo da nisam doživeo njenu veličinu (volim da kažem da sam joj rođenjem '95. godine ukrao F iz SFRJ i stavio ga u svoje ime), već trideset godina živim njene posledice. A opet, tu sam.

Delimir Rešicki u svojoj pesmi „Ništa“ kaže:

Ništa ne plodi zemlju
tako kao strah i pepeo
ništa ne leti
tako lako kao olovo
ništa nije tako sveto
kao ono što je uzalud

Za razliku od Amerikanaca, mi i dalje verujemo u uzaludnost, duboko svesni nje, grleći je i prihvatajući je, koristeći je kao štit. Pričao mi je tatin prijatelj kako je odrastao u Čurugu, na mrtvoj Tisi, koja se iza Ognjene Marije, poput živog organizma, prevrne i postane deset stepeni hladnija u roku od dva dana. Ovako mi je ispričao: Komšija Mile je pecao na četvrtoj rampi i nije mu smetalo što je u prethodna dva dana ulovio samo dva mikro soma. Gledao je u reku i nemarno pušio cigaretu. Iz razmišljanja o Tisi i njenom prevrtanju, prenuo ga je zvuk koji mu se probijao s leđa. Okrenuo se i video neku letilicu, koja ga je podsećala na svemirski brod. Ipak, Mile je bio racionalan i rekao je sebi da to ne postoji, te se vratio gledanju u plovak. Ali zvuk je bio sve glasniji i neobičniji, tako da se opet okrenuo i video kako svemirski brod sleće na poljanu iza njega. Pogledao ga je malo bolje i začkiljio da vidi tablice, odakle je. A na tablicama je, umesto NS tablica bila američka zastava. Ma to je budalaština, rekao je sebi i opet se vratio gledanju u plovak. Čuo je iza sebe korake i ovog puta odlučio da se ne okrene – mora da mu se pričinjava, pomislio je. Kad odjednom, neko mu je zakucao na rame. Tup-tup. Okrenuo se i video vanzemaljca kako stoji i gleda ga tupo.

„Šta hoćeš od mene?“, pitao ga je Mile besno. „Zar ne vidiš da pecam?“

„Brate“, rekao mu je vanzemaljac na čisto srpskom, sa bačvanskim akcentom, „da li imaš da mi pozajmiš gedora ključ veličine 16 i 18 i pumpu za gumu?“

„A ti pričaš srpski?“, pitao ga je Mile i pokazao na američku zastavu.

„Brate“, rekao mu je vanzemaljac.

Mile ga je saslušao i pokazao mu rukom da priđu njegovom čamcu. Počeo je da traži gedora ključ i pumpu za gumu i kad je konačno pronašao tražena pomagala, pružio ih je vanzemaljcu, uz reči da ne mora ni da mu ih vrati, jer je baš juče naduvao gume na biciklu.

„I ja sam juče imao nezgodu. Upleli su mi se meridijani i uporednici u žbice, pa sam pao na nos, evo vidi“, pokazao mu je na nos Mile, misleći na to da mu se mreža za ribe, koja ga je podsećala na

meridijane i uporednike, uplela u točak. Vanzemaljac ga je gledao i otišao sa alatom, ostavljajući Mileta u blagoj nelagodji.

Da bi odagnao misli, nastavio je da peca, odmahujući glavom i pokušavajući da zaboravi susret sa malim vanzemaljcem, kad eto ti opet njega, kucka Mileta po ramenu. Tup-tup.

„Hvala ti, brate“, rekao mu je mali vanzemaljac, vraćajući mu gedora ključ veličine 16 i 18 i pumpu za gumu. „Sad sam napumpao gumu i mogu da nastavim svoj put.“

„Srećno gde god da ideš“, rekao mu je Mile, ne želeći da ulazi u njegovu privatnost, a mali vanzemaljac mu se približio kao da hoće da mu kaže nešto u poverenju.

„Ti si najbolji čovek u Čurugu“, rekao mu je i nestao.

Mile je seo na svoj bicikl, duboko zamišljen, ali i pomalo zabrinut da se opet ne saplete o meridijane i uporednike, te se uputio u obližnju kafanu gde je ispričao svojim prijateljima šta mu se dogodilo. Slušali su ga sa pažnjom, nazdravljajući sve više kako je priča dalje odmicala, da bi na kraju rekli da mu ne veruju.

„Sve prihvatamo, ali to – da ti je rekao da si najbolji čovek u Čurugu – to je već previše“, rekli su mu, sad već vidno iznervirani takvom tvrdnjom malog vanzemaljca.

Uzalud je pokušavao da ih ubedi da jeste tako bilo i da mu jeste rekao da je najbolji čovek u Čurugu, vraćao se na gedora ključ i pumpu za gumu, a oni su uzalud slušali istu priču narednih trideset godina čekajući da Mile poklekne i prizna da nije najbolji čovek u Čurugu, i to je sve što su radili – čekali promenu, pili i potajno se nadali da se priča ipak nikad neće promeniti i da je vanzemaljac (i to američkog porekla sa bačvanskim naglaskom) zaista bio u Čurugu s razlogom, da je posetio njihove živote, jer ako je Mile prisustvovao čudu, prisustvovali su svi Čuružani. Uzaludnost ih je držala zajedno, a zajedno su se manje bojali uzaludnosti sopstvenog života kad god bi se setili da su bića koja će neminovno (a verovatno i uzaludno) umreti, što se s vremenom, tup-tup, i dogodilo.

S druge strane, Amerikanci ne veruju ni u život, ni u smrt, ali veruju u kameru. Znaju gde je, kako se kreće, šta obuhvata i šta pamti. Možda još važnije, šta želi da pamti. A pamti dosta, još od Građanskog rata i čuvene bitke kod Getizburga u kojoj je poginulo preko 50.000 vojnika, a Unija, sasvim slučajno i bez bogzna kakve taktičke zamisli, konačno porazila Konfederaciju, sa hazarderom – generalom Lijem na čelu. Ono što je zanimljivo je da je zvanični fotograf bitke Aleksandar Gardner, škotski imigrant, napravio fotografiju mrtvog mladića kako leži ispod

Đavolje stene (Devil's Dan) pod nazivom The Home of A Rebel Sharpshooter, Gettysburg.

Bila je to lepa, potresna fotografija mladića-vojnika koji je herojski izgubio život. Ne bi to bilo ništa neobično da se isti mrtvi mladić nije pojavio i na drugoj Gardnerovoj fotografiji – A Sharpshooter's Last Sleep, sličnog sentimenta, ali na sasvim drugačijoj površini – umesto ispod stene, sada je ležao na kamenju. Tek nakon sto godina otkriveno je da su beživotno telo mladića pronašli na poljani sa drugim pokošenima, zatim ga vukli 66 metara (više od polovine fudbalskog terena), da bi ga smestili na idealnu lokaciju za fotografisanje – ne da bi zabeležili trenutak, već da bi ga stvorili. A onda ga vukli opet, na drugu lokaciju – a gde su ga na kraju ostavili, nije zabeleženo. I za takvo stvaranje trenutka, nije bio podesan bilo koji mrtvi mladić – već upravo onaj koji je delovao dovoljno privlačno.

Bezimeni mladić je zaista bio lepuškast, te su fotografi procenili da bi i dalje mogao da izazove poželjni sentiment. Da bi bio idealni mrtvac, morao je da izgleda dovoljno živo, a njegovo telo je bilo jedno od retkih na bojištu koje se još nije nadulo, ni pokazivalo vidljive znake raspadanja.

Za razliku od neprivlačnosti tela koje se raspada, zemlje koje se raspadaju su vrlo zanimljive kameri, a što je zanimljivo kameri, zanimljivo je i Americi – i obrnuto.

O ratu neću da pišem, to nije moja tema i nije moja borba. Ali posledice raspada i rasparčavanja su vrlo moja tema – jer osim gubitka države, izgubila se i širina mogućeg narativa i jedino je tema ostala. A za to krivim (ali pošto sam, nažalost, duboko u sebi humanista, i razumem) generaciju mojih roditelja, a zatim i sebe i svoju generaciju, koji su se zaludeli američkim snom, uzeli stipendije, donacije, snimili „I vi ste svet“ reklame, privatizovali sve živo i mrtvo, istovremeno se zalažući za mir u opustošenom regionu, popušili priču neoliberalne demokratije kao jedine moguće alternative (iako su alternativu doslovno živeli petnaest godina pre), preuzeli na sebe ulogu žandarma u dihotomiji dželata i žrtvi, Istoka i Zapada, ukazivali na bitnost kulture sećanja u antiratnim performansima (iako su se njihovi roditelji bavili kulturom zaborava više nego kulturom sećanja nakon '45. godine), i povrh svega, dobro zaradili na neretko besmislenim NVO projektima o promovisanju mira u krugu od pet istomišljenika, a zarad čega?

Da ne bi čekali u redu na granicama, da bi im kul bendovi svirali u gradu, da bi mogli da kažu da su deo „civilizovanog“ sveta, naspram varvarskog. Sličan princip je sa prevarom u

ljubavnim odnosima – ne varaš zbog toga što je osoba s kojom varaš svoju osobu bolja (nekad, doduše i jeste) – već zbog slike, zbog maštanja, zbog neutažive želje za promenom koja je toliko duboko usađena u čoveka da tu nema pomoći.

I onda nastupi amnezija da je ikad sve bilo kako treba, da ste stvarno bili na tački, tačno onoj tački do koje ste ceo život želeli da stignete, da ste se voleli do želje da se pojedete ili u ovom slučaju, kolektivna amnezija da je ikad postojao sistem života pre 1989. godine. I što je najgore, razumem ih – ne mogu da ih ne razumem, i ja bih želeo promenu, kakva god da je, jer svaka slika promene je jača od slike stagnacije, pogotovo u dvadesetim godinama, poverovao bih i ja u tu priču i okoristio se, jer bi me povuklo i jer pretpostavljam, tokom tih ratnih i izolacionih deset godina – oni nisu bili deo sveta, ni istoka ni zapada, ni severa ni juga.

Nije više bilo važno šta se dešava u Panami, na Kipru ili u Čileu – nisu se više donosile vesti, niti je bilo bitno šta ko misli o bilo kom događaju u svetu – oni su postali „događaj u svetu”. U svetu koji više nije imao svoje prave nesvrstane, niti pravi Istok, u svetu koji je delovao da ima samo jednu postosamdesetdevetsku istinu, oni su bili na nepoželjnoj strani te istine i radili sve da bi, ipak, bili na pravoj (ili pogrešnoj). Ali razumem i tu potrebu da se bude na pravoj strani (koliko god ona danas delovala tužno), i vreme koje tu potrebu rađa, razumem želju da se ne poistovećuješ sa onima koji ti uništavaju zemlju, a samim tim i tebe, pa se svrstavaš sa drugima koji ti takođe, ali perfidnije, uništavaju zemlju, pa i tebe, stvarajući od sebe „lažnog prijatelja naroda”.

Ali to distanciranje je preraslo u ozbiljan oportunistički, u opštu (samo)destrukciju na duže staze, preraslo je u stvaranje slike koja je održiva u trenutku dok se sve ruši i gradi, ali s vremenom dovodi do samo još većih razdora – u ljudima, u zemlji, u regionu, ali i u deci devedesetih koja su rasla i odrastala u toj atmosferi. Jer nemoguće je živeti i prodavati jedan te isti narativ kada nestane interesovanje za taj narativ (a nestane vrlo brzo, pa recikliraš i recikliraš iste teme, samo što je sve manje finansijera i publike za njih), nemoguće je večno biti dobro dete u zloj porodici, jer se i sam menjaš i društvo se menja i vreme se menja i deca ti rastu i deca počnu da misle.

Hoću da kažem, nijedna zemlja nakon američke revolucije, kontrarevolucije ili kolonizacije, kako je kome draže, nije odgojila decu koja vole Ameriku (iako je vole na sasvim poseban način, onako kako se vole zabranjeni slatkiši), jer Amerika je uvek bogati ujak, nikad otac. Amerika je Čehovljev lažni izbavitelj

– Veršinjin, Jelena Andrejevna, Serebrjakov. Lažni izbavitelj bez kojeg nema velike priče, jer svaka velika priča zahteva i veliki uspon, veliki pad i što je možda najvažnije, veliko razočaranje.

Kad sam već kod Rusije, bio sam u žiriju jednog filmskog festivala prošle godine, zajedno sa još nekoliko reditelja i producenata iz Evrope. U konkurenciji za najbolji film bilo je razno-raznih ostvarenja, ali oko jednog se povela posebna polemika. U pitanju je bio ruski film koji prikazuje pse lutalice u Moskvi. Pošto je taj film bio u drugoj kategoriji od moje, nikad ga nisam pogledao, ali sam ušao u raspravu sa drugom članicom žirija iz Slovačke. Prilično uznemirena, vodila je priču o tome kako je nedopustivo da jedan ruski film prikazuje išta što nema veze sa Putinom. Iako sam miljama daleko od današnje rusofilije, pitao sam je da li je svesna da će time urušiti celokupnu rusku, ali i ukrajinsku umetnost u narednih dvadeset godina, a možda i više, ako je svede samo na priče o ratu i Putinovoj zlobi. Tako će biti i sa Izraelom i Palestinom (ako od Palestine išta ostane), a tako je bilo i sa postjugoslovenskim zemljama.

Možda i najtužnija scena u filmu *Hirošima, ljubavi moja* (*Hiroshima, mon amour*) upravo je ona kad Emanuel Riva na Okadino pitanje šta radi u Hirošimi odgovara – „Snimam antiratni film. Šta bih drugo radila u Hirošimi?” Pare su se upumpavale u temu, umesto u razvijanje umetničkih dela koja dopiru malo dalje od dnevno moralizatorske perspektive, pod terorom „važnosti”, a na to smo sami pristali – i Bošnjaci i Hrvati i Srbi – okupljeni oko istog narativa i oko istih fondova. Postalo je važnije šta piše u biografiji autora ili autorke i poruci koju isti šalje svojim radom, nego što je bila sama vrednost rada. A i samo ocenjivanje vrednosti rada, u smislu bilo kakve umetničke kritike, postalo je iluzorno, jer je kulturna dekadencija zahvatila podjednako samu umetnost kao i pisanje o njoj – i svemu tome je isti uzrok.

U osporavanom, ali uzbudljivom tekstu pisanom za Harper's Magazine „The Painted Protest”, vizuelni kritičar Din Kisik (Dean Kissick) postavlja pitanje: da li postavkom marginalizovanih glasova u središte najuticajnijih i najbolje finansiranih izložbi ti glasovi i dalje ostaju marginalizovani ili sada govore u ime kulturnog mejnstrima, oslonjeni na institucionalni autoritet? Odnosno, dodao bih, na autoritet koji ih je i učinio marginalizovanim, ali u opipljivom svetu, zadržavajući ih tamo, duboko podređenim u nadi da iz te klasne podređenosti nikad neće izaći svi zajedno i nikad u celosti, već samo jedan po jedan, predstavljajući odabranu grupu potlačenih na vodećim festivalima, grupu potlačenih koja će za dobar šampanjac i čist

kokain zaboraviti odakle je i radosno preuzeti jedan jedini ponuđeni narativ. I šta se događa onda? Jedna konkursna izložba, druga konkursna izložba, jedan film, drugi film i trideset godina posle pitaš se kako je moguće da trideset godina nemaš film u glavnoj selekciji Kana?

U reportaži za HRT povodom gostovanja Stipe Šuvara u emisiji „Nedeljom u 2“ (neposredno pred Šuvarovu smrt 2004. godine), radili su intervju sa tada mladim Miletom Kekinom, na čijoj sam muzici odrastao, da komentariše zašto je mladalačko poimanje levice suprotno od Šuvarovog. Kekin je izjavio sledeće: „Levica, da kažem tako, definitivno počiva na nekom kosmopolitskom shvaćanju svijeta, znači da mi kao bend možemo ići bilo gde svirati bez grize savesti.“

Da li se dogodilo ijednom bendu koji je svirao „zapadnu“ muziku nakon toga (ne računam Dubiozu kolektiv koja prodaje balkanski melos, jer se ipak na zapadu zna koji zvuk kom podneblju pripada) da je svirao na Glastonberiju ili na Koačeli, a da nije bio deo programskih celina većih festivala, poput onih koji baš te godine spajaju podunavske zemlje, koji se konkursno fokusiraju na Balkan, Bliski istok, Gruziju i tako dalje? Da li nas je globalizacija zaista učinila vidljivijima i pokretljivijima na velikoj zapadnoj sceni?

Upravo to se i desilo generaciji naših roditelja – naizgled integracioni konkursi su ih učinili samo još marginalizovanijim jer su im oduzeli ono što ih je činilo ljudima, umetnicima, novinarima – a to je moć mišljenja van jasnog tematskog okvira. Oduzeli su im moć eksperimentisanja, greške, razvoja, misli. A oni su, lepim vaspitanjem, onda tu širinu priče oduzeli našoj generaciji, želeći da budu i da budemo na pravom političkom i ideološkom putu.

Da li taj put, polako i postepeno, zaista dolazi do kraja, nisam siguran. Ali slika o tom putu, kao jedinom ispravnom, deluje da bleđi.

Danas je veoma jednostavno mrzeti Ameriku. Mnogo jednostavnije nego početkom dvehiljaditih godina. Sve što je imala da ponudi, već se istrošilo. Sama je sebi oduzela ono što je uspešno oduzimala svima drugima na periferiji i time konačno postala sama svoj talac. Sama je sebe u skorašnjim filmovima i predstavama svela na temu, sama je sebe rasparsčala na sve neuhvatljive identitete do te mere da je izgubila jedino što joj je davalo sjaj. Metju Gazda (Matthew Gasda), njujorški dramski pisac i jedan od osnivača „The Brooklyn Centre for Theatre Research“, korene toga pronalazi u 2016. godini i u tekstu „Goodbye

to the Hamilton Decade” piše o tome kako je hamiltonovski narativ (u režiji i adaptaciji Lin-Manuel Mirande) o ustavotvorcu koji je, prema njegovim rečima, bio manje demokratski nego što se danas predstavlja, zapravo vapaj liberalne elite na poraz Hilari Klinton na izborima i da su u narednim godinama sve produkcije bile upravo posledica tog vapaja – priče o ugnjetavanju, pravima i svemu ostalom što je delovalo izgubljeno Trampovim dolaskom, čime je sebi oduzela širinu narativa koju je uporno oduzimala drugima. I zato kad kažem da je Amerika za mene propala fikcija, ne mislim da je ona u celosti propala. Već da joj je fikcija propala, da joj je propalo zрно u slici, zbog kojeg je jedino i mogla da postane sila. Jedno je izgubiti veru u Ameriku, a sasvim drugo izgubiti veru u sliku Amerike. Prvo je odrastanje, a drugo je gubitak sna o nečem većem.

Zbog toga je danas odvajanje od Amerike zapravo prvi korak ka odrastanju većito nezrelih građanskih milenijalaca. Jer odvajanje od Amerike je odvajanje od roditelja (ono ne znači nužno i približavanje Rusiji – a mojoj prirodi, kao detetu razvedenih roditelja, svakako prirodno odgovara put nesvrstanih, prostor između dve supersile). Ali odvajanje od roditelja je prvi korak ka bilo kakvom iskrenom stvaranju, iskrenom razmišljanju, ka povratku necenzurisanih kafanskih priča u umetničkim delima. Kafanskih, uzaludnih, preko potrebnih tračarskih priča, poput Miletovog susreta sa vanzemalcem u Čurugu. Mi smo ludačko podneblje, apsurdno podneblje, a dozvolili smo sebi da poverujemo da smo sterilni – i u sadržaju i u formi.

Ali svako odvajanje je teško, zato što želimo da zadržimo deo onoga što nas je formiralo. I odvajanje ne znači nužno i napuštanje (ono je i nemoguće), već samo promenu perspektive.

Ja svoje roditelje volim i šta ću, volim i Ameriku, iako trideset godina slušam da je Amerika super (uvek uz ogradu, ne podržavam ratove koji vode, ali šta drugo?), ali da ja nisam dovoljno dobar za nju, kako to lepo zaključuje Boris Buden.

Kako da ih ne volim kad su izgradili više od pola mog identiteta? Kako da ne volim Ameriku kad dok kucam ovaj tekst slušam Wilco i još uvek navijam za Ajsmena i Maverika u *Top Gunu* i mislim da je *Die Hard* jedan od najboljih božićnih filmova? Kako, kad i dalje bolje poznajem američke nego srpske mitove, kad mi je jasnije kako se sprema ćurka za Thanksgiving nego šta zapravo podrazumeva Veliki post, a pre bih se snašao u prerijama Kanzasa nego u okolini Pirota. Ameriku poznajem onako kako se stvari jedino i dubinski mogu upoznati – kroz fikciju. Ništa ne poznajem tako dobro kao ono što nisam doživeo.

I zato, meni nije bio cilj da tek tako obiđem Ameriku leta 2023. godine, već da konačno osvojim taj prostor fikcije koji smo poverovali da je rezervisan samo za Amerikance. Prostor fikcije u kojem sam „bio u mašti mnogo pre nego što sam došao, samim tim je ovaj boravak postao boravak iz prethodnog života“.

Ali ne može se tek tako obići Amerika i snimiti film o jednom putovanju kroz mitske predele. Da bi to iko finansirao, bila je potrebna, naravno, tema. Poput one – o najgorem automobilu u istoriji Amerike i generaciji rođenoj devedesetih godina u pogrešnoj Jugoslaviji.

O svemu ovome, kako sam već pomenuo na početku, nisam razmišljao kada sam pozeleo da proputujem Ameriku jugom. Nisam razmišljao o Jugoslaviji, nisam razmišljao o svojoj poziciji, a kamoli o poziciji svojih roditelja u odnosu na Ameriku, niti sam razmišljao o tome šta Amerika jeste ili šta znači. Razmišljao sam isključivo o tome kako bi bilo neverovatno provozati Ameriku, od istoka do zapada. Kako bi bilo neverovatno doživeti takvu jednu filmsku avanturu – onu iz „prethodnog života“. Tako sam i rekao Akiju, kada sam ga pozvao u decembru 2022. godine, a on mi se javio iz svoje njujorške sobe u kojoj je nedelju dana pre toga ostao bez dela kože na stopalu, jer mu je eksplodirala boca sa vrućom vodom koju je držao pored sebe da se ugreje.

„Zamisli to ludilo da se dogodi“, rekao sam mu.

„To bi stvarno bilo ludilo, jebote“, odgovorio mi je.

Pozicija iz koje pišem danas, 2. januara 2025. godine, više od dve godine nakon poziva sa Akijem, nije pozicija iz koje sam doživeo put. To je pozicija čoveka koji je proveo poslednjih godina i po dana u montaži filma *Jugo ide u Ameriku*, gledajući snimljeni materijal i praveći od njega fikciju.

Zbog toga ovo neće biti u celosti priča o uvozu juga u Ameriku. Nju možete da pročitate kod Džejsona Vuića u knjizi *Jugo: uspon i pad najgoreg automobila u istoriji* (iako ću sigurno neke informacije napisati jer sam *people pleaser*), a u pomenutoj knjizi postoje faktografski podaci kako je taj uvoz izgledao i zašto je jugo postao pop ikona kao najgori automobil u istoriji Amerike.

Ovo će biti priča o borbi čoveka koji piše i čoveka koji doživljava.

O nemogućnosti apsolutnog prepuštanja i apsolutne distance.

O borbi fikcije i stvarnosti.

I prostoru između ta dva.

скица другог мишљења: трећи хуманизам

1.

Након што је већ 1921. године „опет“ одговорио на „јеврејско питање“, Томас Ман је немачкој јавности упутио реторско питање: „Могу ли да седнем?“ Судаћи пак по низу текстова које је писао одговарајући на идентично питање и у наредним деценијама, а нарочито током Другог светског рата, то му није било дозвољено.

Ман је пак остао на свом становишту, упркос свему, упорно доказујући немачкој јавности и својим читаоцима шта антисемитизам значи у политичком и културолошком смислу. Осим, дакле, што је увиђао да антисемитска мржња производи злочине који „бацају у засенак сва досадашња злодела и страхоте“, Ман је прозирао да таква идеологија није и не може бити сама себи сврха. Јер, сврха тако обликованог антисемитизма, мислио је Ман, налази се у крајњем политичком учинку који би требало да постигне: „треба, део по део, да се растави машинерија наше цивилизације.“ У једном од својих текстова из 1937. године, писац Јосифа и његове браће, нудећи и кључ за читање и разумевање тог свог романа, истиче да у културолошком смислу антисемитизам представља кризу европских народа који се „осећају постиђеним пред јеврејским духом“, из чега проистиче и спремност на злодела праћена одустајањем од свега онога што је „разумно, праведно и нужно.“ И иначе, интонација већине тих текстова у којима Томас Ман разматра „јеврејско питање“, непромењена је и одређена једном реченицом коју је Ман такође записао 1921: „Требало би да се стидимо.“ (Томас Ман, *О јеврејском питању*, превод Томислав Бекић, КОВ, Вршац, 2001.)

Одређујући нацизам као социјализам глупака, а антисемитизам као аристократизам светине, Ман је, истичући да

заправо не говори ништа ново, противвтежу свему томе најлазио у „хришћанско-античким темељима западне цивилизације са свим оним што је повезано са европском идејом и љубављу и од тога зависи“: са „идејама слободе, истине, правде и човечности.“ На тим темељима, у будућности, видео је Ман могућност рађања „трећег хуманизма“, лишеног сваке романтике, хуманизма по себи трагичног, а „ипак ведрином обојеним патосом за тајну и достојанство човека.“

Као да је слутио будуће приговоре, Ман је додао и то да „у ведрa времена те идеје губе у патосу и дух, у основи сигуран у њихову бесмртност, може да их иронизира.“

2.

Издавајући из велике групе значајних писаца немачке књижевности након 1945. тројицу највећих талената, међу које је осим Гинтера Граса и Волфганга Кепена, уврстио и Томаса Бернхарда, Рајх Раницки је свакако имао на уму и оно што је овај мислио о Ману. Јер, како каже у једном свом тексту о Бернхарду „за њега је немачка књижевност двадесетог века била малограђанска и чиновничка, што је, мислио је, типично за бедну литературу чији су познати ствараоци Роберт Музил и Томас Ман.“ И заиста, није тешко пронаћи таква места у ономе што је Бернхард писао и говорио (Поља, КЦ Нови Сад, број 482, јул-август 2013).

Писац који није крио свој негативан однос према класичним вредностима, уопште, неретко је говорио и о Томасу Ману: „Када данас отворите новине, скоро да читате само нешто од Томаса Мана. Сад је већ мртав тридесет година, и увек изнова, непрекидно, то се више не да издржати. При чему је то био један малограђански писац, грозни, недуховни, који је писао само за малограђане. То занима само малограђане, такав миље који он описује. То је недуховно и глупо. Неки професор који се проводи, који негде путује, или нека либешка породица, лепо! Али то није више од Вилхелма Рабеа. Увек ћете, било у Монду или негде другде, наћи нешто о Томасу Ману. А шта је тај човек писао о политичким темама! Тај је био сасвим усиљен и један типичан немачки малограђанин. Са похлепном женом.“ Примећује се и овде, дабоме, да Бернхард обликује такав однос према Ману и ономе што је овај писао о политичким темама уз помоћ хиперболе, која је битан конституент његовог мишљења и писања, јер Бернхард је био „поборник ‘фанатизма претеривања’, из кога произилази његова ‘уметност претеривања’ у којој је – на томе је сам инсистирао – отишао даље од било кога пре њега“

(Рајх Раницки). Хипербола би се, отуд, у Бернхардовом говору и мишљењу о Томасу Ману могла испољити и као конституент иронијског отклона од идеја и вредности које је Ман бранио у одлучујућем сусрету са епохалним злодухом, оличеном у социјализму глупака и аристократизму светине.

Изненађује, међутим, чињеница да Бернхард упркос том тачном Мановом предвиђању, али и упркос својој склоности према хиперболисању, прилично неочекивано није ироничан када тврди да је „Европа, она најлепша, мртва ... то је истина и стварност.“ Такав исказ, додуше, може се прихватити и као исказ самотника, човека који не верује ни у шта и који је свестан да тамо: „Где све смрди на пропаст / и где све жуди за разарањем / глас појединца постаје узалудан.“ (*Трг хероја*)

3.

Одбијајући од себе оптужбе да је Томаса Бернхарда назвао „великопоседником“ (*Großgrundbesitzer*) приликом једног од њихових сусрета, Петер Хандке је у разговору који је водио са новинаром Франкфутер алгемајне цајтунга потврдио, ипак, да га јесте назвао „отровним кенецом“ (*Giftzwerg*). Описујући околности у којима је дошло до промене његовог доживљаја Бернхардове литературе, Хандке је истакао да је, након почетног одушљевљења, посебно био револтиран Бернхардовом речју „*Lebensmensch*“. Ту је реч Бернхард био употребио да би описао свој однос према једној знатно старијој жени коју је „дуги низ година ... и на свој ћудљив начин волео“ (Рајх Раницки), а коју је називао „човеком свог живота“ (Рајх Раницки). „Гадна реч“, сматрао је Хандке, уместо које би било могуће рећи „моја жена“ или „љубавница“ или „драга“ или „животна сапутница“. Све, само не „*Lebensmensch*“. Признајући, ипак, да Бернхарда и даље сматра мајстором, Хандке је додао и то да су му дражи шмокљани (*Stümper*), какав је био и Гете. Тиме је Хандке, насупрот Бернхарду, изразио нескривену приврженост класичним вредностима, али је пристао и на могућност и на право погрешивости и несавршености.

Изговарајући, међутим, да је вероватно претерао, јер је био исувише нападан када је Бернхарду у лице рекао да му не приличи начин на који пише (*Lieber Thomas Bernhard, wie Sie schreiben, das ziemt sich nicht*), Хандке се изговорио, рекавши да је тог дана можда исувише попио.

Треба, ипак, знати да зађевице између двојице писаца нису биле ретке. Тако у свом последњем објављеном разговору, упитан о питорескном селу Отнангу – за које новинар

примећује да је пријатније и мирније него Олсдорф где стално борави – Бернхард налази за сходно да каже: „И није за свакога. Узмите Хандкеа и ставите га овде. Он би за три дана плачући отрчао својој кћери. Тако је то.”

Шта је, међутим, тако то?

Може ли се наслутити у чему почива овај сукоб и шта је заправо оно око чега се споре двојица Аустријанца: око села у којима воле да проводе своје време, око класичних вредности немачке књижевности, око употребе појединих речи или око (не)постојећег хуманистичког залеђа њиховог књижевног ангажмана? Јер, ако на трагу тачног Мановог предвиђања о стању духа у „ведрим временима” наслутимо да Хандке упућује Бернхарду новохуманистички приговор због иронизирања темељних европских вредности, откуд то да упитан о Средњој Европи, у Мексику, Петер Хандке такође изриче радикално другачије мишљење о Европи од оног Мановог: „Средња Европа је пејзаж, клима – то је јасно – али, у једном тренутку Средња Европа је постала политичка идеја. Идеја Средње Европе је средишња идеја рата у Југославији. Идеја Средње Европе је идеја рата.”

Међутим, пре него што ће то рећи, Хандке је сасвим консеквентно устврдио – превазилазећи своје муке у изражавању на енглеском језику док је говорио о Витгенштајну као филозофу и песнику који поставља управо то питање: *шта могу да кажем* – да „човек високе политике мора бити убица”. Отуд се може учинити да се тек Хандке, као неко ко пре него у Отнангу своје време проводи у Великој Хочи, објављује као присталица „трећег хуманизма”, будући да је својим прихватањем сазнања да и Европа може бити смртоносна (као у случају када, у одређеном историјском тренутку, оно што је клима и пејзаж постане средишња идеја рата), пристао и уз хуманизам који је, баш по Мановим речима, трагичан и лишен сваке романтике.

dragana mladenović

zbirke

SLOVA LJUBVE

KOPILE

muškarac
a brije noge a šminka
usne a nosi suknju
potpetice

muškarac
a pije liker a pušta nokte
a farba kosu

muškarac
a voli muško
đavolje kopile
a ne moj sin

JA ZORANA

ja zorana
domaćica
majka
srpkinja
iz moje kuće niko nije otišao
gladan
ja znam koliko vredim
ja sam proputovala svet
pevala po evropi po kanadi
bila sam pevačica
i svakakvu hranu probala
i svakakve ljude upoznala
i svašta

ja zorana
udata za zdravka
isto pravoslavca
mi smo kuću sa deset prstiju
mene život nije mazio
ja znam šta vredim
ja kada nešto kažem
ima tako da bude
ja zorana
imam principe kojih se
držim
misliš da ću prećutim
kad mi nije pravo
tako sam predsedniku
opštine njemu sam
lično u lice
ja zorana
skresala sam mu
u facu
rekla sam mu
nisam ja zorana
deset godina sa
deset prstiju kuću
sa mužem dizala
nisam ni decu tih godina
čestito viđala
da mi sad dovuku
cigane u komšiluk
to neka
tako sam mu rekla
neka ih smesti u svoje
naselje ako hoće i u svoje
dvorište slobodno
nek njegovoj deci prenesu
boleštine i vaške
ja zorana
dobro znam ko su cigani
kakvi su
ja da sam vlast
ja bih njih
sve
po kratkom postupku
eto to sam

ja zorana
u lice rekla
predsedniku opštine
a on je kazao
gospođo
sasvim vas razumem

FEMICID I DRUGE PESME

SRPSKIM REČNIKOM REČENO

muškarac je (kaže srpski rečnik)
osoba muškog pola muška glava
kao što žena nije osoba ženskog pola
već osoba polno suprotna muškarcu

žena je (kaže dalje rečnik)
ljudsko biće sposobno da rađa
ona koja je udata žena supruga
drugarica u odnosu na muškarca
član porodice koji se brine o
poslovima u kući
domaćica bedinerka kućanica
ona koja radi za platu
nagradu nadnicu služavka

žena je najzad
(kaže rečnik srpski)
jedan mnogo plašljiv muškarac
čovjek takoreći kukavica i
slabić

ROBOTKA

JA SAM DAMA IMAM KOŽU

ja sam dama imam kožu
koža kod žena brže stari
muške bore su manja briga
nego ženske bore ispod ženske kože
skupljaju se masti i toksini
ispod muške kože ne skuplja se ništa
svaka žena ima celulit
rekle su žene u salonu
na plaži se to posebno dobro vidi
ja sam dama moja je koža zategnuta
ja imam dugu kosu
kada se previše pegla
rekle su žene u salonu
kosa se oštećuje
pegla se ženska kosa
muška kosa se ne pegla
žene vole peglanu kosu na glavi
zato što se muškarcima to dopada
i ja imam peglanu kosu
ali nemam nokte jer imam
plastične tipse u salonu sam čula
da žene imaju plastične a muškarci
prirodne nokte zato što
žene imaju ružne nokte a muškarci ne
ne
ne
ne
ne nisu tako rekle žene u salonu
to sam izmislila
ja sam dama imam filere u usnama
žene vole da imaju veće usne
muškarci nemaju filere zato
žene nekad osećaju kuglice u
usnama i budu im tvrde usne posle
omekšaju žene u salonu vole kada
ih grizu za usne dok spavaju sa
muškarcima ja ne spavam
sa muškarcima
ja ne spavam
ja sam dama nisam

sanjar ja nikada ne bih dopustila
da budem dlakava po nogama
i rukama i ispod pazuha i na preponama
žene u salonu kažu da su dlakave žene prljave
danas se i neki muškarci depiliraju mada
muškarcima dlake lepo stoje
dlakave žene su zapuštene i nose
duboke gaće i pantalone i zato nikada
nemaju seks sa muškarcem
ja sam mnogo puta
imala seks sa muškarcima
jer nisam dlakava

DEVICA

nisam znala koji sam znak
pa su me žene u salonu pitale
kada sam rođena ja sam lupila u
septembru a žene u salonu su kazale
znale smo da si devica vidi se da si devica
ženske device su tako rigidne analitične i uredne
jedna žena u salonu je bila sa muškom
devicom a on uopšte nije bio uredan
baš suprotno kao svinja u brlogu
i još jedna je bila sa muškom devicom
samo je on bio uredan
ali je bio hladan i veoma grub
rekao joj je da skine šminku
jer mu je odvratna tako nafrakana
i da izuje visoke potpetice
jer on voli žene u ravnim cipelama
kreten rekle su žene u salonu
jednoj se desilo nešto baš suprotno
neki tip joj je kupio cipele za prostitutke i
tražio da ih obuje
taj je bio jarac u horoskopu
ali je u životu bio manijak
još je sakrio ključ od ulaznih vrata
pa je jedva pobjegla iz njegovog stana
treba da se čuvamo
rekle su žene u salonu
svet je pun nastranih muškaraca

EVROPSKI DIVLJI ZEC

ja sam žena imam mirne ruke
i dobar vid ja sam tkalja od metala
izrađujem kaveze za zečeve evropski
divlji zec je izabran zbog najveće
koncentracije metala u krvi
zečice ponekad nisu raspoložene
onda ih vlasnik drži
to se zove forsirani pripust bogdan
kaže da sam ja prava zečica to je
video u nekim novinama i to
svi znaju ja nisam znala ja sam tkalja
od metala izrađujem kaveze
imam švajs-aparat elektrode
foto-grej masku mali svemir
i mnoštvo zvezda koje lete i gase se
prilikom dodira

maja stojanac

srce-cvekla

POSPANOST, PONOVO

fantaziram o tome da sam
zaokružen broj
red u slovnom sistemu
neizbežna glasovna promena
prav ugao
dobra majka

ŠIFARNIK

Ogulila si sve ožiljke
a oni su kao gljive
preko noći volšebno izrasli
svaki je imao oblik slova koje te boli
ukovala si lokvanje u hladnu teglu
i sa njom spavaš
odlučila bi se za nešto opasno
a pred tobom je samo nepodnošljiva belina
sveže opranog
raste želja da se preseliš na selo
poslednje utočište
da položiš glavu na stećak
da se preseliš još dalje
među vukove i dvoglave zmije
među lesnike
koje ćeš do krvi gristi za uvo
i bar jednom dnevno ponoviti
da nisi čovek grobnice

vratila si se deceniju unazad i šta si videla
kosu zapetljanu u dugme
tu amajliju običnosti
još vrtiš pod jezikom
devojčicu sa malom grbom na vratu
kako davi hrčka salvama meda
već tada svesna koliko je poguban
mrtav ugao
zatim
štake naslonjene na crkveni zid
sada znaš da pripadaju onom
čije ćeš kapilare deceniju kasnije
tako pomno ispitivati
lizati dok svaka vena ne potamni
stvarnost je dovedena do tačke pucanja
napupela je kao oko

FORTUNA

U prostoru između stepenika
stare porodične kuće
nestalo je moje devojaštvo
ukrali su ga preci
zapalacale su jezikom
zmije pod pragom
pokrili su ga koprivom
sirćetom
listovima masnog
telefonskog imenika
staračkim zubima
muškom bradom
dotrajalim komarnicima
bacili su ga pod kolena
baštenskog strašila
da uplaše moju sramotu
u dosuđen bunar
istresli sa mrvama
sakrili na prašnjavi tavan
tamo gde je nema zvezda
gde ćuti rodna jabuka

za jedno vreme kasnije
moju kožu ne probija
korenje listopadnog drveća
niti borove iglice
samo svilene dlake
na rukama
pod noktima
ne pucketaju šišarke
u obrvama se
ništa ne plavi
decenijama kasnije
biljna materija se razlaže
i vraća u krvotok
trujući polako
oksidirano srce
u kom se još trucka
predratni budilnik

usud je što
sapeta u skupim materijalima
naizgled staklena i mlada
spokoj nalazim
u međuprostorima
između gradova
na ničijoj zemlji
ni na čijem srcu
gde neopaženo
poput zmije
menjam košuljicu
i rađam nove
oči
i srcastu
glavu

pokloniću je samo insektima

LOV

Rekli su mi
idi na sigurno
a ja sam otišla među dudove
da postanem svilena buba
idi gde je dobro
a ja sam otišla u zimzelen
da lečim daljine i srdobolje
ne hvataj se kažu za duhove
dok sam u ruci već stezala
magične šibljike
jabuke
razgrtala grane
okretala se
tražila te pod kamenjem
pitala za putokaz
i lovce i ptice
otvarala im usta i kljunove
ništa mi nisu rekli
kao ni stranci prolaznici
turisti što im moje bake pletu
amajlije ogrlice od manistra
ćutali su pred mojim srcem
kao pred kakvim manastirom
ustuknula sam pred njima
kao hrabro drvo
i otišla
stisnutih zuba
među kojima je pucao
ruzmarin
znam
kumin je siguran pod jezikom
samo u nemoj molitvi
izvestan kao suze u pirinču
prisutan kao miris ribe
opipljiv kao odsustvo

ZAVISNOST

Sklupčana kao zmija
među lopaticama
dobro zamandaljen prozor
miriše skupo
žari kao kopriva
oštrica joj je tupa
presvučena toplim voskom

odvajajući se od tebe
nemo cepkam svoje krljušti
pišem prekookeanska pisma
ležim na ivici kreveta zabačene glave
tako da se kosa poput velike svilene bare
razliva po podu
u njoj se tvojim prstima
nastanjuju mali pauci
šminkam se jače nego inače
pod jezik sipam čašicu rakije
infantilna pred životinjskim
lažem prijatelje

kada pomislim na tebe
pomislim na zebrine šare
bilo bi dobro da ti svaka misao na mene
bude otrovna kao začarano šilo
nepodnošljiva kao noćni svrab

DISK

Trudim se da promenim narativ
i opet postanem simetrična
puna života
kao dečji zubi
iako bih najrađe zaspala
na svilenim luskama kukuruza

moje oči su samo umorni talismani

osam pesama

MUKLI KRIK

koristim priliku da ne kažem
ništa
da vam se ne obratim
da zauvek začutim
da ćutim
ćutim
da vas ne pogledam
da gledam u zemlju
u jednu tačku
da ustanem i odem
da...
jer takva su vremena
(kažu a misle na ljude)
ono što govorim
ono što sam govorio nije vas
doticalo ni onog trenutka
kada je rečeno
kao ni ovoga
a kamoli onog koji se brže
od groma približava
jer inače ovaj
mukli krik
bi bio
nepotreban
bio bi
suvišno ponavljanje
i do njega
nije nikada
ni trebalo
da dođe

PODRAZUMEVA SE

podrazumeva se da ova pesma
počne sa podrazumeva se
i nastavi dalje redom
logikom koja neće sve imenovati
ali će saopštiti više jer
ponešto uvek se podrazumeva
reći će kuća, a mi ćemo znati
da se govori o domu
reći će vrata, a mi ćemo
osetiti da neko žuri odlazeći ili
dolazeći
reći će dvorište, a mi ćemo
snatriti o razigranom detinjstvu
nevaljalstvima slutnjama igrama
strahovima
da se ode u podrum
onda svet, a mi ćemo nagađati o putu
uspinjanja ili padanja
pa grad, sa njegovim lavirintima
poraza i uspeha
napokon, mrak, i
krug se tu
zaspivanjem
zauvek
zatvara
podrazumeva se

MOĆ PESME

uvek postoji neko koga
ne volite
ne želite i
neugodno vam je da ga susretnete

i za takve slučajeve
za te trenutke
spremate se
dugo dugo
kod kuće

da ne bi bili iznenađeni
da se ne bi našli u
neobranom grožđu da
ne bi morali da
skrivate pogled
ili ne daj bože da ustuknete

izučavali ste razne strategije
biti na oprezu prvi
skrenuti na drugu stranu
naglo se okrenuti i nastaviti
tamo odakle ste krenuli
spustiti oči kao da nisi
nikoga primetio ili bezobrazno ići u pravcu
na njega izazovno udariti skoro se
sudariti pa tako
poraziti poniziti svoga
neprijatelja

tako je i sa nekim pesmama
one vas uvek iznova iznenade
dovedu na ivicu poraza

KO SMO MI

i ko su bili ti
koji nisu znali svoj
jezik
koji su da bi pokazali
pamet tuđe
reči koristili
svoje samostalne ugostiteljske
objekte, restorane i druge uslužne
radnje nazivali tuđicama
a reč destinacija izgovarali
sa najvećom nasladom mada nisu
znali da ona znači samo jedno bedno
odredište (ali ona nije tako celomudrena)
ko su bili oni kojima je
novac bio
jedini bog a

smatrali su sebe velikim
bogomoljcima
ko su bili oni koji
su i svoje roditelje zbog novca
pljačkali ili
ubijali ko
su bili oni koji
nisu znali šta će
sa sobom a kamoli
sa nekim
drugim

TRAGOVI NA DUŠI

po crnom snegu gazi
moja senka ali se ne vidi i
da ne ostaju duboki
tragovi na duši –
koja cvokoće od hladnoće
izraza atmosfere i poremećenih
odnosa među rečima
dopola upakovanih
u besmislene rečenice dok
ostatak uparloženo čeka
da jednom postane deo
nikada napisane
savršene pesme –
nebi bilo
ni slutnje
propušteni trenutak
beskonačnost
da je

OPŠTA BELINA

ne znam kod Voje
šta pada sada ali
kod mene ne pada
dubok sneg
nego i dalje bele
malo sitnije i krupnije
savršene
pahuljice
bez prestanka

kosa brada i
brkovi su mi već odavno
stopljeni sa
opštom belinom

O NENAPISANIM

nikad mi jasno nije
bilo da li više njih jedna cela ili
polovina možda strofa
neki deo stih polustih
lepo mesto slika
metafora
uspelo poređenje
rima ili
su one
nenapisane
moje
jedine
antologijske
pesme

NEMESTO

reč je o još jednom od
od onih trenutaka kada
pomislimo kada
smo sigurni da je

imamo da smo je konačno
osvojili i da
možemo reći sada
sam miran ispunjen
potpuno obuzet tvojim nežnim
krhkim
telom tvojim (gutajućim) pogledom
dodirom
reč je o jednom od onih slutnji
kada si daleko i kada
nespokojno spavaš kada
se vrtiš u snu i polako počneš
nepomično da se
uznosiš i
kada čuješ baršunasti glas
– tako tako polako
nemoj još da potoneš
tako tako i nastavi da
uzdiše i viče još
malo malo i kaže
kako je ovo dobro i
ja (znam) da nisam tu ali
da sam bio na
pravom mestu
jednom od onih
nepostojećih kada sam
nestao sasvim i kada sam se
opustio i radio trudio se
zapeo iz petnih žila
uneo se skroz dok mi
nije sinulo da ti nisi
tu da tvoj sveprožimajući
pogled prosijava
napetu dušu
i da se sve dogodilo
na očigled mraka.
reč o još jednoj
pojavi koja i
pesmu proguta

red reči

Najvažniji je red reči. To sam konačno shvatio. Pre su mi bile važne nove ideje, neobičan pristup, nova metaforika ili neobični simboli, srezane slike, naopaka poređenja i savršena oponašanja. Ritam. Posebno ritam. Ali tu skoro kada sam sricao neki tekst uvideo sam da sve to nije dovoljno jer ako je red reči imalo poremećen ukupan utisak je znatno okrnjen. Nekako sve gubi na intenzitetu, otelotvorenju punoće. Jer, prvi deo tog teksta je, dok su se reči dopunjavale i dok je njihovo dodirivanje i unutrašnje ozračivanje bilo koliko toliko dobro, zvučao sasvim lepo, dok je drugi, iako sam skoro na samo jednom mestu napravio jezičku zbrku, izgubio bilo kakav razlog svoga postojanja. Baveći se uporno ovim uvidom zaključio sam da ključ rešenja leži u pravom početku. Tada bi reči prosto prizivale jedna drugu. Možda, ako bih kojim slučajem nabasao na pravu reč, dodao joj onu koja samo i jedino može da bude uz nju i nastavio sa sledećom odgovarajućom i jedinom – i tako sa svakom sledećom – možda bih kažem tako i uhvatio nešto od suštine. Ko zna šta bi se tek dogodilo ako bih nastavio tako precizno i savršeno poredao većinu reči našeg jezika ili nedajbože sve? Možda bih tako saznao tajnu postojanja ili otkrio formulu beskonačnosti. I zato po ne znam koji put počinjem iz početka. Nikakvo rešenje još nisam pronašao. Čak još ne znam ni sa kojom rečju da počnem. Možda bi mi, razmišljam poluglasno, tek poslednja nepobitno ukazala na onu prvu. Ali kako da stignem do nje i saznam koja je ona prva i prava. Red reči je najvažniji.

ПОВЕЉА СИМОНУ ГРАБОВЦУ

Трочлани стручни жири, у саставу Давид Кецман Дако, књижевник и критичар (председник), Горан Малбаша, компаративиста и библиотекар, и песник Слободан Зубановић, прошлогодишњи добитник овог признања, био је једногласан у одлуци да Песничка повеља „Венац Лазе Костића“ за 2025. годину припадне Симону Грабовцу, српском песнику, есејисти, књижевном и позоришном критичару.

Венац Лазе Костића је признање које се истакнутим и делом већ увелико потврђеним српским песницима додељује за целокупан песнички опус. Лауреату се награда додељује почетком јуна, као централни део програма јединствене књижевне манифестације „Дан Лазе Костића“, коју сомборско Уружење грађана „Раванградско пролеће“ и Градска библиотека „Карло Бијелички“ у садејству приређују уз покровитељство Града Сомбора. Уз Повељу, добитнику следи и новчана награда.

Као „Дан Лазе Костића“ изабран је 3. јун, датум када је најкарактеристичнији песник српског романтизма, при боравку у пештанском Хотелу „Хунгарија“ 1909. године завршио последње строфе своје лабудове песме „Santa Maria della salute“, засигурно једне од најуспелијх и најпознатијих песама о љубави на српском језику.

Било о чему да је реч, а најпре о мотивима којима је заокупљен и тиме изазван да се приклони писању лирике, есејистичких дела, књижевне и позоришне критике – истиче се у образложењу жирија – Симон Грабовец делом и у сталном успону потврђује своју стваралачку засебност, изразиту индивидуалност. На томе се темељи сва његова самосвојност којом се већ првим песничким књигама објављеним крајем минулог века, издвојио из тадашњег, доминантног „авангардизма“, када је поетска реч – како и сам казује у својим есејима – била „загађена песничком меланхолијом и ништа

се друго није могло видети, чути..." За разлику од многих својих савременика, било да је реч о старијим или о песницима из своје генерације, није брзао у објављивању књига. Занимљиво је да је између прве и друге песничке збирке прошло пет, а до треће је морало да прође и дванаест година. Зналачки, стрпљиво, непрестано изграђујући свој поетски концепт, током минуле четири и пом деценије достигао је књижевну зрелост са веома наглашеним личним печатом. Таква оригиналност и доследност у грађењу модерне поетске изражајности од личног лирског знаковља „довела“ га је и до Венца са именом Лазе Костића.

осам песама

ПРИЧА О ПЕСНИКУ

Он оловком дише
по папиру пише
љуби тишину
разговори планину
извири из речи
песмом лечи
песма га памти

И тако песма Он и живот трају и трају и...

Софија, 2023.

РАЗГОВОР С ПРИЈАТЕЉЕМ У ПЛОВДИВУ

*У тим пределима свака удаљеност
мерена је према железничкој прузи
као од граничног меридијана.
Чингиз Ајтматов (И дуже од века траје дан)*

Пада киша, погледај кроз прозор
У сред дана се смрачило
Ноћ се крије по дану –
возови са истока тутње ка западу.
Колико ће дуго овако?
Ово је рана јесен
Рано за овакву кишу
нема више лепих дана
Што је било било је

Брзо ће проћи јесењи месеци.
Годишња доба имају своје
инструменте и гудало.
Није добро да зима буде без снега
То ти је као пољубац без љубави
Као кад лажеш жену, да би ти поверовала.
Годишња доба пролазе као људи који одлазе
а и не знају да су били ту.
Спремиће кофер и отићи.
Године, векови, миленијуми
Путничка су композиција у недоглед...
Бела Хамваш направио избор од сто књига.
Ако нестану библиотеке,
ових сто књига морају се сачувати.
Писао и дивне есеје.
Лепо је причати са Тобом.
Киша и даље пада мој драги пријатељу.
Ти си сада као ова киша,
Гониш на размишљање
Личиш ми на давно прошло време,
стара писма, поштански пакет за Пловдив.
Погледај молим те, како пада све јача киша...
Не не пада!
– Лије као из кабла – што веле људи.
Када ће стати?
Ако не стане доћи ће воде велике.
Стаће, стаће киша,
неће баш толико да се излије на нас.
Неће дати Свевишњи.
Тамо пут небеса одлута ми мисао.
Не знам да ли желим да се врати,
можда не уме да нађе пут...?
Живот је на другом колосеку.
Чујеш ли ме драги пријатељу?
Или те ово замара?
Хтео би да кажеш збогом!?
Разговору никад краја.
Животи нам одоше,
А смрт не...

Пловдив, пролеће 2008.

ЉУБОСТИЊА

Верку Вукашиновићу

Свиће над манастиром?

Не.

То Морава цвета

У заносној игри

Свитаца.

Љубостиња, јуни, 2004.

САН У ВЕЛИКОМ ШИЉЕГОВЦУ

сневач снева ноћ је пуста а дан више
сневач снева ноћ је густа а дан ређи
сневач снева ноћ је црна а дан блеђи
сневач снева ноћ занесе дан се роди
сневач снева ноћ се крије дан открива
сневач снева ноћ се таји дан се јави
сневач снева сан у ноћи сан по дану
сневач снева ноћ на јави ноћ га гледа
сневач снева дан у тами ноћ у ноћи

сневач снева ноћ је пуста
ноћ је густа ноћ је црна
ноћ се крије ноћ се таји
ноћ је ноћна ноћ је моћна
ноћ се гледа ноћ се не да
ноћ у ноћи треба поћи

сневач снева дан је пуст
дан је ређи дан је блеђи
дан се рађа дан открива
дан се јави дан у тами
дан се гледа дан се не да
дан у дану видај рану
дани дане сневај снове
неке нове

снева сневач ноћну нејач
снева сневач мисли нове
снева сневач нове снове
снева сневач ноћ га гледа
снева сневач па се не да
снева сневач сневача

Софија, 1996. – В. Шиљеговац, 2023.

ВЕЛИКОШИЉЕГОВАЧКА ЗИМСКА ИДИЛА

сенима баке Госаве

Ноћас је сву ноћ падао снег.
У мом Великом Шиљеговцу
мирише на Божић.

Постеља стопљена,
дебела черга и шарени чаршаф размештени.

Бака поред шпорета озарена лица
Не да да се ватра угаси.

Сада знам шта је било
Господе!

В. Шиљеговац, јануар, 2014.

ПЕВАЊЕ СВЕТОМ РОМАНУ У СЕЛУ ПРАСКОВЧЕ НА ЈУЖНОЈ МОРАВИ И ЊЕГОВОМ БРАТУ СВЕТОМ НЕСТОРУ

Сенима баке Анђелије

Моравски камен шарен, белутак, зелен, плав –
мозаик између земље и неба
Украш двора манастирског
Испред манастира гроб пуковника Рајевског
У гробу срце од јунака куца
Над њим још капљу сузе Анине
Ти над њима бдиш Оче Романе

С оне стране Мораве Твој брат
Свети Нестор обале моравске надгледа
Из неба заборављена искра искри
Од сјаја и мрака изаткана мека покривка
Око манастира боје и мистрије
Анђели – мајстори сазидали куле и чардаке
звоник и конаке
Око конака зумбули, божури, јорговани
Време заборављено у баштама
Анђео бди, чува Романове и Несторове грађевине,
Цркве осветљене. Засвођене.
За молитву ближњима
А браћа Роман и Нестор
чувају, чувају и моле се Свети!

У Софији, децембар, 2022.

ЦРКВА СВЕТА ПЕТКА САМАРЦИЈСКА У СОФИЈИ

Пријатељу Захарију Иванову

Мајстор Самарџија Ти
Света Петко подиже двор,
у земљу га дубоко укопа.
Та мудрост његова некрстима увеза руке,
па ти дом неоскрнавише, Мати.
На кући Твојој нема прозора и
звона се Твоја не чују.
Господ на зидовима Твојим,
руком Светог Пимена Зографског
остави свете слике.
Критски мајстори зографи,
Вазнесење Часног Крста
урадише у бојама
из атонских светиња.
Дом твој украсише, на радост
Господњу и народа Твог!

Витоша, 2019.

НАЦИОНАЛНО ЧИТАЛИШТЕ СВЕТИ ЋИРЛО И МЕТОДИЈ У СОФИЈИ

Испред читалишта парк у парку споменик браћи.
Седим на клупи преко пута, гледам...
Велик, монументалан споменик, њихово дело још је и веће.
Колико? То само Свети Бог зна.
Устајем, улазим у читалиште. Књиге шапућу.
Чекају да их неко узме у руке, па и оне са човеком
да прозборе коју.
Ваља са људима чешће беседити.
Са својим другима само се шапуће и оговара.
Која је књига од које лепша, већа и...
ћутим и шапнем, мени, мени сте све лепе,
што сте старије све сте лепше и светије, драге моје!
У читалишту историја трајања народа.
Словенско писмо, преко 1700 оригинала, Грчки списи,
ретке књиге, орјенталне књиге, Историја Пајсијева,
Тетрајеванђелион Макаријев, Абагор, Часослов,
Стематографија, Христофора Жефаровића, 1741. година.
Гледам, ћутим, књиге причају.
Читалиште Свети Ћирило и Методије.
Излазим, ноћ полако прекрива Софију.
Улазим у аутобус 280, вози у стденски град
Христо Ботев, чека ме Дом 52 Б, соба 801 и дневник.
Дневнику, њему ћу све испричати,
све што сам видео,
дневиче, пријатељу.

Софија, новембар, 1997.

klizanje u pustinji

Nema mesta na parkingu. Kampus se proširio. Fred se ne seća ovih zgrada. Gleda google mapu, pokušava da se orijentira. Kod fontane stoji žena, jede sendvič. Pored nje štand sa knjigama. *Isus u mom srcu, On se pita, Prava istina o Novom Zvetu.*

„Zgrada Komunikacija?“, pita Fred.

Žena uperi sendvič prema zgradi sa velikom satelitskom antenom.

Luta hodnicima dok ne prepozna Metovu koleginicu, Izabel.

Da li je videla Meta, pita Fred. Dogovorili su se da ga vozi kući.

Čuje štake u hodniku. Pre nekoliko nedelja, Met je operisao koleno. Kad dođe kući svali se na sofu, gleda američki fudbal. Stavi koleno u CPM mašinu koja ga ispravlja i savija. Doktor mu je naredio da ne ide na fakultet ali kaže da je danas morao. Ne zna šta će sa *Fundamentals of Speech*. Uvek mu uvale nešto glupo, kaže.

Ne treba mu vožnja do kuće, kaže. Izvinjava se. Dogovorio se da ide na ručak.

„Imam nešto za tebe, Met“, kaže Izabel. Napravila je minijature štake, to je kao fora. Smeju se svi.

Met pita Izabel da li hoće da mu se pridruži do kantine.

Stoje svi tu u hodniku na fluorescentnom svetlu, između oglasne table od plute na kojoj su zakačeni pozivi na Korejsko veče i Star Wars triviju i reda postera na kojima piše *Glasaj i Naše reči, vaš glas*. Met u kratkim rukavima. Kaže ne oseća zimu. Negde dalje u hodniku dve studenkinje se sreću i vrište od sreće, viču nismo se videle mesec dana.

Odlaze. Fred ostaje sam. Udara prstima po pantalonama. Juče je prvi put išao na psihoanalizu.

„Nisam siguran kako ovo ide“, rekao je.

„Samo pričaj“, rekao je doktor Rasel.

Na polici iza doktora red knjiga. Valjda je to to, mislio je Fred.

„Šta da pričam?“, pitao je.

„Pričaj bilo šta“, rekao je doktor Rasel. „Nemoj da se suzdržavaš.“

Pričao je nepovezano, o sebi, o Ajvi, o Beriju, o tati.

„Ja ću da hvatam beleške“, rekao je doktor Rasel. „A posle više neću.“

Moram da kupim hranu, mislio je Fred. Treba se vratiti kući pre nego što saobraćaj uđe u špic. U prethodnih nekoliko meseci probao je da ide na terapiju. Doktor Rasel je poslednji pokušaj, kaže sebi.

Juče se čuo sa Ajvi, na kratko, dok se Beri kupao.

„Reci mu, ajde“, kaže Ajvi.

„Volim te, tata“, kaže Beri.

Fred se razneži, šalje mu poljupce. Berijeva mokra kosa, slepljena na leđima.

Prvo je išao kod doktorke Ozmond koja ga je terala da gleda u tačku na zidu i misli o svojim traumama.

„Telo reši sve samo“, rekla je doktorka Ozmond. „Samo gledaj.“

Fred vozi kući kroz špic. Metovoj kući. U Edmondu, gradiću na severnom obodu Oklahoma City-ja. Mala soba. Krevet i sto. Kompjuteri, ekrani. Sve zvrji. Met je otišao negde. Doktor mu je rekao da miruje još ove nedelje ali nije izdržao.

„Socijalni život mi je u haosu“, kaže Met. Registrovao se na svim app-ovima. Ima oko pet žena sa kojima se viđa. Fred je upoznao jednu. Peni. Ostale nisu ozbiljne, kaže Met.

Met kaže da bi voleo da upozna neku ženu i da se ponovo oženi. Prošle godine, dok je još sve išlo kako tako, Ajvi mu je nabacivala Dženis ali to je propalo. Dženis je otišla u Mejn. Predaje afričku istoriju.

Posle doktorke Ozmond, Fred je otišao kod doktorke Graf koja praktikuje CBT. Posle tri sastanka je slagao kako se seli u drugu državu.

Sledeće nedelje u Oklahomu stiže mraz. Jutros su se kola zaledila. Fred je čekao da se otope. Pozvao je tatu.

„Moram da kupim brisač za šoferku“, rekao je tati. Tata je delovao bolje. Konstans ga svakog jutra kupa i menja mu pele- ne. Jutros mu je potkresala brkove. Deluje bolje, mislio je Fred. Tata se zagledao, učutao se. Konstans mu je otela telefon.

„Odlutao je”, kaže.

Prekidaju vezu.

Met nije lepo raspoložen ovih dana. Kaže ne može noću da spava. Pulsirajući bol, kaže. Ne može da pije jer je na lekovima. Ranije, ponekad, kad Fred dođe kući kasno, Met je u dvorištu, pijan. Metov pas, Jogi, rasteruje veverice. Met ima mali bar u dvorištu, kaže za žurke. Iznad bara je TV ekran na kome uvek ide uživo prenos iz Njujorka, iz Central Parka. Šetači, golubovi, džogeri.

„Smiruje me to”, kaže Met. Jedva sastavi rečenicu koliko je pijan.

I sport ga smiruje, kaže. Na ostalim ekranima po kući uvek idu prenosi. Američki fudbal uglavnom. Prati se košarka. Oklahoma City Thunder.

„Osvajamo ove godine”, kaže Met.

Ovih dana ne izlazi u dvorište jer je zima. Leži na sofa i masira koleno. Kad ne može više da izdrži, pokupi se i ode negde. Stalno mu stižu poruke. Pet, možda šest žena mu piše. Peni je u igri najduže. Pre dve i po godine, kad su Fred i Met počeli da se družu, Met nije bio oduševljen Peni. Pisala mu je duge poruke.

„Stigao novi roman”, govorio je Met. Vadio telefon i okretao ka Fredu.

Peni je u mladosti igrala fudbal. Met kaže da je luda. Met nije bio zainteresovan ali, kaže, uvukla mu se pod kožu.

Prošle godine, kad su se još uvek svi družili, Fred, Ajvi, Met i Dženis su otišli na vašar u Oklahoma City-ju. Fred je škljocao tatinim starim aparatom, Ajvi i Dženis su podelile čureću nogu. Ajvi je bila trudna. Met se ozbiljno zagrejao za Dženis, ali Dženis je rekla Ajvi da Met nije njen tip.

Pored jedne tezge devojka je promovisala ulje za masažu. Pitala je Meta da mu izmasira vrat. Prišla mu je i utrljavala mu ulje po vratu.

„Šta ti znače ove tetovaže?”, pitala je devojka i stavila prst na Metovu nadlakticu. Tri reda ideograma.

„Ova znači veruj”, rekao je Met. „A ova znači izdrži.”

Fred tada nije znao puno o Metu. Kasnije, na parking, Met je seo u kola i viknuo:

„Ostavi moje jebeno rame na miru!”

Onda je zalupio vrata i gledao u Freda.

Vatrogasne sirene u daljini.

Klinci preko puta često prave žurke. Džek i Kloj.

„Mnogo volimo Halloween“, kažu.

On obučen kao Drakula, sav krvav oko usta. Ona Drakulina nevesta u crvenoj haljini, pije punč koji se puši.

„Stalno prave žurke“, kaže Met. „A nikad ne zovu.“

Svakog jutra Fred leži satima ispod svih pokrivača. Napolju neko pali kola. Motor radi.

„Volim te“, kaže neka žena napolju. Čuju se vrata automobila. Motor se udaljava.

Fred se opet raspada. Prekosutra ide kod psihijatra.

Misli da Met hoće da ga se otarasi. Ovdje je godinu dana. Ne plaća puno. Sve je počelo kao usluga. Par nedelja, dok se ne snađe.

Ajvi se ne javlja. Gladan je. Ne jede puno u poslednje vreme.

Šalje poruku Ajvi, šta se dešava. Poslednjih pet poruka nije videla. Na kraju ipak odgovori.

Vozim, kaže. Kad krećeš?

Naručuje Del Taco. Pojede za deset sekundi. I dalje je gladan. Konstans je zvala. Kaže bole je leđa, išla je do prodavnice da kupi prašak.

„Svaki dan perem“, kaže.

Nabroja šta sve mora da plaća. Suplementi su skupi. Prašak. Fizioterapeut. Nensi koja dolazi da počisti, dobro to nije skupo, kaže.

Ali opet, kaže. Zdrava hrana. Sok od nara.

„Sok od nara je prevara“, kaže Fred.

„Nensi kaže da nije prevara“, kaže Konstans. „Čitala mi je sve za šta je dobar.“

Antioksidansi, kaže.

Njemu prija, kaže.

Pojavile su mu se neke tri tačke na dupetu, kaže. Fizioterapeut kaže da su to počeci rane.

Kad ja ne mogu da ga nateram da se okrene na stranu, kaže. Besni. Molim ga, kaže.

Kada planiraš da kreneš?, stiže poruka od Ajvi. Javi ako ne možeš.

U sredu, piše Fred.

Met sedi u dnevnoj sobi, gleda Prisoners. Hju Džekmen udara čekićem Pola Dejna.

„Dobar film“, kaže Met.

„Gledaš ovo i potresno je“, kaže. „A onda se setiš da je bazirano na još gorim stvarima.“

Fred ne zna na čemu je bazirano. Met zna dosta o kriminalu na srednjem zapadu. Zna sve serijske ubice, bombaše, psihopate. Gledao je sve dokumentarce.

Zvala je Ajvi.

Sviđa joj se nova škola, rekla je. Ima igralište. Čitala je da je najbitnije da deca provode što više vremena napolju.

„Kako deca na severnom polu?“, pita Fred.

„Nema dece na severnom polu“, kaže Ajvi.

Nova škola je oko petsto dolara skuplja.

„Kako ide potraga za poslom?“, pita Ajvi.

Fred ne zna šta da kaže. Sabira u glavi, računa koliko mu je vremena ostalo.

„Kako je tužno kad se Beri kao igra sa tobom a ti nisi tu“, kaže Ajvi. „Ugasi svetlo, sakrije se u krevet, prebaci pokrivač preko glave i viče tata, tata, nađi me.“

Met u kuhinji stenje dok dosipa led u čašu. Lupa se po nozi. Sinoć je gledao neki horor. Kaže traumirao se.

„Mislilo sam da ti ne voliš takve filmove“, kaže Fred.

„Kad je počelo mislio sam da je rom-kom“, kaže Met.

Pričaju o Tarantinu.

„Ja imam anti-foot fetiš“, kaže Met. „Meni je to ogavno.“

Imitira kako povraća po dnevnoj sobi. Jogi se prepadne i pobegne na svoj ležaj u uglu.

„Ne boj se“, kaže Met. „Dođi.“

Širi ruke, stenje dok se savija.

„Obećavam da neću više“, kaže Met.

U sredu, Fred vozi kod Ajvi, od Oklahome do San Antonija. Skoro osam sati na putu. Negde na pola Teksasa se izgubi po predgrađima, traži pumpu da piša. Pola vožnje mu prođe u transu. U strahu da ne zaspi. Naliva se kafom i energetskim pićima. Jede proteinske kolače. Odvrće muziku, lupa sebi šamare. Svako malo mora da piša. Staje po zabitima.

Stiže u Ajvin stan čiji veliki prozori gledaju na raskrnicu i ne oseća leđa.

„Hvala ti“, kaže Ajvi. Zagrlji ga. „Bilo je ili ti ili moja sestra.“

„Ionako imam slobodnog vremena“, kaže Fred.

„Ceo dan sam čistila“, kaže Ajvi.

Na najavu mraza, Ajvi odvrće grejanje. Stan je sauna.

Beri kašlje u snu. Fred legne pored njega i potapše ga po leđima. Namesti ga da lepše leži.

„Hoćeš vode“, pita.

Dete se podiže i sedi. I dalje spava. Fred mu pruža flašicu. Beri pije. Ne otvara oči. Završi i legne na jastuk.

„Voli ga učiteljica“, kaže Ajvi.

Kaže da voli njegove loknice. To su bebeće loknice. Neće se vratiti kada ga jednom ošišaš, kaže učiteljica.

Kosa mu je preduga.

„U sve upada“, kaže Ajvi.

Svi misle da je devojčica. Ajvi malo uživa u tome.

Fred se meškolji u krevetu. Ne prija mu ovolika toplota.

Ti igraš igre, rekao je Ajvi. Stalno držiš nekog keca u rukavu.

Ona ga ubeđuje da nije tako. Kaže to je glupo.

Ajvi se trudi, misli Fred. Sve ovo, to je Ajvi koja se trudi. Veliki prozori i čist stan i druga kola i zdrava hrana i šišanje, to je Ajvi koja se trudi.

Beri ponovo kašlje. Ili je to Ajvi? Pita se da li su kašljanja povezana. Da nije nešto u vazduhu? Juče su proveravali AC. Nešto lupi. Pre nekoliko nedelja Beri je pao sa kreveta, danima je išao sa čvorugom, kaže Ajvi. Fred udiše duboko. Ne oseća ništa. Kako može bilo ko u ovom stanju bilo šta da oseća? Oseća se kao buba. Kao buba sa mekanim stomakom. Kao buba nesposobna da bilo šta spreči. Imamo alarm za ugljen monoksid, misli.

Sede u kafiću, Philo-coffee. Ventilatori vrte iznad. Ajvi čita knjigu. Vegetarijanac. Ništa posebno, kaže. Fred usisa rol-viršlu.

„Još sam gladan“, kaže.

Ajvi mu ubaci ostatak svog kroasana u tanjir.

Piju kafu. Ljudi ulaze, naručuju komplikovane kafe, kombi-
nuju ukuse, traže samo pola porcije šećera.

Ajvi kaže da mora uskoro da ide. Ima sastanak u pola tri. U četiri ima happy hour sa kolegama.

Znaš to mesto, kaže. Posle ćute. Ona uzme telefon. Gleda video svoje petomesečne nećake.

Ustane da ide. Ostavlja mu karticu za školska vrata.

„Pokupi dete“, kaže.

Zadržaće se na happy hour-u, kaže.

„Margarita četiri dolara“, kaže.

Fred odlazi kući. Stan je čist, sve se sija. Stižu slike iz vrtića. Beri i drugari crtaju duge. Imam još dva sata, misli Fred.

U sobi je toplo. Fred raspakuje kartonsku kutiju, vadi nošu uvijenu u celofan. U obliku automobila. Mali točkovi i sve. Stavi je na sred sobe. Sutra počinju. Oblači pidžamu i leži na sofi. Pije kafu. Skoro će kraj novembra. Mračno je. Veliki prozori ne pomažu. Saobraćaj bruji. Svet ne staje.

Beri se ispiškio po pločama koje im je Dženis ostavila pre nego što je otišla u Mejn.

„Nije strašno,“ kaže Fred. „Većina su salsa.“

Zapišao je ceo stan. Osim noše.

„Valjda deca imaju zatvor kad im skinu pelene“, kaže Ajvi.

Gricka Cheesit. Ceo dan su u kući. Napolju mrak i vetar.

Met se javlja. Pita da mu Fred pošalje tatine nalaze. Kaže neki njegov drug nije lekar ali ima dobre ideje.

Ajvi dokrajči cheesit. Ode u svoju sobu i povadi hrpu odeće iz ormara. Natrpa je u kese za đubre.

„Za bacanje?“, pita Fred.

„Ne bre“, kaže. „Ondesi u garažu.“

Fred ode u kuhinju i otvori vino. Sipa pola čaše.

„Nema šanse da popiješ to“, kaže Ajvi.

Pušta TV.

„Šta ćeš za posao?“, pita ga Ajvi.

Na TV-u kviz. „Ako odgovoriš tačno ovo celo ostrvo je tvoje“, kaže voditelj.

„Razmišljam da se vratim u školu“, kaže Fred. „Met kaže da imaju neki novi phd. Tekst i Tehnologija.“

Uzima gutljaj vina. Ne može da rastumači Ajvin pogled.

„Kako ti je tata?“, pita Ajvi.

Fred odmahuje rukom.

Vetar pojačava. Pašće ispod nule, kažu.

„Biće klizavo“, kaže Ajvi.

Preko vikenda prate Ajvin plan. Ne izlaze iz kuće. Ključno je da se dete sve vreme posmatra, kaže Ajvi. Prvog dana ne nosi ništa, drugog dana može pantalone. Podelili su se u smene. Sve vreme moraš da ga gledaš i da ga pitaš da li hoće nošu. Ako se ipak desi nezgoda, kaže žena sa video kursa koji je Ajvi platila četrdeset dolara, ne smeš da budeš ni previše razočaran ni previše ekstatičan.

U nedelju je Beri prvi put kakio u nošu. Kad je završio, zajedno su je odneli u kupatilo i ispraznili u wc šolju.

„Pusti vodu“, rekao je Fred. „Pritisni ovde.“

Stoje i slušaju vodu koja odlazi. Beri je ozbiljan.

Fred mu pere ruke. Beri trči kod Ajvi da se pohvali.

Posle se upišao nekoliko puta.

„Ako pratimo plan“, kaže Ajvi, „sutra možemo da ga izvedemo. Na petnaest minuta.“

Mirno je. Sunce sija. Lišće je i dalje zeleno. Ipak je ovo jug. Oklahoma je ogoljena, sa crnim, crnim granama. Dolazi led. Treba voziti po ledu. Ovde niko nije spreman za zimu. Ajvi je sinoć otišla u prodavnicu. Kupila je sir sa tartufima.

„To će nas spasiti ako zaveje“, kaže Fred. Ona vadi dalje. Ferero Roše. Pola već pojedeno.

„Nisi mogla da sačekaš?“, kaže Fred. Ona odlama kockicu. Limenke koka-kole. Još jedan sir, koziji. Tri banane.

„Rekla sam ti da mi daš spisak“, kaže Ajvi. Otvara koka-kolu. Seče limun i stavlja u čašu.

Fred gleda Berijevu šator-raketu na sred sobe. Svaki put kad prođe, mora da je preskoči. Ajvi ga proklinje što je kupio. S vremena na vreme Beri insistira da svi uđu u raketu. Jedva se naguraju. Nekako se smeste. Smeškaju se, cackle im se oči. Beri hvata šator i tresе ga.

„Space storm“, viče. Umire od smeha.

Fred i Ajvi viču sa njim. Njišu se na sve strane. Beri istrčava napolje, Ajvi za njim, jauče dok se iskobeljava. Fred ostane još koju sekundu. Podešava kurs.

Ajvi je htela da opere sofu. Kupila je neko novo sredstvo.

„Skida sve fleke“, kaže. „Skida, ne pita.“

Poskidali su presvlake. Obukla je kaput i izašla ispred kuće da poprska.

„Beži, Beri“, kaže. „Nemoj ovo da udišeš.“

Stavila je presvlake u veš mašinu.

Provozali su se gradom pre nego što krene snežna oluja.

Odveli su Berija u poslastičarnicu. Njegov prvi izlazak bez pelena. Ajvi je probala da ga nagovori da ode u wc. Kad je pojeo kolač počeo je da skače po poslastičarnici.

„Dobro, dosta“, kaže Ajvi. Oblači mu jaknu. „Da ne izazivamo sudbinu“, kaže.

Fred ih odbaci do kuće pa odveze do prodavnice. Kupi jabuke, banane, piletinu, mladi luk, peršun, sir, koka-kolu zero i selotejp.

Čuje se vetar. Čudan ukus u ustima, misli Fred. Dođe kući i sipa čašu vina.

„Ko to meni postaje alkoholičar“, kaže Ajvi iz dnevne sobe.

Vade presvlake iz sušilice. Provode sat vremena navlačeći ih na jastuke.

„Nikad više ovo“, stenje Ajvi.

„Na kraju se nisu ni oprale“, kaže. „Pogledaj ovo.“

Širi presvlaku po kojoj se i dalje vide fleke. Svega tu ima.

Fred sedne pored nje i bulji u zid. Veš mašina vrti novu turu. Upišane gaće.

Napolju, na kući preko puta sijaju božićna svetla. Počele su pripreme za Decembar. Fred pije. Uskoro ide nazad.

„Bežiš“, kaže Ajvi.

„Mogu da ostanem ako hoćeš“, kaže Fred. „Nemam ništa u planu.“

Spusti dlan na njena leđa. Oseti kako se uozbilji.

„Nemoj“, kaže. Menja kanale.

„Kako ćeš ako zaledi?“, pita ga.

Fred sleže ramenima. Nema šta da kaže. Da li ću se ikada izvući iz bede, misli. Misli o nekim svojim prijateljima, ljudima sa kojima se sretao u životu. Vetar nanosi nešto na prozor. Pita se da li je to ledena kiša. Odustaje od vina. Otvara koka-kolu.

„Nemoj da kradeš“, kaže Ajvi. Kosa joj je skupljena u punđu.

„Kad ćemo da šišamo Berija?“, kaže Fred.

Ajvi vrti glavom.

„Svi misle da je devojčica“, kaže Fred.

Gleda kroz prozor, u mrak. Šalje poruku Metu. Kako je u Oklahomi?, pita. Met šalje sliku Arktika.

Ajvi ustaje, odlazi u kupatilo.

Zatvara vrata. Pušta tuš.

Fred je otišao oko jedan, dok je Ajvi spavala. Ostavio je poruku na stolu. Sunuo kafu i sišao na parking. Vozio je sporo, pazio na led. Negde kod Waco-a po putu su ležali rasuti delovi, izlomljeni, bezoblični parčići plastike koji su Freda naterali da još više uspori dok ih je obilazio i koji su mu delovali kao gomila razbijenih noša.

Stigao je u Edmond ujutru. Met i Peni su doručkovali. Jogi je sedeo pored stola, fokusiran.

Iznenadili su se kad je ušao.

„Zar nije trebalo da dođeš kasnije?“, pitao je Met.

Fred je ubacio ranac u svoju sobu. Stresao se od hladnoće.

Peni prodaje klima uređaje.

Puna je para, kaže Met.

Peni i Met su igrali odbojku svake srede. Imaju neku ligu, takmiče se. Met je išao dok nije povredio koleno. Jednom je neko doveo pitbula koji je skočio na Meta i ujeo ga za uvo. Met ponovo priča tu priču, a Peni se pravi kao da nije bila prisutna kada se sve to desilo. Pruža prste i gladi mu uvo.

„Ne znam kako mi nije otkinuo“, kaže Met.

Fred uzima Metovu čašu, sa zastavom Oklahome. Met ponekad govori ljudima da je iz Njujorka. Kaže svako ima svoj grad, a Njujork je njegov grad.

Ajvi je iz LA-ja. Sa istočne strane, iz Klermonta, u podnožju planine. Često zove prijatelje odatle.

Rej i Toma se razvode, kaže.

Džulija ima novog jebača, kaže.

Kaže Preston i Mišel se još nisu venčali i Preston samo sedi kući i nešto prčka. Kaže Preston je kao Fred, jer i Fred samo hoće da sedi u kući, mada Fred ne prčka, a Preston zna gomilu stvari, Preston je bio profesionalni kuvar pre nego što je postao doktor istorije, Preston i Mišel su obilazili restorane sa pet zvezdica po Francuskoj prošlog leta, to im je bio ceo odmor, Preston ima svoju baštu i praktično je sam napravio svoja kola i napravio je prsten za Mišel ali nešto nije spreman za brak i realno mnogo se ugojio.

„Peni i ja razmišljamo da počnemo da živimo zajedno“, kaže Met.

Kezi se u svoju čašu, meša led.

„Nisam više mlad“, kaže.

Skoro godinu dana Fred živi kod Meta. Počelo je kao usluga, a sada se oseća tenzija, oseća se da je Metu dosta svega, oseća se da je vreme da ide dalje. Fred je spor tip. Pije kafu. Naliva se kafom po ceo dan. Boli ga glava na hiljadu načina.

Ajvi je zvala. Našli su olovo u farbi. Hoće da se iseli. Gugla prava stanara u San Antoniju. Kako da se izvuče iz ugovora? Fred šalje mejl vlasnici stana. Objašnjava razloge. Sve mora korak po korak. Gde će da se iseljava?

Zove tatu. Konstans kuka. Čime je ovo zaslužila? Opet je zapušio kateter. Menjaju mu svake nedelje. Čitala je na netu, čaj od ovsu je dobar za umirani trakt. Pravila mu je juče da ga pročisti. Jutros su ga kupali i videli da ništa ne prolazi kroz kateter. Bukvalno mulj neki.

„Jel imaš para?“, pita Fred.

To je iznervira.

U pozadini odvrnut TV. Dan prolazi. Fred oseća obavezu da provede vreme sa Metom. Da ga nekako odobrovolji. Boli ga koleno, misli Fred. U bolovima je neprekidno. Na telefonu sa osiguranjem, na telefonu sa bolnicom, ostala mu je još jedna pilula, mora da vozi to Tulse, neće da mu pošalju poštom. Šetači prolaze ispred prozora. Šetači prolaze Central Parkom u Njujorku na ekranu iznad bara u Metovom dvorištu u kome sada nema nikoga osim poneke veverice.

Fred oseća kako mu oko igra. Glava ga boli uprkos svemu. Uprkos kafi. Uprkos lekovima. Uprkos zdravom životu.

„Uprkos zdravom životu“, ponavlja Konstans i smeje se i u pozadini, sa glasnim televizorom, čuje i tatu kako se smeje i čuje Meta u dnevnoj sobi na telefonu kako objašnjava da mu je ostala samo jedna pilula i smeje se u slušalicu, ne veruje da mora da objašnjava.

Duva vetar.

„Je l' hladno tu kod tebe?“, pita Konstans.

„Ne toliko da bi se bilo ko zabrinuo“, kaže Fred.

„Majstori su u podrumu“, kaže Konstans. „Kotao se neprekidno gasi.“

Fredov tata je znao kako to radi.

„Što ne pitate tatu?“, kaže Fred.

„Ne vredi“, kaže Konstans. „Te informacije su sada skremblowane.“

Met se pozdravio i otišao na fizioterapiju. Metovi televizori rade i kad nije tu. Nikad se nijedan ne gasi.

Svaka zima deluje sve gore. Fred gleda u nešto malo svetla koje se probilo između zavesa. Ajvi ne zove. Uzima daljinski i prebacuje dok ne naiđe na film. Geri Sinis i Rebeka De Mornej se svađaju. Svađaju se dugo, pa se smire. Geri Sinis izađe u baštu, ubere cvet, donese ga Rebeki De Mornej.

„Ostaću sa tobom”, kaže Geri Sinis. „Ostaćemo svi zajedno.”

„A šta ako ja hoću da odem?”, kaže Rebeka De Mornej. Gleda u cvet, vrti stabljiku među prstima.

„Onda ću da te pratim”, kaže Geri Sinis.

„Obećaj”, kaže Rebeka De Mornej. Zacakle joj se oči.

Kada se Fred probudio, nekoliko policijskih automobila je stajalo parkirano ispred kuće. Poslao je poruku Metu.

„Klinac prekoputa. Džek”, odgovorio je Met. „Popeo se na krov u kostimu Drakule i pucao iz vazdušne puške u komšijske pse.”

Ajvi se javila. Bolesni su. Imaju grip. Influenca A. Beri ceo dan spava.

„Baš mi je žao”, kaže Fred.

Ajvi ne kaže ništa.

„Hoćeš da dođem?”, kaže Fred.

Ne odgovara. Ona sve mora sama. Ne spava. Kaže lomi je grip. Kaže oseća se loše. Kaže ne zna šta će sutra za posao. Ne zna šta da radi. Ne zna da li da ga šalje u školu ako ne bude imao temperaturu.

„Tako je slab”, kaže.

Doktor Rasel ga ispituje o detinjstvu.

„Hteo sam da budem privatni detektiv”, kaže Fred.

„U ovom slučaju”, kaže doktor Rasel, „ja sam privatni detektiv.”

„Teško mi je ovih dana”, kaže Fred. „Deluje mi kao da mi mozak ne radi.”

„Deluje mi kao da sam glup”, kaže. „Živim u magli. Jutros sam sedeo deset minuta u kolima, čekao da se odlede. Jutra su hladna. Umoran sam. Spava mi se. Gubim jezik.”

Ima utisak da ga doktor Rasel nije razumeo. Ima utisak da sve lošije priča. Ne može da se seti pravih reči.

„Verovatno se pitaš o čemu ja sad razmišljam”, kaže doktor Rasel.

Pređe dlanom preko notesa.

„Ne razmišljam ni o čemu“, kaže.

Fred gleda kroz prozor. Čuje vetar.

„O čemu si sanjao?“, pita doktor Rasel.

„Ne znam“, kaže Fred. „Odavno nisam zapamtio san.“

„Bilo bi dobro kad bi zapamtio“, kaže doktor Rasel. „Makar jedan“.

Duga je vožnja do kuće. Gust saobraćaj. Nema više benzina. Traži pumpu. Mora da pije više vode. Ne sme da dehidrira. Ne sme da se razboli.

Met mu šalje poruku, treba mu vožnja. Fred vozi na kampus. Nalazi Meta u Izabelinoj kancelariji. Ostalo im je pice od jučerašnje konferencije.

„Hoćeš da ti otključam mikrotalasnu?“, pita Izabel.

„Ne mora“, mumla Fred kroz zalogaj.

Zašto zaključavaju mikrotalasnu, misli. Kaže im za olovo.

„I ova zgrada je puna olova“, kaže Izabel.

Stvarno, kaže Fred u pola zalogaja.

O da, kaže Izabel. U podu, u zidovima, u prozorima.

Fred vozi kući i zavlači se pod pokrivače. Pušta podkast o OKC Thunder. Izgubili su.

Gde je odbrana, kaže neko na podkastu.

Mora da se igra u oba pravca, kažu na podkastu.

„Dobro je da ne guram jezik u šteker“, kaže Fred doktoru Rasel.

„Kad izlazim iz kuće tri puta se vraćam da proverim gas“, kaže.

„Sve mi se magli“, kaže.

Doktor Rasel se smeje.

„Takvo je vreme“, kaže. „Uvek je tako posle praznika.“

„Dolaziću svakog vikenda“, kaže Fred Ajvi.

„Ne moraš zbog mene“, kaže ona.

Nisam dopečen, misli Fred. Nekada davno, iz nekog razloga sam stao. Napolju je noć. Napolju je hladno. Napolju je mrak. Misli o tome.

Zovu ga iz vrtića.

Beri nije raspoložen, kažu.

„Ko jeste“, kaže Fred.

Nije im smešno. Mora neko da ga pokupi u roku od četrdeset pet minuta ili kazna. Trista dolara. Već su jednom naplatili. Od tada ih Ajvi mrzi. Svaki roditeljski sastanak počinju molitvom. Jednom nedeljno deca moraju da se mole. Ajvi hoće da ga prebaci u drugu školu. Druga škola je skuplja ali nema molitvi.

Fred pokušava da im objasni da nije u San Antoniju. Ne može da stigne za četrdeset i pet minuta. Kaže im da zovu Berijevu mamu.

Ne javlja se, kažu.

Met i Peni su u dnevnoj sobi, gledaju američki fudbal. CPM mašina mesi Metovo koleno.

„Pričaju ljudi da je namešteno”, kaže Fred.

Met odmahuje rukom.

Ajvi šalje poruku. Pokupila je Berija. *Oboje imamo temperaturu*, piše.

Hoćeš da dođem?, pita Fred.

Ne moraš zbog mene, kaže Ajvi.

Ljuta je. Traži da joj naruči hranu. Fred uzima telefon, naručuje joj fo.

Hoću i slatkiš, kaže Ajvi.

Naručuje parče torte. Prati na mapi dostavu.

Izađi napolje, šalje joj poruku.

Ako Beri bude imao temperaturu i sutra mora da se zove lekar. Guglaju šta da rade. Ivy mu je dala neki lek.

Povraćao je, piše. *Sad spava.*

Traži te je ceo dan, piše.

Zovu ga iz advokatske firme koja predstavlja stanodavca u San Antoniju. Objasnio je šta se dešava sa olovom.

„Možda da ipak pozovem vašu ženu?”, rekla je advokatica.

Fred krene da je ispravi, ali odustane.

Čim je spustio slušalicu, Ajvi ga zove. Da li je pričao sa advokatima? Nije trebao. Da im napiše mejl odmah da ubuduće sva korespodencija mora napismeno. Da se ne javlja na telefon.

Piše im mejl.

„Nije dobro”, kaže Ajvi. „Trebalo je da prepričaš sve o čemu ste pričali.”

„Ne sećam se”, kaže Fred. „Ništa novo nisu rekli.”

Gleda u kalendar. Kraj novembra. Šta li će biti?

Ajvi kaže da je sinoć plakala.
„Hoću nazad u Kaliforniju“, kaže.
Fred ustaje sa kreveta i krene da ubacuje odeću u ranac.
„Biće sve u redu“, kaže Fred. „Krećem večeras.“
„Ne moraš zbog mene“, kaže Ajvi.
„Ne brini“, kaže Fred. „Bolje mi je. Stižem ujutru. Biće sve u redu.“

„Ne moraš“, kaže Ajvi. „Sačekaj“.
„Ne brini“, kaže ponovo Fred. „U poslednje vreme se mnogo bolje osećam.“

Uzme termos sa kafom.
„Biće sve u redu“, kaže. „Vidimo se ujutru“.
Navuče pantalone i prebaci ranac preko ramena. Zgrabi jaknu sa čiviluka. Met stoji u kuhinji. Peni više nije tu.
„Kako ide?“, pita Fred.
„Ne baš dobro“, kaže Met. Crven je u licu.
Stoji u kuhinji, u mraku, pije vodu sa sprajtom. Mama mu je u bolnici, kaže. Rak.

Na TV-u vesti. Naučnici kažu da imamo zabrinjavajuću količinu nanoplastike u mozgu, kaže Lester Holt.
„Bolje pazi kad koristiš mikrotalasnu“, kaže Met i nazdravlja.
Prebaci na Thunder koji satiru Sacramento trideset razlike.
Kaže Peni je bilo neprijatno što je plakao pa je otišao.
Fred ostavi ranac na stolici. Uzme pivo iz frižidera i kucne se sa Metom.

„Za stare i bolesne roditelje“, kaže Fred.
Izađu u dvorište. Met je u kratkim rukavima. Kaže ne oseća zimu. Sedne za svoj mali bar za žurke, gleda u ekran na kome šetači, golubovi i džogeri mile po Central Parku. Jogi ga onjuši pa se izgubi u dvorištu u potrazi za vevericama.

Fred priča o svom tati. Kaže kako je propustio priliku da ga stvarno upozna. Kaže tata je uvek bio čutljiv, nije hteo da se meša, a sad je odlutao negde i niko ne zna šta mu je.
„Moramo da budemo spremni“, kaže Met.

Deluje da se malo oraspoložio.
„Peni ne podnosi kad neko plače“, kaže Met.
Kad su bili deca, kaže Met, Peni je umrla sestra. Udavila se u kadi. Kad su odneli telo, roditelji su otišli sa bolničarima i

policijom. Peni je ostala sama u kući, i morala je da ode u kupatilo, otpusti vodu i povadi igračke iz kade. Morala je da spusti ruku u hladnu vodu i povadi barbike, kaže Met. Raširila je peškir po podu i poređala mokre barbike.

Pije i gleda košarku.

„Peni teško podnosi kad neko plače”, ponovo kaže.

Fred gleda u svoje pivo. Mrak pada brzo. Čuje se dugi, životinjski jauk, negde daleko. Pita se šta je. Pita se da nije prosto samo noć. Pita se da nije ptica. Ne zna ništa o pticama. Ne zna ništa više ni o čemu. Samo se pravi.

ДЕВЕТ ПЕСАМА

ГИЛГАМЕШОВА СУЗА

Енкиду пријатељу
Заборавимо на траву бесмртности

Јер смрт је вечна
Исто као и бесмртност

Станује у нашој кући
Пије воду с нашег извора

А ти Јелена
Једина унуко Утнапиштима

Једина светице међу богињама
Светлиш бесмртна међу кометама

Брижно чуваш бакљу љубави
У нашим срцима

Велику као Урук
Топлу као суза

ПОХВАЛА ЦЕЛАТИМА

Тако је неочекивано
Певати о срећи
Кад свуда око нас
Стоје џелати

У очима им горе
Птице пожуде
Кога ли ће ноћас
Страсно љубити

Тако је неочекивано
Бити жив

ОТКОПЧАВАЊЕ КОЖЕ

Гавран пролеће кроз моје тело,
као кроз маглу, као кроз сенку,
не застаје у мојој души,
не кљује моју јетру.

Долазе по мене три штакора,
један је у маскирној униформи,
други је као од мајке рођен,
трећи је, изгледа, невидљив.

Поново ми се враћа јесен деведесет прве,
нејасне страсти, љубав испод гиљотине.
Али о томе се не може певати.

Нелагодно је: као кад на издисају
болничарки показујеш голотињу.
Као кад откопчаваш своју кожу.

ХАНДКЕ У ТАБАЧКОЈ ЧАРШИЈИ

Петер Хандке корача Табачком чаршијом
у почасној поворци.
Подиже поглед ка моме балкону.

Читам му на уснама:
Не знам шта је истина,
али знам зашто сам овде.

Ово је моја биографија.

Прстима гњечи стишку маглу.
На косу му пада ружа
посвећена мртвацу.

Не препознајем голманов страх
од пенала.
Остајем сам на балкону.

АДА ЧИБУКЛИЈА

Сударају се у мени
Словенска и влашка крв.
Нема олупина у крвотоку.
Нема зоре на Чибуклији.
Нема Рамског рита, Завојске, Дунава.
Нема извора у Душнику.
Нема изгорелих коња.
Нема ножа у трбуху.
Нема сећања, нема, нема.
Нама Пакала, занесењака и разбојника.
Сударају се у мени
Влашка и словенска крв.
Потопљена је ада Чибуклија.
Нема сећања, нема, мајко.

БИЗЕРТА

На прашњавом тргу у Бизерти,
Недалеко од капеле
У којој почива мој предак,
Несрећни Филип Живковић,
Млад Арапин рве се с дивљим биком
И зарива му нож у срце.
Млазеви крви гасну на врелом сунцу,
Док стотине гладних надничара
Очима гутају свеже комаде меса
Са жаром незаситих љубавника.

Нема спокоја за Филипа Живковића.
Сања гробље на Грбару
Поред кога краве и бикови
Безбрижно пасу траву.

СПРЖЕНА ЗЕМЉА

(Драгомир Матић)

Изгубили смо рат,
Најгори од свих ратова.

Сахранили смо синове
И оплакали поробљене кћери.

Пушке смо закопали
Испод кућног прага.

Напојили смо вином
Гониче стада.

Бацили смо труло семе
У спржену земљу.

Изникло је младо жито,
Залила га Божја суза.

КАДА СЕ СУНЦЕ УГАСИ

Молим ти се Господе
Да буде воља твоја

И да буде немогуће
Када ништа није могуће

Да буде дан
Када се сунце угаси

И да буде росе
Када извори пресуше

Да се коров у мом срцу
У сунцокрет преобрази

ЈАХАЧИ, ПОНОВО

Иду млади јахачи,
Иду њих четворица,
Јашу бесне коње,
Секу беле облаке
Црним сабљама,
Газе белу пшеницу
Црним копитама,
Муте белу воду
Црном мржњом,
Засецају гркљан бели
Црним очима.
Капље моја црна крв
У бели заборав,
Тече црном земљом
У беле потоке.
Идите млади јахачи,
Газите белом водом
Да сперете зло
И моју црну крв,
Да бела реч,
Постане заборав црни,
Да црни заборав
Бели облак постане.

Ђорђе Јовановић

ДЕСЕТ ПЕСАМА

МИЛОСТИЊА СЕ РЕЧЈУ И ЦВЕЋЕМ УКАЗУЈЕ

Када на улици сретнеш погрбљеног старца
где стоји и продаје пољско цвеће, немој га заобићи.

Дозволи да он није савијен услед мноштва година и
болести,
као што већина сматра,
но од познања своје кривице за све и према свима
те се тако прећутно извињава, каје
и указује поштовање пролазницима.

Ти застани, поздрави га и купи букет ливадског цвећа.
Милост ћеш му указати да на-кратко главу подигне,
јер можда у твојим очима његове очи самог Христа виде.

И ако не знаш шта ћеш са цвећем,
немој га бацити, греота је!
Поклони га некој незнанки,
у траљама и дроњама просјанки.
Биће јој драже него новац да јој уделиш.
Да је и даље жена, као и свака друга,
цвећем ћеш да је подсетиш.

ПОСЛЕДЊИ ПЕСНИК

„Септембра 1936. у Хобартском зоолошком врту
угинуо је последњи торбарски вук.
Са њим је изумрла ова врста.”

Ове две реченице део су чланка који сам малочас прочитао.

Све време сам размишљао
како је било последњем торбарском вуку живети са
знањем,
ако је знао, а снагом свог инстинкта морао је знати,
да је остао сам, једини на свету
и да ће његовом смрћу нестати и читава његова врста.

Мора да је завијао тужније него било који вук пре и после њега.

Питам се како ће бити последњем песнику,
који ће засигурно исто тако бити од човека затворен у
поетском врту
(посебном одељењу неке будуће психијатријске болнице),
хоће ли инокосан и од свега отуђен
и даље певати или ће сломљен прокукати и провриштати.

Некако слутим да ће само ћутати
и тајну над тајнама, ону која га песником и чини,
са надом до смрти у грудима чувати,
јер и да хоће он је више нема коме саопштити.

И када песништво обави своје последње позвање,
када последњи песник издахне и сврши своје ћутање
поезија ће се коначно са земље одселити.

АНА

Од када сам тебе упознао, Ана,
песник кога најчешће читам је Петровић Брана.

Са сетом се сећам оне ноћи након свадбеног весеља,
у Требињу код наших заједничких пријатеља.
Остали смо сами испред смештаја нас двоје, Ана,
спонтано, без икакве намере и плана.

Јеси ли заиста била искрена када си рекла, Ана,
да ниси разумела свештеникове речи са венчања,
или си све знала о Кани Галилејској,
само си хтела мене да слушаш како ти говорим о њој?

Седели смо до јутра, Ана,
била си боса, голих табана.
Загрлио сам ти ноге,
грејао их са два длана
и два плућна крила –
твоја два стопала
мека као свила.

Рекла си ми да причам много, али лепо...!
А ја ти одвратио да бих се у тебе заљубио и на слепо
само глас да сам ти чуо преко телефона
или у пролазу испод неког балкона.

Сећаш ли се, Ана,
како су ми пред зору дрхтале кости
док сам ти читао своје две песме,
за које си констатовала да су обичне глупости?

Сутрадан смо били на Дучићевом гробу, Ана,
у цркви на врху Требиња –
Херцеговачкој Грачаници.
У њој ти говорио о Богородици Тројеручици,
Јовану Дамаскину
и Светом Сави.

Ћутала си све време, само си рекла, Ана:
Како је лепа Мајка са три длана...

Растали смо се потом тихо без речи, Ана,
волевши се читава два дана.

И сада се бар три пута дневно сетим једне Ане
и упорно настављам да читам поезију Петровић Бране.

МЕЂУ ЧИТУЉАМА

Поезија и песници, поготово они млади,
истиснути су из дневне штампе
и погребени у неком сада већ давно издатом броју.

Поред политике, економије, вести о рату
и другим природним и друштвеним катастрофама,
требало би у свим дневним новинама
оставити бар мало простора и младим песницима
тек за фотографију и песму испод ње –

па где било, негде на последњим странама,
макар и испред читуља.
Или, можда, најбоље баш међу читуљама –
да бдију међу загробљенима
и да својим младим лицима и песмама
опомињу да смрт не постоји!

НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ

Песник је сличан малој држави
која има атомску бомбу.

Ситан, сиромашан и без много чега,
али ипак битан
због оних неколико генијалних идеја.

ДОК ШЕТАШ ГРАДОМ

Нема мужевније,
племенитије појаве
од младића занетог неком узвишеном идејом
погледа упртог у даљину,
у висину.

Међу хиљаду познаћеш га док градом ходи
по очима у којима врца светлост
као одблесци сунца у води.

Ту непатворену светлост – знај,
не може угушити ни цела светлостгасна станица пакла,
макар је њени светлостгасци поливали
млазевима мрака из свих цистерни таме.

Ако икада док шеташ градом сретнеш оваквог младића
он ће те, драга, сигуран сам, подсетити на ме!

НАСТАНАК ЖИВОТА

Исувише је наивна чињеница
да је семена ћелија која је оплодила јајну ћелију
била најбржа у трци од приближно 40 000 актера.

Много сам ближе схватању да је она била најлукавија
и да није бирала средства да успе.
Да је варала, клеветала, чинила преметачине,
заметала сплетке, завађала,
а неретко, ако је било потребе за тим,
и убијала оне супарнике
који су претили да дођу пре ње до циља.
Питање је само да ли је то чинила као у стара времена –
лично и голим шакама
или кроз какав уређени политички систем
легитимним институционалним средствима
добро познатим у том свету.

Ипак, највише би ме задовољила истина
да овај величанствени догађај изгледа тако
што семена ћелија која напише најлепшу песму
добија право да оплоди јајну ћелију
и да тако настаје живот.

КРЕЧЕЊЕ

Упорним шетњама
цео град сам окречио
мислима о теби.

ИЗМИРЕЊЕ СА КИШОБРАНИМА

Истина је да сам јавно тврдио
да би кишобране требало избацити из употребе.

Невероватно је, међутим,
шта све стане под један кишобран
док двоје загрљених шетају по киши,
а око њих толики простори зјапе празни.

Заиста, једино је човек тај
који у себи носи садржај.

Због тога повлачим своју реч,
извињавам се свим кишобранима света
и сматрам да нису бескорисни.

Уз напомену:
само када су под њима прибијени заљубљени.

НАЈЧУДНИЈЕ И НАЈНЕВЕРОВАТНИЈЕ ВЕЧЕ ОД ПОСТАЊА СВЕТА

Вече које је истекло из материце неба
коју је сунце пламније него икада раније запалило при заласку
да би достојно најавило ово најчудније и најневероватније
вече од постања света.

Вече које се осуло звездама и најдубљим надама.

Вече у ком су сви изашли напоље
из скучености својих кућа и станова.

Вече које као да је неко окадио најпријатнијим мирисима
што их је природа дала.

Вече које неодољиво подсећа на најчедније вечери детињства.

Вече у ком се у свим црквама чуло псалмопојање,
а никога у њима није било.

Вече које би требало да буде образац
како треба да изгледа свако вече.

Вече које се једино може назвати вече поезије.

Вече које је у себи помешало годишња доба
и које себе није ограничило
на пролеће, лето, јесен или зиму,
нити се определило за неки месец у години,
већ је од свих њих узело оно најлепше.

Вече које је у себи сјединило све празнике и све светитеље.

Вече у ком је избројано највише првих пољубаца.

Вече у ком се ниједан песник није бринуо
да ли му је новонаписана песма заокружена или лепа.

Вече у ком се звезда Ал Араф поново указала на небу.

Вече које је прокажено од свих осталих вечери
и из зависти предано ноћи да га осуди на смрт.

Вече које није молило за милост.

И коначно,
вече које је до последњег тренутка,
једноставно, само живело време које му је дато.

ПЕТ ПЕСАМА

СТАНУЈЕМ У ТВОЈИМ ДЛАНОВИМА

Станујем у твојим длановима
делиблатским, алувијалним
негде у привидима дина
као пешчарско смиље, као шумарица

Лутали су тражећи твој песак
зидари обучени да неосетно глођу
твоје елипсоидне брегове
повезане масе живог песка
живих опсена, живих сенки
банатских вукова ход
придеве, ерозије, сузе

Моје су одаје ваздух
мој намештај су кошаве
моја душа су слике ту негде на лицу
равнице, опкољене крицима шакала
Прети нека надошла зима преко
степском божуру, гороцвету, шерпету
умотана у сан-шал ткан годинама

Вештом расадњом речи
задржавам сеобу песка
Не мирим се са проласком
штеточина што лист једу
што папир једу

Станујем у магли твојих несећања
спремна да узем песак за песму
градим пешчану ноћ, пешчане лептире
дуге мисаоне, невине, градим
пројектујем тишину по мери

Ја стално идем, стан ме прати
пешчан, безрук мења све
јутро непрепознатљивим чини
Станујем близу неба
само што се није закоровило
само што није опустело
нема суседа

Жубори рањени стижу у песак
дрвеће заспало у протицању
знам где сам и где ми се зауставило море
станујем у његовим длановима
у мору потонулом

ВУЛКАНИ

Дуго се вуку ти вулкани по сећању
и више не знам који су град затрпали
који нису, не знам ни да ли су мртви
или само као звер притајени у мојим
чулима, у мојим шумама, у мојим
празнинама, у нашим промашајима
Колику штету нанеше и шта заувек
узеше зар је важно кад се не сећам

И сад не знам да ли је постојало
пола додирала или цео, пола речи
без памети или цела док је разношена
на све стране, материјал за пепео, за дим
и да ли је са тобом и твоја сенка
једноставно нестала или ми се сама вратила
Космос заборавља, расуте латице сећања

Били су разорни на почетку
онда све тиши као и рад срца
у неком заљубљеном који је рекао Не
и Не је покренуло ужарена брда
смисао свих планина које се топе а не зову
у помоћ, које своје утробе, из којих смо
некада побегли као бљесак, минерал или душа
искувају да се беле као бела платна да би
пролазници исписали, на том несигурном
копну, своја малена послушна имена
На крају су се смирили и постали талог
што се није разликовао од нас

И сад не знам ко би ти који ми их донесе
и чију прашину са чела и рукописа бришем
Да ли су то наши вулкани или само моји
и чије је ово срце са више вулкана
Вулкани су велика слова
у буквару моје несанице

ПЕСНИК

Проучавао си тишину, проучавао
бол у капима, у класју, слабу тачку ветра
роморио по папирима, по струковима жита
док је неко носио црнину за недошлим даном
неко се опраштао од вољеног бића
заувек губио корак ватре, душу
неко се провидан и слеп припијао уз тебе

Питао се зашто си био и вода и пшеница
знао да течеш, да се повијаш, да слутиш
а ону што храни најтајнији део речи
нисии имао, нити схватио њену светост
Зашто је ту а не можеш је рећи
а проучавао тишину, проучавао сам
бол у капима, у класју сваку нит

Пуста су имања које су твоје песме
запоселе у неком недобијеном рату
кад су се претварале да су добре
а лагале су генерације класова пшенице
док су путовале у несрећне
и изгладнеле читанке
наше самоће

Дуго си будан и све мање у причи
вртиш се непознатим улицама
све те мање воде њени заносни, отровни
препредени, устрељиви, усмртиви стихови
Усамљеност постаје глад, шума расте
непрекидно у њен дар, тај глас шумори

Зашто не распеш речи по равници
зашто штедиш на њима, не нахраниш причу
неку звер која те оставља, заборавља крај пута
у свеже изграђеним маглама, у црници
солончаку, делиблатском песку

НА ТАЈНОМ МЕСТУ

Само причај, само причај нека
ме разнесе, нека ме раствори
нека ме уништи прича, причај
Губим се у магли као пут, као река
шта са сутра које не видим

Носим болест која мења мој изглед
једра спушта, у речи ме таложу
Шта са тим што струји а невидљиво је
у вртовима са туђим плодовима
шта са скитницама између уздаха

Шта са речима у којима вримо
шта са туђим телом, острвом опустелим
Шта са тим сутонима што
облизују своје изумрле усне
Живот је кратак, шта сад

Шта са градом у који свраћају
само авети и привиди да се
освеже и нахране своје запреге
које вуку очај у луке невидљивих
у мој и твој сваки тренутак

Шта сад, слепи полако дан
не напипавам жар у речи
Не знам шта сад са мраком
са слепошћу речи, шта сад
шта сад, шта сад са мном

ПОПЛАВА

Не да те додирне
не да спусти своје године на тебе
не да уздрхтиш са бреговима
да ти се струје океана одомаће
и да изгубим тај мали посед додира
то необележено место
Не да те додирне да ме угаси
да ми се светови разболе
да ме опколе воде које не могу прећи
густина мрака, језици привида
Не да те додирне да ме оставе цвркути
жубори
Не да ти засеје тело додирима
Не, не, не
угасиће ме, угасиће муње
године, мисли, путеве
Не
вратићу се у неки прошли дан
и постати кап

како јесте

ЂОРСОКАК

ја нисам она коју желиш, ја сам на страни онога од чега лудачки покушаваш да побегнеш на други крај планете, у кањон који је усекла река Колорадо, у Бајконур одакле полећу Спејс шатлови у Космос, на врх Монт Евереста, ти желиш само да се покријеш снегом и да ћутиш, ти хоћеш да се сакријеш од мене, ти ниси онај кога желим, ја желим анђела, не тебе који је рекао „да“ и нестао у прашумама Амазона, не тебе који немаш храбрости за једно најобичније „да“, као да не схваташ да нисмо у свету поломљених огледала и илузија него смо у свету у којем је све сигурно и извесно, да си рекао „да“ као бумеранг би ти се вратило као „не“, јер ја не желим тебе, док сам сањала ја сам сањала тебе, али не могу снови и стварност бити у истом и ја не могу да будем уз тебе никад, то не могу, ми смо у лавиринту и то не могу ни да покушам, нећу да газим по трави и цвећу, по трњу ћу да газим, али по цвећу нећу, нећу никад да газим по цвећу, али сам имала смелости да кажем „да“, јер ће оно као бумеранг стићи до мене преиначено у „не“, јер ти ниси онај кога желим, ја желим анђела, желим да се сакријем испод песка у пустињи, да гледам у небо, да се покријем песком и да ћутим

СНЕГ

Напољу је све било бело и пахуље су вејале кроз тамни небески свод...

и како већ прича у животу почиње, ти мени пружиш руку, ја пружим руку теби, продужимо на пиће и замишљено гледамо кроз прозорско стакло према улици, питамо се чија је ово паметна идеја била, боже, како осећам тескобу у твом друштву, избегавам твој поглед још од првог минута, нисмо пар који је годинама заједно, још се не мрзимо, нисмо пар уопште, тек се

упознајемо, с потешкоћама у комуникацији, ја се не сналазим најбоље, а ти не умеш да опустиш ни себе, дистанциран си, неприступачан, али и духовит, с времена на време,

и како већ прича у животу завршава, онда полазимо у истом правцу, и дај, ако будемо тражили у овоме неку симболику, ох, погледај како ће облаци да се закотрљају у сумрак и постану модри,

шта то, па поздравили смо се, није до мене што и ти мораш овим путем, то је мој пут,

кад мало размислим, већ ме озбиљно нервираш, имаш потенцијал да ме прочиташ, и да ме изненадиш, ти мени Доћи!, ја теби Доћи ћу, ако!, али ти мени трас!, и у тој тачки ме уловиш, мислим, хм, и шта сад да радим, осим да ти стегнем руку, свака ти част човече, остала сам без текста, са стилем си то извео, свеједно што могу да се кладим да није ти се та књига случајно ту задесила, признај да је стварност пуна могућности, обиље трња у завезаним врећама, пипам и тражим, ко си ти, и како сам ја уопште доспела за тај сто, љубазна сам и смешим ти се,

па шта ако ме не разумеш, шта ћу с тим, руке су ми везане, нико никог не разуме, људи цртају на блоковима читаве светове, ударају оловком рецке и тачке, показују једни другима те ишврљане листове, питају видиш ли, схваташ ли шта ти говорим, а онај други одсутно каже да схвата, а тек шта је писац хтео да каже, чик погоди шта би то људи да пренесу једни другима и зашто се праве да једни друге познају, а истина је да шта је у туђим главама ни бог нема представу,

шта, причај ми о томе, имаш ли за то неки материјални доказ, погледај кроз прозор, примећујеш ли да пада снег и да ти се привиђају догађаји који се никад нису збили и места која никад нису постојала, осим у мојим мислима,

ох, па били смо у мојим сновима, у ресторану неког Културног центра, био си удаљен од мене, знаш колико, мање од метар, додиривали бисмо се коленима испод стола да то није ђаволски посао, а ја сам одабрала страну, па јасно, не тиче ме се, снег ће да завеје и улице и пролазнике ако овако настави да пада, јеси ли то приметιο, требало је да заборавиш на мене пре него што ме додирнеш по руци и кажеш ми да те сачекам, а што ви не снимате интервју у студију, а мене оставите да никог не чекам, јер сам кренула само да одрадим посао и да се одмах вратим, требало је да процениш супротно, што си проценио да си рад да останем, земљо, отвори се, још сам лепша из даљине и у мраку,

а онда девет дана касније поново идемо у истом правцу, ка истом месту дешавања, и баш да налетим на тебе на свом путу само што си закорачио из аута, али те обиђем, одглумим да те нисам приметила, на семафору зелено светло, убрзам корак, седнем у салу, чекам, и ево, диже се завеса, па наравно да сам дошла кад сам ти обећала,

а шта је од свега тога уистину било, кад већ измишљам што да не кажем и нешто истинито са доказима у прилог следећем „то се заиста догодило, могу да потпишем“, свуда око нас је мрак, а горе су звезде, схваташ ли ти човече да ћемо избити на клизав терен за само још један корак, обриши ми се из програма за следећи месец, па се видимо кроз „девет милиона година у некој будућој маглини на путу ка сазвежђу Сиријус“, а овде је прича завршена,

овде је почео да пада снег и кад сам извела куче у шетњу улице су се белеле, а густе тачкице снега падале су, падале, и боже, не могу да тврдим да ми није било хладно, али склизнуло ми је то осећање у други план, окренула сам лице према горе, да посматрам снег како пада, и помислим, и ухвати ме накратко осећај романтичности, и помислим, хвала богу да сам ја овде, а ти тамо, да нисам и ја тамо, па да ме повуче атмосфера, дођавола с тим, уличне светиљке, завејан парк, а овде код мене није ни упола као што је тамо, овде су улице голе и станари од јутра лопатама по бетону стружу, али синоћ још нико није чистио, и појачала сам Muse „Supermassive Black hole“ док ме није прошло,

а тамо, кад си изашао све је било бело и пахуље су вејале кроз тамни небески свод...

... и помислим, погледај како се пахуље гужвају на путу до нас, између нас је цело истачкано вражје небо и зима која шири свој дах и леди све.

мјв и винету

Као млади критичар објављивао сам у часопису Видици непотписане белешке о новим књигама. Па тако, једном, и мали запис о некој књизи Мирослава Јосића Вишњића, тада припадника претходног таласа „стварносне прозе“. Према њој је моја генерација – закупљена питањима игре, нестабилне и абераивне форме, разних мистификација, интертекстуалности, кафкијанства и борхесовштине од сваке врсте – исказивала сумњичавост, што је донекле било и очекивано, јер је наелектрисани однос „старих“ и „младих“ вечита тема књижевног живота. Било је исто и са њихове стране; не један од тих, у том тренутку повлашћених протагониста прозног „попришта“, говорио је да ми пишемо у пластичним рукавицама и да немамо оно што мушкарца чини мушкарцем. Тај прилично немушт сукоб кулминирао је у полемици између тзв. традиционалиста и тзв. постмодерниста вођеној током последње деценије прошлог века на страницама тада врло читаних Књижевних новина. Са годинама и новим наплавинама тесног и турбоног времена та енергија узајамне сумњичавости, а каткад и ниподаштавања, спласнула је и сасвим утихнула пред другим, тежим и важнијим, а свакако несхоластичним питањима рата, свакодневног преживљавања, наказне политике... Постали смо колеге: генерацијска перспектива читања и тумачења потонула је у трећи план, радикално је промењен и друштвени контекст, место и улога уметности у њему, књижевност је нестала из видокруга јавности и све то прекрили су рузмарин и шаш. Снегова није било, мењала се, хм, клима, у било ком значењу те речи.

Али на самом почетку те приче није било уобичајено да писци једне генерације пишу о оној другој, која претходи или долази, мање-више је то свеједно. Млади писци, када пишу о старијима, неретко су цинични и полемички расположени, што је и разумљиво, треба створити („рашчистити“) простор

за себе, а старији, они су или лажно благонаклони или игнорантски расположени, јер не читају романе, приче и песме књижевних адолесцената. Мени је то било неприхватљиво, једноставно зато што сам волео неке ране књиге стварносне прозе и што сам, читајући их, разумео да тако никада нећу писати: прве две написане прозне књиге поцепао сам јер су биле исувише неконкретне и апстрактне, и тек сам у трећој, која се данас рачуна као прва (*Хроника собе*) нашао, бар тако мислим, ону унутрашњу равнотежу између конкретности и универзалности измаштаног света. Мирослав Јосић Вишњић је, међутим, од својих првих радова, као и његови исписници, био врло конкретан приповедач, кренуо је у свет и у причу увек имајући на уму амбијент у којем је поникао, додајући му одмах и једну за њега тако својствену лирску, универзалну црту. А стилски и језички био је и узоран и препознатљив. То ми се допало, па сам то и написао, непотписан, не из страха да ће ми вршњаци замерити што пишем о онима из „другог табора“, већ једноставно зато што је у *Видицима* била таква пракса, коментаришемо све што је вредно запажања, ма откуда да долази.

И то је тако било, написано је, ко је видео – видео је, ко је прочитао – прочитао је, а и ако није ни једно ни друго, нека га, остаје забележено, хлеба не иште.

Прошло је неколико месеци, баш и не памтим колико тачно, можда два, можда три. Углавном, једног дана зазвони телефон. Подигнем слушалицу:

- Хало, молим?
- Да ли си ти Пантић?
- Јесам.
- Овде Јосић.

Рекао је само презиме, тако да у први мах нисам схватио ко је.

- Реците – персирао сам том гласу.

Одговорио ми је на ти:

- Да ли си ти писао о мојој књизи у *Видицима*?

Сетио сам се о чему је реч.

- Да, писао сам.
- Па што се ниси потписао?
- Нисам, то се рачуна као хроника уредништва.
- Свеједно, требало је да потпишеш. Данима трагам да сазнам ко је то написао, некако сам те пронашао.

И тако је почело.

Свих наредних година и деценија размењивали смо књиге и разговарали о ономе што пишемо. А ја сам, већ као критичар са освојеним правом да потпишем текст који сам написао, уредно извештавао о многим Јосићевим књигама. И говорио о њима у разним приликама, разним поводима, на не знам колико књижевних поднева или вечери.

О својој педесетогодишњици Мирослав је у родном Стану организовано научно-критички скуп о његовим делима. Одазвали су се критичари свих генерација и оријентација. Организација врло узорна, аутобус, смештај, чак и хонорари, што је у оно доба страхотне кризе била реткост првог реда. Скуп је одржан на центру кошаркашког игралишта физкултурне сале основне школе у коју је и он ишао. Сећам се да сам пре почетка са Васом Павковићем шутирао слободна бацања, рука је памтила тај покрет. Ученици свих разреда, радосни што неће имати час, испунили су трибине, једва су их наставници умирили. Међу њима, на средини гледалишта, седела је једна ситна жена у црнини. Јосићева мајка. И када су после свечаног отварања и поздравног слова, не памтим више кога, деца, једва сачекавши да се све то заврши, уз грају изашла, остала је та жена у црнини на трибинама.

Сама.

И слушала оно што смо читали и говорили, бели дан до подне и по подне. Боже, шта ли је у том тренутку мислила? Њен Мирослав је, ето, постао неки знаменит човек, њен мали Мирослав. Сви ти текстови и неки који тада нису прочитани, али су накнадно достављени, објављени су у књизи *Тридесет година, пола века*. Мирослав ме је питао да ли од мене може да позајми други део тог наслова који сам био резервисао за књигу критика коју је требало да објави СКЗ. Наравно, рекао сам. Није био једини писац коме сам позајмљивао наслове, а изналазио сам их и неки другим, касније добро дочеканим књигама које сам уређивао.

На ручку, који се збивао у паузи скупа, за столом се обрео и неки Мирослављев друг из школе или, можебити, рођак, нисам сигуран у то. Како год, тај се весели брат помало поквасио и, идући трагом оне старе истине да се у свом селу не може бити пророк, у једном тренутку пред свима прилично гласно прозвао свог сусељанина:

– Ма, добро, не знам ти ја о чему све ови људи говоре, много се праве паметни, те Јосић ово, те Вишњић оно. У реду,

нека им буде. Али, када ћеш ти, Мирославе, кад си већ некакав писац, написати нешто као Винету?

Ране лектире, можда једине у животу, свакако су незаборавне.

Од тада је та реченица постала неизоставни део наших разговора, односно моје тобожње, пецкаве знатижеље: – Пишеш ли ти, Мирославе, нешто као Винету?

А већ је био написао неколико сјајних књига, између осталих и *Одбрану и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба*. Писао сам и говорио о том роману и пре него што је награђен Ниновим наградом. Уза све афирмативне и аналитичке речи дометнуо сам и неколико примедби о материјалним огрешењима. На пример: адвентисти у време постојања Бодрога нису могли бити његови житељи, у Војводини су се појавили знатно касније. Потом и да у том крају наше земље нема никаквих густих букових шума, буква расте на већој надморској висини. И, посебно, а за мене веома важно: јегуља није риба која се праћака, о сви свети, то никако, јегуља се мигољи.

И тако редом. Мирослав је све то саслушао и уз једно – хм, све поменуто исправио у каснијим издањима романа. (У мом тексту који је поново објавио изоставио је тај „списак грешака“, уместо њега стајале су три тачке.) И мада никада није дао на себе, јер је био прзничав и слободољубив човек, несклон било каквим компромисима, а и врло критичан према својим млађим и старијим колегама, напосе према Милораду Павићу и Добрици Ћосићу, умео је да чује и уважи примедбу уколико је она, по његовом суду, умесна и образложена. Подстакнут мојим „рибарским“ корекцијама написао је и причу о риболову коју сам уврстио у тематску антологију *Читање воде*, а у којој се приповедач исповеда неком могућем, претпостављеном „Панти“. И није уважио приговор да у мору не живе гречи. Проверио је и рекао ми: нема греча, али има риба које су из те породице. Не мора приповедач, континенталац, да у прсте познаје морске рибе, он говори о онима које су сличне његовом улову са реке.

Том образложењу није било приговора.

А када је склапао своју *Антологију српских приповедача XIX и XX века* обавестио ме је да ће узети и једну моју причу. Питао ме је коју бих ја изабрао. Нисам у томе посебно добар, али сам му предложио две или три. Саслушао ме је и узвратио:

– Имаш ти и бољих.

И узео је „Дан за кленове“, моју риболовну причу, уз коментар: – Ти си Читање воде направио само да би нам показао како се пише о рибама.

Запамтио сам ту похвалу.

Онда је, авај, уследило бомбардовање, идиотска демонстрација силе над земљом која је већ проживела једну морбидну деценију. Из дана у дан обрушавале су се на нас бомбе и трагичне вести, живот се огрнуо црним плаштом. Ко је могао, негде се склонио или убегао, већина је трпела у ћутњи и бесу који ће прокључати неколико месеци по престанку сирена. За то време, када би дошла струја, размењивали смо имејлове. Тај вид комуникације још није био широко развијен. Имејлови су, бар нама који смо се сећали шта значи и како изгледа писање писама, пре личили на дуга писма за кратке растанке. Ни друштвене мреже још нису постојале.

Писао сам Мирославу, он ми је отписивао, живели смо на супротним крајевима града. И после неколико таквих размена позвао ме је и рекао:

– Немој случајно да објављујеш ово о чему пишемо.

– Добро, нећу – одговорио сам, јер ми то није ни било на памети, али сам остао зачућен откуд му баш таква одрешитост. Сазнао сам када ми је за едицију „Албатрос“, коју је он оживео а ја наставио да уређујем, понудио књигу *Ратна пошта*. Објавио сам је, са уверењем које је претрајало до данашњих дана, да је *Ратна пошта* спонтано, приликама изнуђено, непосредно, нестилизовано сведочење о временима у којима смо тонули и тонули да никада не додирнемо дно, јер дна нема, али и о времену у којем смо сачували блискост, разумевање, бригу за друге и узајамну подршку.

Која се наставила и после тих сивих дана. Нисмо престали да разговарамо, да се виђамо, понекад и на ПАНУ (Пасуљска академија новинара и уметника) којом је он председавао, а ја био поврмени, све ређи и ређи придружени члан. Имам, међутим, и даље ту потврду о чланству. Баш на том месту, једног петка по подне, дану за пасуљске седнице, у пријатељском надгорњавању упитао ме је зашто нисам на папир пренео оно што сам поводом једне његове књиге говорио, па је он морао да тражи стенограм да то сам учини.

– Колико сам пута писао о твојим књигама? – питао сам га, враћајући му сервис.

- Једанаест, а са овим и дванаест.
- Дакле, ти си дванаест пута бољи писац од мене.
- Откуд ти то?
- Израчунај, 12:0.
- Аха, тако значи. Добро, сачекај.

И после неколико дана добио сам Мирослављев оглед о мом писању. За мене један од најбољих и најдражих. Кад писац пише о писцу цела прича добије још један степен више, такорећи посебну ауру.

Вест да је тешко болестан саопштио ми је с миром. Онда смо мало ћутали, сат је откуцавао. Покушао сам да му кажем нешто утешно, али ми је застало у грлу, свака утеха је тек скуп немоћних речи.

Речима, моћним и немоћним, именицама и придевима који по његовом мишљењу чине писца, Мирослав је посветио цео свој живот. О томе најбоље сведочи његов *Азбучник придева у српској прози двадесетог века* у који је уложио више деценија истраживања и рада. Био је посвећеник и заточник књижевности, до последњег даха. Племенит и прзничав у исти мах наставио је да живи у својим књигама. И кад год у руке узмем неку од њих, сетим се: – Добро, Мирославе, ти си неки писац, али хоћеш ли већ једном написати нешто као Винету?

Нема Винетуа, али има свега осталог, са печатом МЈВ (и деца).

мирослав јосић вишњић: о књижевности и о пријатељству

Током свој дугог стваралачког живота, Мирослав Јосић Вишњић је написао десет романа и осам збирки приповедака. Осим тих дела, по којима је највише познат, огледао се и као песник и драмски писац. Објавио је *Азбучник придева у српској прози двадесетог века*, мноштво написа о српској књижевности и интервјуа по новинама и часописима, у којима је говорио о свом делу и својим погледима на књижевност и стваралачки процес. Оставио је за собом јединствено наслеђе разноврсних књижевних остварења и поетичких текстова, којем тешко да има равна у опусу других савремених писаца.

У сусретима са људима, Јосић је био спреман да разговара о готово свим могућим темама, нарочито када би му то пружило прилику да провери своје мишљење, као и мишљење својих саговорника. Био је човек чврстих уверења, али за разлику од других сличних људи, који често воле да слушају само свој глас, увек је хтео да чује и шта други имају да кажу. Био је дружељубив и гостољубив. Има поетичке логике у наслову једне његове књиге разговора и интервјуа, *Ђердан од дивана*. Делити своје погледе са другима, отворено и добронамерно, у правом дијалогу, кроз слагање и неслагање, приближава људе; попут перли нанизаних у огрлицу, сваки нови допринос додаје још један каменчић мисли и осећања вечном кругу прича и успомена. Са радозналошу је приступао животу и оном што нас чини делом тога живота, знајући да је једини начин да задовољи своју жудњу за што потпунијим откривањем стварног света успостављање везе са људима који га сачињавају. Како је и сам написао: „Човек је највише човек кад прича или дивани. Не пише бадава у Библији да ‘у почетку беше реч.’”

Истовремено, свима који су га познавали било је јасно да у свим тим важним ланцима комуникације међу људима,

књижевност за њега, има посебно место. Једном приликом је рекао: „Писање је за мене исто што и дисање, свака реч је један трепет у дамарима. Одавно живим са мишљу: да књижевност не постоји, морао бих је измислити.“ Јосић је веровао да књижевност нуди могућности које не постоје у другим видовима говорног или писаног језика. Књижевност спаја светове имагинације и светове историје. О том необичном процесу говорио је поводом романа *Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба*. Када је новинарка поменула његов обичај да у фикцију, уз измишљене ликове, уноси и имена стварних историјских личности, Јосић је одговорио: „Да, као што сам измешао и стварна и фиктивна имена река, градова, села. За мене, ништа није измишљено; ако то име, та река... постоје у књизи (не у њеној реалној географској трансверзали), онда они збиља негде постоје. Али су многа од тих места збиља почињала да постоје тек после сравњивања са земљом. И сам Бодрог.“ Другим речима, књижевност нуди један динамичан свет, у којем, према неком закону физике, ништа није изгубљено, већ се само претвара у други облик енергије. Бодрог може поново да постоји, поред других градова по Бачкој и Срему, какви су Сомбор, Шид, Карловци и Земун, који играју улогу у фиктивном свету његовог романа. Они сви живе на истом нивоу, који је комбинација метафоричког и стварног, изједначени у језику и књижевној имагинацији. Није чудно што је Јосић веровао у нарочиту моћ књижевности, за коју је рекао да је „људска делатност која не зна за границе“.

Комуникациони ланац који је за Јосића као човека био толико важан у његовим односима са другим људима огледа се и у његовим књижевним делима. Читаоци Јосићеве прозе лако ће приметити изузетну пажњу коју он посвећује успоменама, причању прича, стварању светова унутар светова. Његови приповедачи и јунаци сећају се онога што се десило њима или другим људима, препричавају догађаје, пишу извештаје о другим ликовима које подносе властима, шаљу и примају писма и поруке које им казују о догађајима о којима иначе не би ништа знали. Ликови, па отуд и читаоци, допуњују своја знања о књижевним световима писца Мирослава Јосића Вишњића на начин сличан начину на који је човек Мирослав Јосић Вишњић градио своје разумевање властитог људског света. Његови романи су смишљено епизодични, компоновани од фрагмената, од малих догађаја који се постепено повезују као делови веће целине. Индивидуални живот сваког лика сачињава низ таквих фрагмената, који

се уклапају у веће комуникационе ланце. Они, пак, бивају асимилирани у веће историје, трансформишући анонимне историјске догађаје у индивидуалне трагедије. Данило Киш је такође говорио о томе да књижевност тражи уклапање историјских догађаја у контекст индивидуалних људских трагедија. Јосић даје властити печат том књижевном процесу, као што каже о Бодрогу: „Ја сам решио да испричам једну причу која се преноси са колена на колена – причу коју деда прича унуку онако како је то њему причао, кад је био млад, његов деда. Тако се та копча усменог преношења, памћења, преплиће са оним што се зове судбина народа.”

Јосић није писао Бодрог зарад политичког дејства, мада то јесте један од многих семантичких планова карактеристичних и за ово и за друга његова дела. Значење његових остварења је обухватније и тиче се свих људи затечених у трагичним временима, као што се види у романима који сачињавају његов циклус ТБЦ, било да су то догађаји из 1848, 1948, 1968, из ратних деведесетих година или НАТО бомбардовања 1999. године. Мирослав Јосић Вишњић је био велики писац, који је имао врло јасну свест о томе шта је за њега књижевност. За мене ће он остати и велики пријатељ са ведрим осмехом на лицу, спреман да дивани о свачему уз шприцер или кафу, човек који се увек понашао према другима са разумевањем основне хуманости која нас све спаја.

маринко арсић ивков

пророк у свом селу

(на десетогодишњицу смрти
мирослава јосића вишњића)

Кад оде из завичаја, писац у њега не треба да се враћа. Завичај ће га уништити. Нико није пророк у свом селу... Осим једног писца. Мирослава Јосића Вишњића.

Ово нису моје речи. То ми је, давно, рекао један бескрајно луцидан писац, Предраг Чудић.

Али тако сам и ја мислио.

Јер нисам знао писца, ни савременог, ни класика, ни домаћег ни страног, коме је више било стало до завичаја.

Центрипеталне силе владају и његовом прозом и његовим животом. Као круна те силе, то сам већ негде рекао, настао је и Јосићев последњи роман, *Барон из шарага*. Даље се, бар кад је реч о његовом стваралаштву, у љубави према завичају није имало куд.

Сви су одлазили и односили из завичаја (било теме, било имовину коју су распродали), само је он доносио у завичај.

Та и ја сам, кад бих се вратио из Стапара и кад би ме пријатељи запитали где сам био, одговарао: ишао сам да посетим родно место Мирослава Јосића Вишњића.

И сад, десет година од његовог упокојења, у сећање ми навиру стотине аргумената за овакав мој одговор.

Сви који га се сећамо, знамо да је Мирослав тачно пола века живео у Београду, али исто тако се сећамо да је све те године говорио изворним завичајним, стапарским, језиком и да Београд и његов говор ту није имао шта да тражи.

Кад смо били деца, ћаци основне школе, маштали смо шта ћемо бити кад одрастемо и сваког дана мењали своје жеље. Само једно дете, чак и без питања шта ће бити кад одрасте, одговарало је увек исто: ја ћу бити писац. Оно је то

саопштавало целом Стапару. Сећам се како је нама деци, док смо чекали недељом по подне да уђемо у биоскоп, готово редовно читао неке своје саставе, песме и говорио нам: ја ћу бити писац. Мени се и сад понекад учини, док корачам стапарским сокацима, да чујем његове речи, као неки шум јабланова: Ја сам писац.

Кад је одрастао, и почео да објављује своје радове у сомборском *Покрету* као ђак Учитељске школе, чини ми се да је цео Стапар знао да је добио новог писца и да његове речи нису биле празан диван.

Касније, кад је у Београду почео да објављује књиге и да за њих добија награде, долазио је у Стапар и обзнањивао му своје књижевне успехе. Показивао је књиге, критике о њима. Био је задовољан што може да представи селу своје успехе. И завичај је то прихватао, никоме није изгледало да та хвала може бити неукусна. Мени је то личило на идилу, готово непознату, између писца и његовог завичаја.

Чега се још сећам?

Знам да је објавио неколико књижица о Стапару и Стапарцима, а две су ево и сад поред мене. Обе имају једнаке наслове: *Ало, Стапар*. То су телефонски именици, али и мале, баш мале, енциклопедије села. Текстови су, наравно, његови.

Занимљивост везана за његову завичајну идилу је и податак да су двоје његове деце, Јелена и Мирослав, рођени Београђани, једну школску годину били ученици основне школе у Стапару. Да осете и доживе очев завичај и да буду годину дана ђаци-Стапарци. И да учврсте везу писца и његових београдских потомака са завичајем.

Ту је и она надреална сцена аутобуса пуног путника који јури бачком равницом у правцу Стапара. Мирослав је, што није пошло за руком ниједном писцу у читавој историји књижевности, успео да у Београду прикупи пун аутобус књижевних критичара, њих око тридесет, и да их доведе у Стапар, да Стапарцима предоче величину и вредност његовог књижевног дела. За хонораp је предвидео по џак брашна за сваког путника аутобуса, али мислим да је од тога одустао. Читав дан критичари су се дружили са Стапарцима, а, колико се сећам, сутрадан су гостовали у Сомбору, и то у свечаној сали Градске куће.

Преко пута своје родне куће, у свом Ћорошу, с намером да је поклони Стапарцима, срећивао је једну кућу која би била нека врста његовог легата, у којој би он живео и после

своје смрти. Та кућа као да је израсла из његове прозе. У једној од соба господарила је, његовом руком озидана, велика паорска пећ.

Најзад, за своју вечну кућу изабрао је стапарско гробље. Сахрана је била спектакуларна. Покојник је био изложен у цркви, коју је толико волео, а потом је, по старинском обичају, пронет својом улицом до гробља, праћен мноштвом Стапараца.

Говорио сам и у цркви на дан сахране, пре но што је из ње кренуо на последње путовање кроз своје село, говорио сам и годину дана касније у сали црквене општине, па онда шест година доцније у сомборској библиотеци приликом отварања његовог легата, а ево и сада, на десетогодишњицу његове смрти.

А и данас одлазим у Стапар, родно место Мирослава Јосића Вишњића.

На кућу, коју је са толико љубави припремао и опремао за свој легат, породица је поставила плочу. Кућа је данас обрасла у коров, с улице готово да јој се не може прићи. Његове комшије, Ћорашани, које је описао у многим причама, нису нашли за потребно ни да бар са сокака покосе коров и шибље.

Не верујем ни да су Стапарци, било званично, било потајно и појединачно, икада на његов гроб однели иједан цветић. Пре отприлике месец дана био сам са пријатељем, Миливојем Ненином, на његовом гробу. Ненин ме је позвао и питао да ли сам у Стапару. Потом ми је рекао да долази и да жели да обиђе пишчев гроб. Заједно смо отишли на гробље, које се зове Велико, или Сомборско, и мислим да је то био једини омаж писцу на десетогодишњицу његове смрти.

Пре четири године у сомборској библиотеци отворен је легат Мирослава Јосића Вишњића. Не знам да ли је легат ишта учинио за писца у протекле четири године, а сигуран сам да није ни букет цвећа положио на његов гроб.

И сад се враћам на почетак овог излагања и питам се: може ли бар један писац бити пророк у свом селу. Или је апсолутна истина она коју су записали јеванђелисти Лука и Јован да пророк није мио у свом селу. Просудите сами.

Ово је, како је написао Лаза Лазаревић на крају своје суморне приче, мој прилог. Прилог једног Стапараца, који је прочитан прилично далеко од Стапара, у Београду, у Удружењу књижевника Србије.

аскетизам мирослава јосића вишњића (поводом десетогодишњице смрти)

Ако се, из сасвим разумљивих разлога, остави по страни књига песама *Азбука смеха*, објављена 1966. године као наговештај једне истинске опсесије лирским елементима у књижевном тексту, може се рећи да је стваралачко деловање Мирослава Јосића Вишњића омеђено приповедним остварењима. На почетку стоји књига *Лепа Јелена*, објављена 1969. године, а на крају књига *Ђурђевдан и други датуми*, која се појавила у години пишчеве смрти, 2015. А да то никако не може бити случајно, сведоче ове речи Јосића Вишњића из 2007. године: „Кад сам био млад писац, тамо негде у време *Лепе Јелене*, бројао сам колико је прича написао Вељко Петровић и хватао се за главу. У издању Матице српске из 1964. има их 179, и приде још 12 ‘сећања и маштања’. А ја сам имао тек десетак, пет у првој књизи прича и неколико почетничких. Сањао сам, али су ме роман и живот ометали, бар до сто приповедака да стигнем, и тај сан се тек у мојој шездесетој години преселио у корице. Ове године, не смета да то поновим, објављене су моје *Сабране приповетке*, књига у којој има 106 прозних радова.” А и кад је издвајао најдраже српске писце, Јосић Вишњић је, углавном, бирао оне који су, сем у једном случају, били и изразити приповедачи: Јаков Игњатовић, Борисав Станковић, Вељко Петровић, Милош Црњански, Иво Андрић.

Оволика опсесија приповетком помало је необична кад се има у виду да је реч о писцу који је, врло успешно, деловао на многим књижевним пољима и који је за своје основно поетичко начело изабрао опредељење које као да је преписано из програма неког од авангардних покрета: „Увек нова тема, нова форма, различит ритам.” Али, крајем шездеетих година прошлог века појавило се, уз Јосића Вишњића, и неколико

других врло важних писаца (Драгослав Михаиловић, Видосав Стевановић, Милисав Савић) који су на себе скренули пажњу као приповедачи. Невоља је била везана за сасвим упрошћено, и, у основи, погрешно одређивање природе њихових књижевних настојања, али је ту невољу умањио критичар Љубиша Јерemiћ, који је написао изузетно добра тумачења дела тих писаца. А што се Мирослава Јосића Вишњића тиче, његов стваралачки опус је врло сложен и чине га не само приповедачка и романијерска остварења, већ и тако необичне књиге, као што је *Азбучник придева у српској прози двадесетог века*, *полемике (Писац против агенције)* и *Антологија српских приповедача XIX и XX века*, у коју је, у складу са својим нескривенм самопуздањем, али и потребом да изађе из оквира глумљене скромности, и своје приповетке сврстао међу најбоље у српској књижевности. Оно што је обједињавало сва поља књижевне акције Мирослава Јосића Вишњића била је служба књижевности, истрајавање на изабраном путу, уз свесно пристајање на сваки напор и сваку жртву.

Кад се погледа тематика прозе Мирослава Јосића Вишњића, види се да је он писао и о репрезентативним историјским догађајима (револуционарна збивања 1848. године, трагичне последице комунистичке идеологије, нарочито оне које су уследиле после 1948. године), једнако као што је у средиште својих приповедака и романа умео да постави судбине људи са социјалне периферије, у распону од младе проститутке до „ноћних уметника“ са забачених салаша, мада се није либио ни могућности да саме судбине писаца претвори у грађу за своје, добрим делом, есејизирано приповедање (*Писма српским писцима*). А понекад је Јосић Вишњић, не скривајући дивљење према великим фигурама наше књижевне прошлости, осећао и потребу да на нека велика дела испише своју реплику (*Роман без романа* Јована Стерије Поповића) или да на неки други начин искаже дивљење за све што је у књижевности велико, подвижничко. А као човек у стању перманентне побуне против свега неаутентичног, Мирослав Јосић Вишњић је умео и да се полемички одазове и да искаже солидарност са онима који су жртве погрешног разумевања, свеједно да ли то неразумевање долази из света политике или из уметничког света.

А као писац који је сматрао да му је основни задатак да ништа од онога што већ постоји у српској књижевности не понавља, Мирослав Јосић Вишњић у свом опусу нема, како

би рекао Богдан Поповић, дела „једнаке форме”, ни две приповетке, ни два романа написана на исти начин. Од Романа о смрти Галерије до романа Барон из шарага, Јосић Вишњић је овај књижевни облик, као у некој невидљивој лабораторији, стално изнутра испитивао, уносећи у њега час разноврсну грађу (Одбрана и пропаст Бодрога у седам бурних годишњих доба), а час (ТБЦ, први зглоб) прибегавајући оној књижевној техници коју је Вирџинија Вулф видеала као нешто што преваходно карактерише писце спиритуалисте. У роману Чешка школа је настојао да покаже да прича може да се настави и после смрти главног јунака, једнако као што је у Роману о смрти Галерије испитивао границу између приповетке и романа и служио се једном врстом за лирику карактеристичне двосмислености. Крећући се увек по осетљивој граници коју намеће књижевни експеримент, Мирослав Јосић Вишњић је у српској књижевности усамљена појава и најмање што се може очекивати као облик неке закаснеле правде јесте појачано интересовање за дела овог монашки стрпљивог и аскетски свом основном задатку преданог писца.

јован пејчић

сам себи енциклопедист

(мирослав јосић вишњић 1946–2015–2025)

Ван сваке сумње велики писац свога доба (шездесете године 20. до првих деценија 21. века), Мирослав Јосић Вишњић вишеструко је и незаобилазно обележио свој радни век не само као уметник речи, превасходно прозне, него и као критичар, хроничар културе, полемичар, антологичар, енциклопедист, самостални издавач. Већ десет година од његовог упокојења чека се на синтетички приказ његовога укупнога уметничког дела и, уопште, друштвено-културних активности. На који начин се то може остварити? Један од модела пружио је сам писац.

Своје стваралаштво Мирослав Јосић Вишњић (Стапар, 15. децембар 1946 – 8. септембар 2015, Београд) рано је поделио на два круга. Први круг испуњавају књижевноуметничка дела: песме, приповетке, романи – укупно 22 наслова. У други круг улази Јосићева критичка проза сложена у 16 књига: чланци, прикази, белешке, коментари, разговори, полемике, писма, ратна пошта, ликовни списи; њима ваља придружити лексикографске подухвате и *Антологију српских приповедача 19. и 20. века*. Овим су исписане границе уметничко-мисаоне и људске егзистенције Мирослава Јосића Вишњића, назначени простирање и видови његовога књижевно-културног деловања у последњој четвртини 20. и у првим деценијама 21. века.

Све то је, међутим, на свој ексцесан начин антиципово сам Јосић Вишњић својом другом енциклопедијски уређеном творевином насловљеном *Хиљаду и једна реч*, објављеном 2005. године (прва је *Азбучник придева у српској прози двадесетог века*, 1991).

Какво дело је у питању?

Јосић Вишњић узео је, наиме, оригинална издања двадесет својих књига, од *Лепа Јелена* (1969) до *Маргине* (2005) и из њих „одабрао“ 998 фрагмената. Превевши секвенце у монаде он је издвојене делове подигао на ниво самосталних

лексикографских јединица. Томе скупу придружио је, онда, три целовита текста – песму „Ламент над Црњанским“, причу „Мудрак“ и есеј „Модерно“ – и тиме испунио заветни број 1001, општи симбол приче и причања, настанка, наставаљања и трајања, небеске симетрије и човечанскога склада.

Књиге попут ове Јосић-Вишњићеве у српској култури заправо и не постоје. Отуда је његов потхват „енциклопедизовања“ сопственога стварања и интелектуалног ангажмана јединствен. Изведен је при томе са свом акрибичношћу строга самопосматрача и судије.

Погледајмо изблиза.

Закон који Хиљаду и једна реч афирмише – гласи: у енциклопедијску форму превести „тоталитет“ властитога списатељског рада. Превести не само места изразите рефлексивне густине, него и ток, а с њим и рукавце свеукупне, једино њему као ствараоцу својствене индивидуалне, на једној страни језичко-уметничке, уобличитељске, на другој рецепционе, есејистичке праксе – што, опет, зависи од тога где посеже за одредницама: у прозу, у приповетке и романе, или у литерарно-критичке, односно културно-историјски, публицистички инспирисане записе и опажања.

Сходно том опредељењу, Јосић Вишњић одреднице не престано повезује, укршта, продужује. Обим и експанзија ове унакрсне акције, коју аутор Хиљаду и једне речи спроводи посредством упутних речи са простора заштићеног скраћеницом „вид(и)“, заправо су омамљујући и у својим семантичким конспирацијама неисцрпни.

Биће да је тајна књиге Хиљаду и једна реч у томе што она своју целовитост одржава на двојном темељу. Свака одредница је, наиме, важна по себи и довољна сама себи. Карактер њихов је, међутим, полисемичан, дигресиван, природа им је „прелазничка“. Иако самосталне, оне се нигде и никад не ослобађају, нити се могу ослободити „терета“ понетог са „родног“ места (приповетка, роман, оглед, полемика, запис...) – „сећање“ на порекло њихова је судбина. Зато их аутор и не нуди као некакве коначне формулације било појма или стања или процеса, било историјског, политичког, имагинарног (фикционалног) догађаја, било антрополошке, естетске, говорне појаве или особине књижевног лика, писаца самих: писаца-узора и писаца-сапутника.

При томе се две лествице вредности у свему издвајају.

Прва је високи морализам, у онтолошком смислу појма. Ауторова генерална моралистичка позиција у различитим се степенима осећа већ у *Лепој Јелени* (1969) и *Чешкој школи* (1971), а могућно ју је, преко *Одбране и пропасти Бодрога* у

седам бурних годишњих доба (1990), Прича из трапа (2006), Писама српским писцима (2007), пратити све до последњих његових књига, на пример до романескне (Барон из шарага, 2013), приповедачке (Ђурђевдан и други датуми, 2015), есејистичке (Док срце куца, 2015). Доследност Јосићева у овом погледу потпуна је: за њега, као и за све изворне моралисте, застаревања у етици нема.

Следећи ниво Хиљаду и једне речи именује доминантан тип интертекстовних веза каквима Јосић Вишњић као уметник и есејист тежи од прве своје објављене књиге. Грађа и симболи сваковрсни су: мит, фолклор, национална и општа историја, српска и светска литература, Библија, садашњи живот... Обрада и употреба призваних факата није, разуме се, од једне струке. Од које ће струке бити, то зависи од естетских, мисаоних, садржинских интенција приче, романа, огледа, разговора, медитације, ноћног записа, полемике. Ова аксиолошко-литерарна перспектива представља најпровокативнији сегмент књиге, поготово што је њен извор пишења силовита воља за преоцењивањем вредности.

Ревизију српског књижевног наслеђа Јосић Вишњић је, иначе, од почетка доживљавао као једну од својих преких и сталних обавеза. У својевременоме „писму младом писцу“, насловљеном „Венац прозних савета“, ставив себе у положај учитеља приповедања, он је, тако, почетнике фамилијарно поучавао:

„Стално треба да имаш на уму како су и пре тебе српски писци писали (као што ће и после тебе, и не само српски), да ништа од тебе не почиње (као ни од Хомера или слепог Филипа), да ти ниси ни алфа ни омега прозе, поезије, драме или критике. Да си тек једна карика, једна звезда у небесима, кап у бистром и набујалом потоку, зрно песка.“

А да све не би остало пушта апстракција, приложио је Јосић Вишњић свој списак писаца који се ни у којим околностима не смеју пренебрегнути.

Уследила је, одмах потом, „двокружна“ Антологија српских приповедача XIX и XX века (1999), запамћена по високим нивоима испољеним при опредељивању за писце (главни део) и приповетке (други део).

Главна одлика Јосић-Вишњићеве антологије огледала се у примењеној процедури бирања. О свом поступку прецизно је известио: „У првом делу је мој избор приповедача (правих, незаобилазних ремек-дела), које су написали писци које сматрам најзначајнијим, а у другом је мој избор најбољих приповедача из свих избора које сам прегледао припремајући ову антологију.“

Процедура је, ван сваке сумње, примерна и обавезујућа. У сваком случају, она је доказ несвакодневног осећаја за вредности и значења стваралаца српског старог доба и нашег времена.

Управо тај и такав однос обележава у најважнијим линијама и по страницама високо јединство живота и дела Мирослава Јосића Вишњића. Сведеније и боље сведочанство о томе не може се, ја мислим, наћи од књиге *Хиљаду* и *једна реч*.

марко недић

мирослав јосић вишњић – десет година доцније

Када се после извесног времена, после десет година као данас, с разлогом враћамо нашим пријатељима писцима који више нису са нама, тада их обавезно посматрамо не само из једне него из неколико интерпретативних перспектива – из књижевноеволутивне и поетичке, вредносне и личне. Мирослав Јосић Вишњић не само као мој дугогодишњи, тачније као деценијски пријатељ, и пријатељ и драг писац многим од вас који сте дошли у Удружење књижевника да му на овај начин одате достојно признање за све што је урадио за српску књижевност и културу, заслужује много више од онога што се о њему данас може рећи.

Његова проза, као и проза писца његове књижевне генерације, Милисав Савића, Видосава Стевановића, Моме Димића и других прозних аутора, израсла је из духа побуне против књижевних конвенција сваке врсте, оних из устаљене миметичке праксе и оних из пренаглашене и инструментализоване модернистичке поетике. Та проза, међутим, никако није била једнозначна, иако су је културни медији и поједини књижевни критичари тако доживљавали. То је одиста била проза новог стила, како ју је означио Љубиша Јеремић, тачније речено проза нових стилова, јер је сваки познатији нови аутор тога времена, било из претходне, Кишове, Пекићеве и Ковачеве генерације, било из Јосићеве и Савићеве, био изразито индивидуалан и свој, што је садржином своје књиге потврдио и Љубиша Јеремић. Јосићева проза је у том контексту истовремено била и побуна против моралних огрешења друштва и културе у времену у којем је деловао као стваралац. У његовој раној, динамичној, духовитој, непосредној и сликовитој лирској нарацији зато је било места и за изразит критички глас, којим је деформације времена у којем је живео знао да нагласи адекватним књижевним

средствима, притом не упадајући лако у замке отворених политичких погледа и намера. Књижевноеволутивно и поетички посматран, Јосић је био настављач оне струје поетске српске прозе, у којој је, као код Црњанског, с којим је с разлогом упоређиван, књижевна вредност била резултат складног прожимања језичких и стилских својстава рукописа и његових изазовних садржинских слојева.

Из поетике и праксе књижевне генерације формиране око 1965. и 1968. године, којој је свим срцем припадао и Јосић, генерације која је баштинила искључиво продуктивне вредности претходних књижевних нараштаја, и из несумњиве ауторске свести о сталној потреби књижевности, друштва и културе за развојем и променом, произишла је његова изразита потреба за ауторском слободом у књижевном изразу и понашању према стварности. Стваралачку отвореност према многобројним противречностима саме књижевности и друштвеног времена у којем је живео он је, међутим, у бројним приповедачким књигама и романима превазилазио, донекле и неутралисао, наглашеном и спонтаном лиризацијом наративне слике света и увећаним стилским јединством својих књижевних остварења. А као аутор изразито оригиналних приповедака, написао их је готово онолико колико их је написао и Вељко Петровић, наш најплоднији приповедач, или колико их има и Иво Андрић, с којима је такође одржавао „тајне стваралачке везе“.

У Јосићевој раној прози – *Лепој Јелени*, *Чешкој школи*, *Роману о смрти Галерије*, доминирао је звук поетске и аутобиографске мотивације и доживљаја, у романима из средње стваралачке фазе – *Приступу у светлост*, *Одбрани и пропасти Бодрога у седам бурних годишњих доба*, за који је добио Нинову награду, у *Приступу у кап и семе* и другим, и у књигама приповедака из истог времена – *Дванаест година*, *Квартету*, *Новим годовима* – поетска интонација проширена је основом документарне, културне и историјске природе, док се у прози последњег периода – *Роману без романа*, којим је призивао маштовити и пародијски дух истоименог Стеријиног дела, затим у *Барону из шарага*, *О дуду и гробу*, *Причама из трапа* и *Ђурђевдану* и другим датумима, међусобно преплићу различити интонативни регистри, од поетских, трагичких и аутофикцијских, до документарних, хуморних и бурлескних. Он је и у приповеткама и у мозаички компонованим романима био и до данас остао признати и немирни *enfant terrible* наше

књижевности и аутор добре, занимљиве, нимало уобичајених животних прича и оригиналних књижевних ликова, прави посвећеник језика и стила, мајстор ритма и звука, складне синтаксе, семантичких наговештаја и различитих књижевних референци и интертекстуалних прожимања с нашом и европском књижевном и културном традицијом.

У српској култури новијег времена није било много писаца који су тако сигурно владали књижевном речју, наративном синтаксом и простором бачке равнице, оригиналним стилем, ритмом и интонацијом прозног текста. Стога је значај који прозно дело овог аутентичног приповедача и романијера има у оквирима савремене српске књижевности, књижевности последњих деценија двадесетог и деценије и по садашњег века, и најважнијих унутрашњих промена кроз које је она у том периоду пролазила, изузетан и немерљив. Његове књиге, од првих до последњих, пројектовано су биле у природној вези с најважнијим традицијским тачкама и еволутивним правцима којима се кретала српска књижевност друге половине двадесетог века и с најважнијим догађајима и променама кроз које је пролазило наше друштво у том добу, и он са њим као његов будни сведок.

Захваљујући Јосићевој изразитој стваралачкој и језичкој енергији, његовом познавању и осећању животне непосредности, његовој маштовитости, радозналости, потреби да увек буде нов и другачији, то дело је без прекида, све до данас, постојало као изразито самосвојан и аутентичан књижевни израз, и такво ће, верујмо, остати и у будућности. Сигурно ће се и у књижевном трезору будућних читалачких нараштаја наћи све Јосићеве приповедачке збирке, од *Лепе Јелене* и *Дванаест година до Прича из трапа* и *Ђурђевдана* и других датума, затим лирски озрачена *Чешка школа* и новелистички замишљен *Роман о смрти Галерије*, као и џојсовским намерама инспирисан а на индивидуалан начин исписан *Приступ у светлост*, не мање и оригинална *Одбрана и пропаст Бодрога* у *седам бурних годишњих доба* са спонтаним преплетима сликовитих документарних чињеница из наше историје и из маштаних животних призора неопходних оживљавању савременог наративног текста, а такође и *Приступ у кап* и *семе* у којем се драматичним животним судбинама жена заточеница допуњава литерарна и документарна визија Голог отока Јосићу драгог писца Драгослава Михаиловића. Тим књигама може се додати још и недовољно прочитан и тумачен веома сложени рукопис романа *Барон из шарага*.

Ако се књижевно дело и личност овога писца посматрају из данашње временске перспективе, неопходно је у овом тренутку и пред данашњим познаваоцима његове књижевности додати да је он врло рано, од своје тринаесте године, како је једном приликом испричао у Српској књижевној заједници, већ био писац. Тада је у *Дечјим новинама* објавио прву причу, с насловом „У Кориту“, за коју је добио награду од читавих четири стотине динара, које су у том времену за њега представљале право богатство, које је он предао у руке своје оцу Николи јер није знао шта би сам урадио с толиким новцем. Исте године, можда мало доцније, он је из родног Стапара дошао у Сомбор а одатле се кришом упутио возом у Београд да би видео Исидору Секулић, чије приче је већ тада читао јер је чуо да је била ученица сомборске Учитељске школе. Када је стигао на београдску железничку станицу, један милиционер га је упутио у Француску улицу, у Клуб књижевника, јер се „тамо окупљају они новинари и писци“. У Удружењу књижевника Србије тадашња секретарица, госпођа Лепа, на његово питање како може видети Исидору Секулић, рекла му је снебивајући се: „Драго дете, па она је умрла, она већ дуже од годину дана није више са нама.“ Он на то није могао ништа даље питати, већ се вратио на станицу и у возу ћутао све до Сомбора.

Зато се, на основу овог малог и сликовитог податка и на основу начина на који се односио према правим књижевним вредностима и њиховим ствараоцима, као и према властитом књижевном делу и његовом трајању у култури свога и нашег времена, са сигурношћу може рећи да је Мирослав Јосић Вишњић читав свој живот посветио и подредио књижевности.

16. 9. 2015. / 10. 9. 2025.

слађана илић

житија са булевара

(о збирци *приче из трапа*
мирослава јосића вишњића)

Књига *Приче из трапа* (2006) Мирослава Јосића Вишњића састоји се из уводне песме и тридесет две приче.

На основу песме која уводи читаоца у ову динамичну збирку – занимљиву галерију ликова и необичан лексикон надимака, закључујемо да је *трап* пажљиво и с љубављу грађен повлашћени свет ствараоца: *Мој чардак ни под небом ни над земљом. (...) Трап је хартија мојих снова.*

Уметник издваја особености јунака заступљених у збирци, одређује простор по коме се крећу (Булевар) и дискурс којим се служе (разговорни): *Булеварски жагоре или ћуте у буџаку.*

Песма садржи и низ аутопоетичких исказа на основу којих сазнајемо о сложености стваралачког процеса, пишчевој стваралачкој намери, приповедачким поступцима, његовом интерактивном односу са јунацима. Додељена им је улога стваралаца: *Бриге њихове су моја главобоља. (...) Пустим их да дишу, а они сањаре. / Од слова праве еведре и куле. (...) Пишу мојом руком своја житија. (...) Гуле ми кожу, срце пумпају.*

У песми је дат кратак стиховани каталог речи кључних за читање ове књиге: *Цигла на циглу, зрно по зрно. / Кевица, биртија, нужник и салаш. / Нећка, контејнер, лекови и игла. ...* На основу њега може се закључити каквом друштвеном миљеу припадају јунаци прича, у каквом амбијенту се крећу. Осим што је посредно указано на амблематику и значај надимака јунака, досетком и поигравањем доведена је у питање веродостојност прича, а указано је и на значај речи – *Важне су једино речи. / Све је то сада на папиру, у трапу.*

Ова збирка прича издваја се и по форми и по свету који открива. То су кратке приче које су тематски обједињене: радња се одвија на највећој улици у Београду, а јунаци су

људи маргине: улични продавац, просјаци, алкохоличар, радница у јавном вецеу, унесрећена мајка чији је син погинуо у рату, инвалид који је настрадао за време бомбардовања... Приказан је свет који јесте ван примарних токова велеградског живота, а опет, повезан је с њим нераскидивим везама.

За сваког јунака карактеристичан је одређени модел понашања и приповедања. (Неки јунаци су истовремено и приповедачи.) Начин приповедања наратора и његов дискурс разликују се од приповедања и дискурса јунака приповедача. Његово приповедање заснива се на функционалној употреби метафора, поређења, ироније и црног хумора. Судбина сваког јунака испричана је прецизно, непосредно, без икакве тежње за мистификацијом.

У збирци преовлађује исповедни тон и одзвања дух Божјих људи Боре Станковића, писца коме је ова збирка прича и посвећена. У средишту сваке приче налази се појединац и његова судбина. Аутор тежи да прикаже унутрашњи свет јунака, њихове психичке потресе који су их довели на маргину и условили одређени модел понашања. Он не губи из вида ни социолошку, друштвену и политичку условљеност њихове маргинализације.

Бомбардовање је чинилац који посебно (директно или посредно) утиче на емотивни свет јунака и представља њихову заједничку трауму. Под утиском те трауме сви јунаци време деле на оно пре, за време и после бомбардовања. На тој тачки заснива се индивидуална драма многих Јосићевих јунака.

Приче имају различита формална обележја: форма интервјуа (аутор „снима“ исповест јунака, како би касније на основу забележеног написао причу – Туљак), епистоларне форме (писма – молбе грађана маргиналаца различитим институцијама: Гробљанској управи на Новом гробљу (Џибра) и Народној канцеларији (Жалка), форме монолога – (Мутко, Списка...), дијалога (Мобилни) ... и сл.)

Збирком *Приче из трапа* потврђени су непоновљивост људи и случаја комедијаната, надимака, лепота и значај приче и причања. Писац је личне поноре и поразе јунака транспоновео у књижевност која је надрасла стварност и остала неизбрисив траг о једном времену и туробним судбинама.

izuzeti

LICA:

Danka

Nevena

Igor

Njegovan

Mitar

Goran

Roditelj 1 – Stefanova majka

Roditelj 2 – Slavica

Roditelj 3 – Nikolin tata

Roditelj 4 – Dragica

SCENA PRVA

U čekaonici, na klupi ispred sobe 42, sedi Danka (49) bogato odevena ali je odeća izgužvana kao da je prespavala obučena. Godina dešavanja 2018.

Levo od nje, mimo njenog prostora i vremena, na podu sede Njegovan (57) i Mitar (38). Puše. Godina dešavanja 1995.

NJEGOVAN: Hiljadu.

MITAR: Šest hiljada.

NJEGOVAN: Ih... Hiljadu i dvesta.

MITAR: Sedam hiljada.

NJEGOVAN: Ne ide to tako.

MITAR: Sa mnom ide.

NJEGOVAN: Tri i po hiljade.

MITAR: Sedam.

NJEGOVAN: Četiri hiljade i kvit.

MITAR: Osam hiljada.

NJEGOVAN: Srediću ti... Ono.

MITAR: Koje?

NJEGOVAN: Ono za ženu.
MITAR: Jebe mi se za ženu.
NJEGOVAN: Ono za njivu...
MITAR: To ne može niko. Devet hiljada.
NJEGOVAN: Srediću ti za pištolj.
MITAR: Lažeš.
NJEGOVAN: Lažem.
MITAR: Dvanaest hiljada.
NJEGOVAN: Pasoš?
MITAR: I osam hiljada.
NJEGOVAN: Pasoš i pet.
MITAR: Ali dvojno državljanstvo.
NJEGOVAN: Onda tri hiljade.
MITAR: Četiri.
NJEGOVAN: I pasoš.
MITAR: I dvojno državljanstvo.
NJEGOVAN: Da popijemo.
MITAR: Daj.

Njegovan izvadi posrebreanu poljsku. Nudi Mitra koji zgrabi pljosku i nategne.

NJEGOVAN: Ali da bude mrtvorodeno.
Mitar se zagrcne. Njegovan uzme pljosku. Nategne i on.
MITAR: Sad si me zajebao.
NJEGOVAN: Jesam.
MITAR: E, neka si. Daj rakiju.
Njegovan mu preda pljosku. Mitar uzme. Zasmije se.
NJEGOVAN: Šta je sad?
MITAR: Mene su plašili da čudovišta krađu nevaljalu decu.
Njegovan izade.
MITAR: Uzdravlje.

Mitar nategne ali pljoska je prazna. Mitar spakuje pljosku u džep. Čeka.

Progovori Roditelj 3. Godina dešavanja 2005, Anketni odbor povodom nestalih beba.

RODITELJ 3 – NIKOLIN TATA: Puno ljudi kaže – Teorija zavere. Moguće... Ali ovo je više od toga. Ovo je zavera ćutanja čitavog društva. Možda se sve završi time da krađe nije ni bilo, da su posmrtni ostaci te dece iskorišćeni u ime nauke kao u Velikoj Britaniji i Rumuniji. Ne želim da ti ljudi koji su meni naneli bol pate, niti me nešto naročito interesuje njihova kazna. Ja želim samo jedno – da moje dete, ako postoji, hoću da zna da ima majku, oca, sestru,

brata. Ako nisam u pravu, ako je ovo bila samo birokratska smrt mog deteta – neka mi to dokažu i ja ću se pomiriti sa tim. Ali... Da li je moguće da je ovo samo gruba administrativna greška? Nema podataka šta se sa lešom dešava od porodilišta do... Ne znam dokle. Na groblje nikad nije ni stiglo. Ne postoji evidencija. Nema leša, nema zločina. Nema istrage. Nema krivca. Nema dece. Nema roditelja. Čega ima?

U čekaonicu kod Danke uđe Nevena (39) odevena u tamnije boje. Nosi malu kožnu žensku torbu.

Nevena lagano, sa strepnjom, a potom odlučno dođe do klupе ispred sobe 42. Posmatra vrata sobe. Potom Danku. Nevena priđe korak bliže klupi i Danki. Godina dešavanja 2018.

NEVENA: Izvinite...

Danka ne odgovara. Kad odgovori, razgovor teče bez direktnog pogleda.

NEVENA: Pacijent u toj sobi...

DANKA: Zašto Vas interesuje?

NEVENA: Nešto... Privatno.

DANKA: Privatno... E, da je sreće da sam otišla kod privatnika.

NEVENA: Je l' u komi?

DANKA: Šta ako jeste?

NEVENA: I moj sin je na aparatima.

DANKA: Pa?

NEVENA: Koštana srž...

DANKA: Ne može!

NEVENA: Vi ste majka...?

DANKA: Ne dam i tačka.

Pauza.

DANKA: Od čega boluje tvoj?

NEVENA: Leukemija. Zašto ne donira...?

DANKA: Da ne umre od glupih pitanja.

NEVENA: Ne razumem. Dva meseca čekamo na potencijalnog donora...

DANKA: Pa ste sad dočekali, je li?

NEVENA: Nismo. Nije tako...

DANKA: Niti ćete.

NEVENA: Vama je ovo, vidim, prvi put?

DANKA: Koje tačno? Da mi dete umire? Da se drugi roditelji otmaju oko njegovih organa? Ma, ne... Stalno mi se ovo dešava. Jesi ti normalna?

NEVENA: Najnormalnija. Za divno čudo.

Nevena sedne na klupu.

NEVENA: Prvi put u bolnici sa detetom... Na to sam... Mislila. Izvinjavam se.

DANKA: Koliko tvoj ima godina?

NEVENA: Osam. U oktobru.

DANKA: Moj dvadeset tri. U avgustu. Imaš li još dece?

NEVENA: Zar je to bitno?

DANKA: Ja nemam nikog do njega. Meni je bitno.

NEVENA: Ne znam.

Danka se blago zasmije.

DANKA: Ne znaš da li imaš još dece? Bože, svašta.

Nevena pogleda u Danku. Potom, iz torbe izvadi kesicu bombona. Ponudi Danku koja odbije glavom. Nevena uzme jednu bombonu.

SCENA DRUGA

Igor (48) uđe gurajući štender sa garderobom. Obučen je civilno, majica sa kragnom, farmerice, cipele. Iza Igora uđu, na rastojanju, ali prateći ga, četvoro roditelja. Igor se malo odmakne od njih. Godina dešavanja 2018. ali sa vraćanjem u 1995. godinu.

IGOR: Te hiljadu devetsto devedeset pete imam dvadeset pet godina, specijalizant ginekologije. Moj mentor, doktor Goran Grabović, rekao mi je da iznesem bebu koju je tek porodio, ni jedan dan staru, iz porodilišta. Bebu od tri sata da iznesem iz porodilišta? Tek rođenu bebu, iz porodilišta, da iznesem. Odbio sam. Ne, prvo sam se nasmejao i onda sam odbio. Mislio sam, ma mora da se on to šali...

Sa leve strane uđe doktor Goran u izgužvanom doktorskom mantilu. Neobrijan, pospan je i malo mamuran. Igor se okrene ka njemu.

GORAN: Beba je zdrava... Leto je. Neće se prehladiti. Sita je. Pregledana i povijena. Učini mi to... Moram, ali moram da dremnem makar pola sata.

IGOR: Ali... Kolega... Ne znam ja o tome...

GORAN: Šta ne znaš? Jesi li doktor ili nisi?

IGOR: Nisam na to mislio, Gorane...

GORAN: Može li se zdravom novorođenčetu išta desiti ako bude na svežem letnjem večernjem vazduhu? Dakle?

IGOR: Ne bih ja...

GORAN: Igore, dežuram do ujutru. Čitav dan praznim materice, izvlačim posteljice, „Jeste, baš je lepa beba, čestitam“, duša mi je u nosu. Daj, bre, budi čovek iako si kolega...

IGOR: Ne znam... Meni niko nije...

GORAN: Dobro. Slušaj... Jeste. Dao je čalac 100 maraka. Jeste. Dao je. I podelićemo. Dao čovek da vidi sina, jebote. Zar je to zabranjeno zakonom?

IGOR: Nije zabranjeno zakonom da ga vidi, ali jeste da ga iznosimo... Kolega. Gorane...

GORAN: E, jebo me krstitelj kad sam se i prihvatio da te mentorišem! Čuješ li ti mene? Ko je ovde stariji? Ko je ovde doktor sa više godina staža? Obriši te sline, sunce ti jebem žarko, i odgovori!

Igor je iznenađen. Goran se nasmeje.

GORAN: Daj, bre, mali... Kad te tvoj Goranče moli... Tvoj mentorčić, je l' može? Za mene, za Gegula tvog...

IGOR: Dobro.

GORAN: Šta, dobro?

IGOR: Izneću. Ali pare ne uzimam.

GORAN: Nije lepo da ne uzmeš.

IGOR: Nek nije.

GORAN: I to je u redu.

Goran krene, ali zastane.

GORAN: Probudi me u deset. Imam vizitu. Do tad me ne diraj, bolnica da gori.

Goran izađe.

Igor je ispred bolnice, okrene se ka Mitru koji se nasmeje i ode van scene.

Igor čeka da se Mitar vrati.

IGOR: Gospodine... Vreme je.

Pauza.

IGOR: Čekanje se odužilo. Otrčao sam u mrak za tim „čalcem“. Nigde nikog. Najpre sam se smejaio. Onda sam se uplašio. Najpre za sebe, pa za bebu, za divno čudo uplašio sam se za doktora Gorana. Na detetovu majku nisam u početku ni pomislio. Ni na oca. U mozgu mi je bilo uvreženo da je beba sa ocem. Nikako to nisam mogao sebi da izbijem iz glave, taj čudan osećaj topline, da je dete na sigurnom a da sam ja u opasnosti. Ne znam koliko dugo sam stajao tu na ulici, koliko sam puta pretrčao uzduž i popreko, zavirio u svaki žbun. Slabo se sećam šta se dešavalo oko mene u tom trenutku. Naposletku sam se vratio u bolnicu da kažem Goranu šta se desilo. „Doktor Goran je otišao u vizitu, a iz vizite kući“ rekla mi je medicinska sestra kroz sveže nakarminisana usta. „Obavezno da mu se javiš ujutru, tako je poručio“, nagovestila je kroz osmeh. Ništa me nije pitala.

Kad sam pogledao na sat, bilo je tačno ponoć, stajao sam ispred bolnice. Ne sećam se kad sam izašao. Sećam se da mi je bilo nelagodno da sad odmah idem u policiju. Ponoć je. Zašto da odem u policiju kad ne znam... Šta se desilo? Koga da prijavim? Gorana i mene? Za šta? Oca što je odneo dete? Otac mu je... Ako mu je otac. Šta ako nije? Goran će mi reći. Mentor će znati. Zato je mentor.

Otišao sam kući. Nisam spavao, sedeo sam na kauču do jutra i zurio u tapete. Bež, na jednom mestu nabubrele, ivica zacepljena kao tek osušena gnojna krasta na kolenu, ako je povučesh... Plašio sam se, nešto će pokuljati iz zida. Uglavnom sam sedeo. Možda sam i jeo, sećam se mirisa frižidera i refluksa stomachne kiseline kako mi palaca ždrelo. Tapete, krasta, refluks. Tapete, krasta, refluks. Sviće, pravac bolnica.

Uđe Goran u ispeglanom mantilu. Puši cigaretu.

IGOR: Kolega...

GORAN: O, mladiću.

IGOR: Gorane, gde si nestao sinoć? Ja sam se vratio da te probudim a ti otišao... A meni su...

GORAN: Gde sam ja nestao? Trebalo je da me probudiš za vizitu, Igore. Sreća pa ne mogu da spavam na ovim bolničkim krevetima. Prevrtao sam se, na kraju ustao i otišao u vizitu, a od tebe ni traga ni glasa. Javio sam se sestrama i otišao kući. Svi pacijenti su ti ostavljeni u stabilnom stanju. Kolega, da se nije nešto desilo?

IGOR: Sinoć je... Beba. Gorane.

GORAN: Pregledao sam registar. Porodio si onu malu u šestici. Čestitam prvenca!

IGOR: Molim?

GORAN: Bebaća što si doneo na svet. Sinoć. Četiri i trista. Kuronja.

IGOR: Molim..?

GORAN: Šta se repriziraš, čoveče? Nije se niko potpisao pa najpre nisam bio siguran. Mada, ti si jedini tu bio... Igore, nešto si ubledeo... Jesi li dobro?

IGOR: Dobro?

GORAN: Ne brigaj se. Potpisao sam te ja. Dešava se to. Razumljivo je. Prvo ti je. Uzbuđenje, pa po koja rakija, a papirologija na kraj pameti. Ma, ko je jebe. Mi ovde otimamo živote iz ništavila, a guraju nam mastiljave papirčine da „potpiši ovde, unesi ovde, lupi pečat dole, obrni okreni triput sve izmeni.“ To nisu papiri, to su čudovišta, Igore. A deca? Ko će decu da porodi dok ja nalupam trista pečata...? Ej, ej, polako, Igore... Nemoj po mantilu...

IGOR: Jedva sam se dokopao kante i povratio.

GORAN: E, moj klinac. Parizer... Pa da. Daleko ćeš ti dogurati sa takvim želucom. Kad bi ti sad znao kakvu sam ja, malopre... Dlakavu, glibavu, gnojavu, bradavičastu morao da... Raskrečim. I da joj pomilujem nutrinu, e, a ti se ovde raspilavio oko jednog potpisa. Gde ćeš?

IGOR: Idem ja.

GORAN: A smena?

IGOR: Moram.

GORAN: Što se mora, mora. Brzo ti učiš, vidim ja. Ne brini. Ja ću te pokriti. Kidaj. Sredi se malo. Ali, ne brini. Imam ja oko. Biće od tebe ginekolog.

IGOR: Dok sam izlazio iz njegove kancelarije, potrčao sam. Niz hodnik me je pratio povik i smeh...

GORAN: Igore..? A onih 50 maraka..!?

IGOR: Pobegao sam kod roditelja.

GORAN: Čijih roditelja? Bebinih?

IGOR: Ne. Kod mojih.

Goran se smeje. Izade.

SCENA TREĆA

Godina dešavanja 2018.

DANKA: Ni jednog doktora na vidiku, dva sata. Porez, porez a ovamo... A kad nahvatam jednog, ima da mu...

Igor pride klupi. Čim ga primeti, Danka naglo ustane i krene ka njemu. Nevena se izuva.

DANKA: Doktore, molim vas... Ima li kakvih vesti? Doktore..?

Igor ne obraća pažnju na Danku. Sa štendera uzme svoj mantil i Nevenin, kao i Nevenine kloppe.

Pređa Neveni mantil i kloppe a uzme njene cipele i tašnu i smesti na štender. Nevena posmatra Danku. Igor se okrene ka publici, oblači mantil.

IGOR (publici): Nevena Simonović nije mogla da veruje svojoj sreći. Skoro savršeno podudaranje donora koštane srži – iz vedra neba – unosilo joj je malu nelagodu u donjem delu stomaka. Pacijent-donor se „desio“ ne u bilo kojoj bolnici, već baš u njenoj bolnici, na njenom radnom mestu... Nevena Simonović, majka Luke Simonovića, osmogodišnjeg pacijenta obolelog od leukemije, nije mogla da poveruje u srećnu okolnost jer joj je sreća uvek i dolazila s leđa, parališući joj grlo i nestajući kad god bi se Nevena okrenula da sreću zgrabi. Ovo je prvi put, otkad

zna za sebe, da joj je sreća došla pravo u čelo. Nevena nije časila ni časa. Znala je šta je ključno u ovim trenucima... Pristanak roditelja ili od transplantacije nema ništa. Ako je pacijent na ivici – roditelji se teže odlučuju da se bilo koji delić pozajmi onima kojima život od toga zavisi.

Pacijent Dren Milić – saobraćajna nesreća, polomljena tri pršljena, probijeno plućno krilo, slezina oštećena, ekstremiteti rasuti... Ali, koštana srž – nektar od kog će njen Luka dobiti novu šansu... Ne sme i ne može izgubiti svog Luku.

Nevena hita ka odeljenju hirurgije ne časeći časa na presvlačenje i pronalazi sobu 42. Ispred sobe sedi Danka – Drenova majka – Danka – kojoj je Dren sve na ovom svetu. Danka, koju su, otkako je Dren u komi, već dvoje roditelja dolazilo da moli za Drenovo plućno krilo i bubreg. Danka, koja ne može da shvati u kom se to trenutku njeno dete pretvorilo u inventar organa.

Igor se okrene ka Neveni koja je već obukla mantil i obula klompe. Nevena ponudi Igora bombonom, on uz osmeh uzme jednu.

IGOR: Danas nemate zakazanih operacija, načelnice.

NEVENA: Hvala ti, Igore.

Igor se nasmeje. Ode.

Nevena se nalegne. Duboko uzdahne. Danka se lagano vrati do klupe. Sedne. Gleda u Nevenu.

DANKA: Načelnica...?

NEVENA: Nevena Simonović. Načelnica hirurgije. Drago mi je.

DANKA: Doktorka...

NEVENA: Da?

DANKA: Moj sin...

NEVENA: Takva i takva stvar.

DANKA: Pomoć...

NEVENA: Potrebna mu je hitna operacija kako bi, ako se probudi iz kome...

DANKA: Kada se probudi.

NEVENA: Bez te urgentne operacije ostaće doživotni invalid, a dva preloma će mu otežati i potpun oporavak. Doduše, čuli ste doktora... Danas nema zakazanih operacija.

DANKA: Koliko?

NEVENA: Ne razumem.

DANKA: Razumeš ti dovoljno. Koliko da se urgira? Da zakažeš operaciju?

NEVENA: Vi to na novac mislite?

DANKA: Jok, na ćevape.

NEVENA: Izgovorite to, molim Vas, do kraja.

DANKA: Koja količina novca je potrebna da bi se moj sin, Dren Milić, dvadesettrogodišnji mladić, našao na listi pacijenata koji će danas biti operisani?

NEVENA: Vaš potpis na donorsku karticu da pristajete da Vaš sin... Dren... Kako god da se zove i preziva... Da pristaje na donaciju koštane srži. I to ne tamo nekom – nego namenski – donaciju koštane srži Luki Simonoviću. Tačka.

DANKA: Tako dakle?

NEVENA: Tako.

DANKA: Tužiću.

NEVENA: Pazi da nećeš... Ne smeta Vam ako pređemo na ti? Ne, odlično. Ako ti išta znači... Mada, baš me briga i ako ne znači... Potpuno te razumem kako je to biti bespomoćan u ovakvom trenutku. Kada ti novac, nakit, poznanstva ama baš ništa ne znače.

DANKA: Lešinarska, dronjava... Raspala...

NEVENA: Igore...

Igor uđe.

NEVENA: Donesi formulare, molim te.

IGOR: Odmah.

Igor izađe. Danka čuti. Nevena odahne. Uzme bombonu. Na-smjeje se. Danka pogleda u Nevenu. Danka ustane. Okleva.

NEVENA: Ako me udariš, stiže policija i psihijatar da te proglasi neuračunljivom nakon čega nadležnost nad organima tvog sina prelazi u tuđe ruke. Ti pod sedativima i pod nadzorom a Dren ubrzo u inventar. Udari me, molim te.

Danka se odmakne korak.

DANKA: Prestani... Prestani da se kežiš...

Danka udara nogama o pod, teatralno ali na Nevenu to ima samo šaljiv efekat. Nevena pokušava da se ne zacereka.

DANKA: Prestani! Ti misliš... Doktori umislili da su bogovi... Ne znaš kako je to kad... Nestaje, bleđi iz minuta u minut a ti ne možeš da pomogneš. Molim te...

Nevenin smeh utihne.

Danka sedne.

SCENA ČETVRTA

Iz grupe od četvoro roditelja, progovori Roditelj 1. Godina de-šavanja 2005, Anketni odbor povodom nestalih beba.

RODITELJ 1 – STEFANOVA MAJKA: Porodila sam se 9. novem-bra 1979. godine na Ginekološko-akušerskoj klinici u Nišu kada

sam imala samo 18. godina. Do 14. novembra sa Stefanom, mojim detetom, je sve bilo u redu, a onda me je, kada sam se spremala da izađem iz porodilišta doktorka uhvatila za ruku, uvela u kancelariju i bez ikakvog uvoda mi rekla „Dete ti je umrlo“. Nisam mogla da poverujem. Stefana nisam dojila jer je bio dosta mali, ali sam svakog dana davala mleko sestrama da ga hrane i gledala Stefu u krevecu. Nakon tog hladnog obaveštenja ja sam počela da plačem. To je izazvalo gnev doktorke i jedne sestre koja se tu zatekla. Uporno su, po svaku cenu htele da mi daju injekciju koju ja nisam htela da primim. Tražila sam da pozovem supruga međutim ni to mi nisu dozvolile.

Progovori Roditelj 2. Godina dešavanja 1995.

RODITELJ 2 – SLAVICA: Slavica Kovač. Imam šesnaest godina, drugi razred srednje medicinske škole, trudnica. Šesti mesec. Moji su saznali, nisam im rekla, saznali su kada sam, nisu mi pretražili sobu, nisu mi čitali dnevnik, nego sam se okliznula, nije mi majka brojala menstruacije, nego kad sam se okliznula pred njom u kuhinji na parče džema od dunja, na jebene dunje, ili je bio slatko. Pala sam raskrečena i zastenjala a beba se ritnula, ja sam rekla „ritnulo se“ a majka je vrisnula. Onda je majka ćutala i čekale smo oca da se vrati sa posla. „Čije je“ pa „što nisi rekla“ pa „ima da te ubijem, ja sam te i napravio“ pa „vidiš ti šta si od ćerke napravila, rospijo, što je ne paziš“ pa „baš me zaboje čije je, ima da abortiraš“ pa „nemoj da si zucnula kome, jebem li ti poreklo da ti ne jebem“ pa „izvini, srećo, tata je samo zabrinut“ pa „daćemo ga rođacima, ništa se ne brini“. I ja sam ćutala. Sutradan sam pobegla kod tetke u Beograd. Tetka je rekla „ko ih, bre, jebete, nezaguljene seljačine“, tetka je očeva sestra i nema dece. Tu sam se smirila i tu ću i da rodim. I rodila sam, nakon tri meseca, tri i trista, 50 centimetara, ispuzao je iz mene i vrisnuo, zgužvan ko dunja. Muško. Sisa me, hoće da me isuši. Čvrkam mu pišu, koga li će on da rasplodi... Dva dana sisa, pa kažu „komplikacije nadbubrežne žlezde“. Ja kažem „dobro“ a tetka kaže „gde ćete sad sa njim“. Oni kažu „na dodatna ispitivanja, vraćamo ga sutra“. A sutra kažu „mrtvo“. Ja kažem „a šta to“ a oni kažu „pa, beba“. Ja kažem „valjda, mrtav, a ne mrtvo“ a oni kažu „smiri se, ne vrišti toliko, udahni, diši, bre“ i uboli me i ja se smirim ali ne znam zašto sanjam srednji rod u tabeli iz srpskog kako mi namiguje. Tetka kad je čula, dugo je plakala. Tetka traži da ga vidimo, ne daju. I ja tražim, hoću da ga vidim, ne daju. „Ne dajemo“, kažu. „Mi ćemo sahraniti i javićemo rezultate obdukcije“, kažu i „evo vam papiri, i bolje što je mrtvo“. Tetka psuje, doktor me teši „mlada si, kod tebe nema komplikacija, rodićeš ti još petoro“. Meni grudi otekle,

izmuzavam se i prosipam mleko. „Mrtvo“, ponavljam. „Mrtvo“, jer mu nisam ime dala.

SCENA PETA

Igor uđe sa gomilom papira i preda ih Neveni. Godina dešavanja 2018.

DANKA: Doktore, molim Vas, pomagajte...

IGOR: Biću u blizini, načelnice, ako šta još zatreba.

DANKA: Doktore!

NEVENA: Hvala, Igore.

Igor se pomeri u stranu. Nevena lista papire, pregleda ih, uređuje. Tokom razgovora, Nevena ne gleda u Danku već samo u papire.

DANKA: Neću da potpišem.

NEVENA: U redu.

DANKA: Neću.

NEVENA: U redu.

DANKA: Dobro.

NEVENA: Dobro.

Danka izvadi telefon, okrene broj telefona. Zvoni, niko se ne javlja. Danka iznervirano kuca poruku.

NEVENA: Da li je Drenov otac živ?

DANKA: Ne.

NEVENA: Imaš li ti živih srodnika?

DANKA: Ne.

NEVENA: U redu.

Danka ponovo poziva broj, niko se ne javlja.

DANKA: U vrazju mater i ti i...

NEVENA: Problem?

DANKA: Ne.

NEVENA: Ako zoveš pogrebno, nema potrebe. Imamo mi ovde odličnu pripremnu uslugu.

DANKA: Neće umreti.

NEVENA: Možda.

DANKA: Neće.

NEVENA: Igore?

IGOR: Stanje pacijenta Drena Milića se drastično pogoršalo.

DANKA: Kad?

NEVENA: Evo, sad. Hvala, Igore.

Igor se pomeri u stranu. Danka ponovo okreće broj telefona. Niko se ne javlja.

NEVENA: Ako zoveš policiju, moraš biti više strpljiva.

DANKA: Ne zovem policiju.

NEVENA: Rekla si da nemaš živih srodnika. Koga zoveš? Prijatelja?

DANKA: Zovem Drenov broj.

NEVENA: A, to... Ne čuje se iz sobe.

DANKA: Ne čuje.

NEVENA: Možda je samo utišan. Slobodno uđi i proveri.

DANKA: Nije u toj sobi. Odveli su ga pre nego što si došla.

NEVENA: A, da. Evo ga. Pacijent je na intenzivnoj nezi. Komplikacije sa bubrežima. I dalje je u komi.

DANKA: Možda se probudio.

NEVENA: Možda. Ali, manje verovatno. Telefoni su zabranjeni na tom odeljenju.

DANKA: Neću da potpišem.

NEVENA: Dobro.

DANKA: Ti si majka.

NEVENA: Jesam.

DANKA: Kako da rešimo ovo?

NEVENA: Lako.

DANKA: Koliko je transplantacija opasna po Drena?

NEVENA: U trenutnom stanju, veoma. Najpre bismo uradili nužnu operaciju za njegovo zdravlje. Nakon oporavka, kada bude van opasnosti po život, uradili bismo punkciju koštane srži.

DANKA: Koliko je tad opasno?

NEVENA: Svaka procedura je opasna. Nakon oporavka, ne toliko.

DANKA: Neću.

NEVENA: U redu. Ima i drugi način.

DANKA: Koji?

NEVENA: Testiraćemo tvoju koštanu srž. Srodnici su bolja opcija od banke donora. To je potpuno sigurno za Drena, ako se pokaže da ti možeš da doniraš. U tom slučaju, Drenova operacija će biti odmah sprovedena a ti možeš uskoro donirati Luki. Nakon oporavka, Dren i ti možete zajedno odavde. Svi srećni.

Pauza.

Progovori Roditelj 2. Godina dešavanja 1995.

RODITELJ 2 – SLAVICA: Kremirali su ga. Zaključak obdukcije je *exitus non sigmata*, bez potpisa, pečata doktora, bez mesta kremacije. Usmeno su me obavestili o kremiranju kada sam otišla da pitam šta znači *exitus non sigmata*. „To znači smrt bez jasnog uzroka“, kaže doktor. Ne zna koja firma radi kremacije, ne zna šta

će mi to, ne zna zašto ne nastavim dalje sa svojim životom, kad me, eto, on lepo moli i na kraju mi kaže „e, hajd odjebi, bre!“

I ja odem i ne kažem tetki jer što i nju da odjebe. Išla sam kod svih tadašnjih pogrebnih preduzeća sa papirom, kažu ljudi, lepo, nema. „Tog i tog dana, te i te godine, evo vidi sama, nema ništa spaljeno.“ Samo kod jednog, kaže, ne spaljujemo mrtve bebe već patoanatomski otpad. „Kako, kako“, pitam, a on ponovi „patoanatomski otpad“. „To ti je“, kaže, „odstranjeni udovi, abortusi, špricevi. To spaljujemo. Bebe ne spaljujemo“. „Kakav kurčev otpad“, pita me tetka. Ja kažem „pa, taj, patoanatomski“. I tu se posvađamo.

Godina dešavanja 2018.

NEVENA: Dakle?

DANKA: Ne mogu.

NEVENA: Ne boli puno. Kao epidural, kad si se porađala, recimo.

DANKA: Bez obzira.

NEVENA: Ti si majka...

DANKA: Nisam.

NEVENA: Nisi?

DANKA: Ne.

NEVENA: Nego?

DANKA: Nego... Usvojen je.

NEVENA: Baš prikladno, zar ne? Ne znaš gde mu je majka, pretpostavljam. Što znači da i pored čiste istorije bolesti ne možemo biti sigurni da Dren nema neku naslednu bolest koja se još nije manifestovala, što znači da je transplantacija poseban rizik za mog sina a ne za tvog.

DANKA: Nisam to mislila. Znam ko je majka. Ali ne znam kako da je pronađem.

NEVENA: Ime?

DANKA: Slavica.

NEVENA: Molim?

DANKA: Kovač. Slavica. Neka nesrećnica, klinka, srednjoškolka.

NEVENA: Nesrećnica... Kovač.

DANKA: Možda... Možda znam gde mogu da potražim njene podatke.

Progovori Roditelj 2. Godine dešavanja 1995 – 2010.

RODITELJ 2 – SLAVICA: Moji kažu da se vratim. Onaj što me napumpao, hoće da me ženi, kaže napravićemo još, voli me, izgleda da ga je čale tukao. Njegov, ne moj. Ja ostanem kod

tetke, premestim se u novu školu, srednju, medicinsku. Završim. Moji kažu da se vratim. Oprostili su mi, kažu. Neće me tući, kažu. „Neću te tući“, kaže otac iz slušalice a čujem da ga je sramota što me neće tući. „Hvala što ste mi oprostili“, kažem u slušalicu. „Smatraj da smo sad samo dalji rođaci i ništa se ne brini“, i spustim. „Šta ćeš sad?“, pita me tetka.

Promenim ime. Upišem medicinski fakultet. Završim. Tetka kaže „Nemoj ti sad nekom da kažeš da odjebe, jesi čula“. Tetka umre, ostavi mi stan. Radim, radim, radim. Sretmem jednog, lep je, volim ga. Zatrudnim. On me ostavi. Rodim. Držim bebu u rukama, moje mleko curi u njega, on raste. Cvetamo.

Smrdi kad se usere, dosadan je kad sam umorna, ali ga volim. Moj je, ne bih ga dala nikom. Setim se... Ovaj mi neće umreti. Ovog ne mogu da mi uzmu. Ovaj je samo moj. Srećni smo. Slavica Kovač više ne veruje svojoj nesreći.

Godina dešavanja 2018.

DANKA: Šta ti je?

Nevena stiska papire. Diše ubrzano.

DANKA: Jesi dobro? Doktore?!

Nevena ustane. Uzdahne. Sedne.

DANKA: Hoćeš vode? Imam u torbi...

Danka rovari po torbi. Izvadi praznu plastičnu flašu.

DANKA: Idem da napunim. Hoćeš biti dobro..? Ne mrdaj... Jesi dobro? Hoćeš vode?

Nevena lagano klimne glavom.

DANKA: Idem da napunim...

Danka užurbano izađe nalevo.

Nevena lagano ustane i korakne do Dankine otvorene torbe. Okrene se naokolo, potom pogleda u torbu. Sagne i iz torbe izvadi Dankin novčanik. Otvori ga, pažljivo, pronade Drenovu fotografiju kada je bio mali, petogodišnjak.

Pauza.

Nevena zatvori novčanik, ostavi ga u Dankinu torbu i lagano sedne na pređašnje mesto. Nevena gleda u fotografiju.

SCENA ŠESTA

Uđe Goran. Godina dešavanja 1995.

IGOR: Svojim roditeljima nisam rekao zašto sam i od čega sam pobegao kod njih. Kad sam došao sebi, otišao sam u bolnicu, Gorana nigde nisam mogao da nađem. Nisam hteo da odem

kod načelnika, ne još. Pogledao sam papirologiju od te večeri. Uzrok smrti, nepoznat. Ime srodnika, izuzeto. Moje ime potpisano. Otišao sam u policiju. Tamo me je primio fin jedan policajac, uzeo izjavu i rekao da će mi se javiti čim bude imao bilo kakvih informacija. Vratio sam se u bolnicu, našao sam doktora Gorana i rekao mu da sam otišao u policiju i prijavio nestanak bebe.

GORAN: U redu.

IGOR: Ne brine te to?

GORAN: Što bi mene brinulo?

IGOR: Želim da promenim specijalizaciju.

GORAN: E, to je već pametan potez. Nisi ti za ginekologiju, mali.

IGOR: Nadam se da nećeš kočiti proces promene specijalizacije.

GORAN: A što bih? Javi samo šta ti treba i biće sređeno. I za policiju mi javi, ako šta treba. Tu sam.

IGOR: Izabrao sam hirurgiju. Nisam se isticao. Mislio sam da se preselim u neki drugi grad, ali sam čekao da najpre završim specijalizaciju. Otišao sam opet u policiju gde mi je isti onaj fini policajac rekao da i dalje čeka šta će reći tužilaštvo. Ubrzo sam počeo i sam da osluškujem po bolnici da li iko priča o toj večeri. Ništa. Ili su svi bili uključeni ili niko nije znao. Izjadao sam se jednoj kolegini, bila je zgranuta. Posle mi se nije javljala ni u prolazu. Čutao sam, radio i čekao. Iz policije su me pozvali na novo saslušanje. Sve sam ponovo obrazložio i obećali su mi da će mi se javiti. Na poslu su me počeli svi da zaobilaze. Hteo sam da se suprotstavim, ali nisam znao tačno kome. Ni sa kim. Ta tema je smešna. Ta tema je neistinita. Ta tema nema odgovora jer ne vredi postavljati pitanja. Neko jeste nešto čuo ali da ima nečeg bilo bi i prijava. Više prijava. Ne jedna. Bilo bi nešto dokazano. Još sam mlad, bolje da radim i pazim na svoju karijeru i prestanem da uznemiravam kolege. Sve tačno i ništa potpuno. Prestao sam da se raspitujem. Goran je ubrzo postao načelnik ginekološkog odeljenja. Sreli smo se na jednom kolegijumu.

IGOR: Je l' treba pomoć?

GORAN: Ne, hvala. I hvala na čestitkama.

IGOR: Čestitam.

GORAN: Kako ti ide?

IGOR: Slabo sa parama. Ti?

GORAN: Solidno.

IGOR: Tu sam ako šta zatreba.

GORAN: Pozdravi tvoje.

SCENA SEDMA

Godine dešavanja od 2016. do 2018.

NEVENA: Igore...

RODITELJ 2 – SLAVICA: Luka napuni šest godina. Bolovi u zglobovima, slabost, malaksalost, vrtoglavica i bledilo kože.

Testovi, testovi, testovi. Leukemija. „Jebem li ti poreklo, da ti ne jebem.“ Moji otac i majka... Nedostupni. Majka mrtva, otac alkoholičar, terminalna faza. Braće i sestara nemam. Lukin otac i ja se ne poklapamo kao donori. Gde da nađem koštanu srž? Dve godine lečenja, traganja. Luka uskoro puni osam godina. Dren Milić preživi saobraćajku. Nevena Simonović nije mogla da veruje svojoj sreći.

Igor priđe Neveni.

NEVENA: Ubaci ga na spisak za operaciju. Odmah.

IGOR: Koga?

Nevena pokaže Drenovu fotografiju Igoru.

IGOR: Luku?

Nevena cikne. Danka uđe sa napunjenom flašom vode.

NEVENA: Ne, Drena.

Danka vidi fotografiju, priđe da je pogleda pa kad vidi da je to Drenova proba da je uzme, ali Nevena skloni fotografiju van domašaja.

DANKA: Šta se dešava? Odakle ti to?

NEVENA (*Igoru*): I uradi DNK analizu srodstva. Znaš gde su moji i Lukini uzorci.

DANKA: Odgovaraj, odakle ti Drenova fotografija? Vрати mi je smesta!

NEVENA: Odmah, Igore. Najpre operacija pa DNK analiza.

IGOR: Odmah, načelnice.

Igor izađe.

DANKA: Za koga je operacija? Dren će biti operisan?

NEVENA: Što je pre moguće. Ništa ne brini.

DANKA: A čemu analiza DNK? Nisam pristala na transplantaciju, ne možeš bez mog pristanka. Ili si sad toliko poludela da misliš kako možeš sve?

NEVENA: Pozdravila te Slavica Kovač.

DANKA: Šta reče?

NEVENA: Pozdravila te Slavica.

Nevena se nasmeje, Danka sedne omlitavljeno. Otvori vodu i popije.

SCENA OSMA

Uđe Njegovan, krupno korača ka sredini pozornice. Uđe Mitar, gurajući dečija kolica. Iz kolica se čuje bebeće kenjkanje. Godina dešavanja 1995.

NJEGOVAN: Dobar dan.

MITAR: Gde su pare?

NJEGOVAN: Što je slatka beba...

MITAR: Jeste, evo ubi me u mali mozak od slatkoće. Daj pare i vodi ovo, ne mogu više da slušam... Hajde, šta si se ukipio, čoveče?

NJEGOVAN: Mislio sam, radi tajnovitosti...

MITAR: E, glupog li pandura, majko mila. Nije ni čudo što mačku u džaku ne možete da uhvatite. Daj pare.

Njegovan preda kovertu Mitru koji blago odgurne kolica ka Njegovanu.

Mitar izađe.

Beba i dalje kenjka.

Njegovan priđe kolicima. Nagne se, tepa bebi. Izvadi ključeve, zabavlja bebu, ali to ne pomaže. Njegovan uzme bebu u ruke, nuna je i tepa joj.

Beba se smiri.

Njegovan se nasmeje. Veseo, Njegovan odlazi, noseći bebu i gurajući kolica.

SCENA DEVETA

Godina dešavanja 2018.

DANKA: Vрати mi fotografiju. Ukrala si je.

NEVENA: Čekaj malo. Da ga se nagledam.

DANKA: Odmah!

NEVENA: Dobro, evo. Nemoj se nervirati.

Nevena gleda u fotografiju.

DANKA: Daj.

NEVENA: Evo.

Danka priđe i otme fotografiju.

DANKA: Kad će operacija?

NEVENA: Za koji minut počinje. Igor će me obavestiti.

DANKA: Dobro je. Hvala.

NEVENA: Nema na čemu. Zaista.

DANKA: Gde je Slavica? Je l' živa?

NEVENA: Ne znaš?

DANKA: Ti je znaš?

NEVENA: Znam.

DANKA: Kako?

NEVENA: Pogodi.

DANKA: Neću.

NEVENA: Pozdravlja te.

Pauza.

DANKA: I to me baš zabole.

NEVENA: Šta misliš gde je sad ta „klinka, nesrećnica, Slavica“?

DANKA: Ne znam. I ne interesuje me. Ni tad me nije interesovalo.

Danka gleda u Drenovu fotografiju. Sedne. Uzme svoj novčanik izvadi još fotografija, lista Drenove fotografije.

SCENA DESETA

Godine dešavanja od 1995. do 1998.

IGOR: Iz policije nije stiglo nikakvo obaveštenje. Kada sam otišao da proverim rečeno mi da su usled manjka dokaza sve istražne radnje obustavljene. Zahtevao sam da razgovaram sa tužiteljem, da mu objasnim ali mi je potom i sam tužilac rekao da od toga nema ništa. „Kako ništa?“, pitao sam. „Lepo, ništa“, odgovorio je. „Nemoj da mutiš vodu u ovakvom teškom trenutku za našu zemlju“, rekao je.

Moj bes je čak i meni bio smešan. Prođe tri godine.

Te 1998. godine dobio sam poruku. Negde je zagustilo pa je Goran odlučio da mi ponudi da opet učestvujem, da mi pomogne, kako je rekao. Na kraju razgovora, Goran se nasmejao. Trudio sam se da budem smiren. Sve ću snimiti, čitav razgovor, razmenu, sve, i odneću policiji.

Goran se smejaio, smejali smo se, svako iz svojih razloga.

Goran izade.

SCENA JEDANAESTA

Godina dešavanja 2018.

DANKA (*gledajući Drenove fotografije*): Evo... Ovdje ima dvanaest. U školskom dvorištu snimljeno... Krije levu nogu iza desne... To leto je slomio levu nogu, na fudbalu. Kad su mu skinuli gips, leva mu je bila tanja od desne, nije hteo da mu iko vidi pa je stalno nosio trenerke. I pored toga je krio. A ima lepe, muževne listove, brzo se to izjednačilo ali tad ga je bilo sramota. Da ga vide takvog. Nejednakog.

NEVENA: Pričaj mi još o njemu.

DANKA: Nisam htela da ga bude sramota što je... Što nije skroz moj. On bi to tako video. Nisam htela, ne možeš mu izbiti iz glave nešto kad se ukopa. Mene je bilo sramota. Uzela sam tu sramotu i tukla je. Poljubac za laku noć, eto ti sramoto. Poljubac za dobro jutro, eto ti sramoto. Palačinke svako veče, eto ti sramoto. Nunam, nunam, odnunam sramotu. Nije me...

NEVENA: Priznaj.

Pauza.

DANKA: Je l' živa? Ta Slavica?

NEVENA: Živa.

DANKA: Strašno.

NEVENA: Što je živa?

DANKA: Što je dala dete na usvajanje.

NEVENA: Ukrala si.

Pauza.

DANKA: Beli čaršaf nije nabubrio...

NEVENA: Ukrala si ga... Nevaljalice, lopužice, kradljivice... Ukrala... Ukrala...

DANKA: Imala sam dvadeset i šest.

NEVENA: Matora devojka.

DANKA: Od dvadesete sam znala da sam sterilna. Sa vernikom tad, mislili smo da napravimo dete, moj otac nije voleo verenika.

NEVENA: Jadna Danko... Ukrala.

DANKA: Otac je bio baš zajeban lik. On bi te samleo da je sad živ. Ali nije. Umro je prošle godine.

NEVENA: Na vreme, da se ne bruka.

Uđe Njegovan.

DANKA: Bio je inspektor u policiji, tamo... Nije bio operativac, to ga je izjedalo, više je bio papirdžija.

NJEGOVAN: Stolica, sto i udri.

DANKA: Zato je i bio stalno ljut, valjda, što ga kolege nisu smatrale za pravog inspektora. Ili je prosto voleo da bude ljut. On je i uredio... Usvajanje.

NEVENA: Ukrala.

DANKA: Jesam. Ali nisam iz obesti, što mi se može. Već iz nužde. Verenik i ja smo pokušavali, godinama. Računali smo ako bude bebe, otac neće moći da se protivi braku. Onda je verenik devedeset treće otišao u rat, a otac ga je zavoleo. Kad se vratio, uzeli smo se. I ništa. Nema. „Jalova ko Bosna“, rekao je verenik kad me je ostavio. To je bilo te devedeset i pete. Onda smo otac i ja razgovarali. Rekao je da će mi naći dete, samo da se više ne udajem.

NEVENA: Kakva onda nužda kad te je verenik ostavio?

DANKA: Otac se predomislio. Našao je nekog majora, matorog. Trebalo mu je za unapređenje, da postane operativac. Rekla sam da neću tako.

NJEGOVAN: Da postanem deda, ćurko. Kakvo unapređenje, šta pričaš?

DANKA: Otac je bio zajeban, kažem ti. Lagao je taj samog sebe, kamoli mene.

NEVENA: Jesi se udala?

DANKA: Udala.

NEVENA: Je l' dobio unapređenje?

DANKA: Ma, kakvi. Kolege prevarile oca, major nije mogao ništa da potegne, pa ni mene.

NJEGOVAN: Ti što su mi ga preporučili, podmetnuli mi pozadinca umesto artiljerca. Ni za šta nije, mator ko ja, pravi se da ima uticaj, hoće mladu a ovamo...

DANKA: Svejedno, major je hteo da dete nasledi penziju, ne ja. Otišla sam u bolnicu. Primio me jedan doktor. Fin, mlad. Lep. Ležala sam na odeljenju, plaćeno sve, ležala tri nedelje, samo me doktor obilazio. Verenik me je ostavio u martu, u avgustu sam već bila u bolnici. Venčana i spremna za porođaj.

NEVENA: Muž nije znao da računa?

DANKA: Nije ga bilo ni briga.

NEVENA: Svašta.

DANKA: Strašno, kažem ti ja. I, devetnaestog avgusta donesu mi bebu.

NEVENA: Poklapa se.

DANKA: Kad si...? Kad se ta porodila?

NEVENA: Petnaestog avgusta.

DANKA: Jadna žena.

NEVENA: Misliš?

DANKA: Nisam ni znala odakle je. Ni čiji je. Niti kako je protekla razmena. Otac je ubrzo doneo papire, sve legalno, usvojen, potpisala sam i otišla kući sa detetom.

NEVENA: Jesi ga dojila?

DANKA: Ne budi smešna. Tražila sam da je od mrtvih, da nema roditelje. Ne samo zbog sebe već i zbog njega. Ili da ga ubeleže kao mrtvorodeno, bilo šta, samo da ga ne traže. Tražila sam, otac se zakleo.

NJEGOVAN: Kunem se. Biće od mrtvih. Neće ga niko tražiti, nema tu istrage.

NEVENA: Sad ga moraš vratiti.

DANKA: Pazi da neću.

NEVENA: Vратиćeš ga.

DANKA: Možeš ga... Pričaću ti... Nemoj...

NEVENA: Vратиćeš ga celog. Ne u delovima, u prepričavanju. Celog. Fotografije, život, sve.

DANKA: Slavici reci... Kaži joj... Reci joj da ga može videti. Sad neka dođe. Dok je Dren u nesvesti. Pričaću joj sve o njemu ako treba ali da ga ne dira. Moj je. Ja sam ga odgajila. Šta vredi što ga je rodila, moj je.

NEVENA: Sve.

SCENA DVANAESTA

Godina dešavanja 1998.

IGOR: Bebu sam preuzeo na jednom od izlaza iz bolnice, onom do mrtvačnice, u petnaest do jedanaest, 12. septembra 1998. Beba je bila uvijena u ćebence, položeno u plastičnu kesu sa nekoliko tetra pelena odozdo i odozgo. Spavala je. Moguće da je i uspavana hemijski.

Uđe Goran noseći kesu, šarenu.

GORAN: Evo.

IGOR: Šta?

GORAN: Šta se praviš blesav? Nos, brzo do auta, da ne pukne kesu. Stavio sam duplo, za svaki slučaj.

IGOR: Šta?

GORAN: Beba. Ne zajebavaj, Iгоре.

IGOR: Doktore Gorane Graboviću, načelniče odeljenja...?

GORAN: Da, doktore Igore?

IGOR: Uzeo sam kesu.

GORAN: Pare po isporuci. Čeka te čovek na dogovorenom mestu. Požuri. Ne vozi brzo i ne otvaraj kesu da ne probudiš bebu.

IGOR: Šta ako se probudi?

GORAN: Uspavaj je. Ima unutra i mleka i pelena.

IGOR: Nasmejao se i otišao. Odneo sam kesu do auta i oprezno je položio na zadnje sedište. Proverio sam da li diše. Spava. Onda sam shvatio da je bolje da je stavim na prednje sedište. Neko se nasmejao i ja sam naglo zalupio vratima. Beba se probudila. Uzeo sam je iz kese i smirivao. Plakala je. Osećaj zadebljanja unutrašnje strane obraza me je obuzeo, disao sam plitko, pokušavajući da se smirim, da ne šlogiram sa bebom u naručju, na parkingu bolnice, nunajući bebu. Pogledao sam u retrovizor; facijalni nerv, inervacija stabilna, pokretljivost dobra nema intrakranijalne opstrukcije, nasmejem se, simetrična pokretljivost, dakle nema ekstrakranijalnog oštećenja, kapci nisu spuštene, usne nisu modre... Osećaj zadebljanja je popustio i prestao sam da se kezim sebi u retrovizor. Sa bebom u naručju upalio sam auto i povezao se. Plakala je čitavog puta. Kada smo stigli, zaspala je. Niko me nije zaustavio, niko me nije ni pogledao. Diktafon u mom unutrašnjem džepu je škljocnuo, označivši kraj trake. Spustio sam bebu na prednje sedište i obrnuo kasetu i uključio snimanje. Tada mi je on pokucao na staklo vozačkog mesta i ja sam se trgnuo, zadebljanje obraza se vratilo. Pogledao sam u bebu na suvozačevom sedištu, spavala je. Naglo je otvorio vrata i izvukao me na silu, brzo, efikasno. Šamarčina u zadebljali obraz odbacila me je od auta. Bio je to isti onaj muškarac kao i prošli put.

MITAR: Gde si, doco, pitalice?

IGOR: Šutnuo me je u isti obraz, jako, nisam ništa pomislio, samo sam pišnuo u gaće. Beba je i dalje spavala.

MITAR: Gde si, doco, pravedniče?

IGOR: Uhvatio me je za kosu, a potom me je neprekidno udarao pesnicom slobodne ruke u lice. Ne znam koliko puta.

MITAR: Gde si, doktore, osvetniče?

IGOR: Zabio mi je glavu u asfalt pa me je šutirao u desni bubreg, po rebrima i jetri. Nisam pokušavao da ustanem, nisam jaukao.

MITAR: Gde si, doco...

IGOR: Zapalio je cigaretu. Ležao sam, dolazeći do daha, prebirajući mislima potencijalne kontuzije. Samo da beba ne padne sa sedišta.

MITAR: Što si je izvadio iz kese?

IGOR: Stenjao sam, tiho. Okrenuo sam se na bok. Prišao je i šutnuo me u stomak. Uhvatio sam ga za nogu, a onda, držeći cigaretu u uglu usta, nastavio je da me pesniči govoreći...

MITAR: Jebem... li ti... Mleko... Koje te... Zadojilo... Pičketino... Raspala... Doktorska...

IGOR: Opružio sam se na leđa. Ni sam nisam verovao da mogu tolike batine da podnesem. Odakle mu tolika snaga...? Vid mi se mutio ali svetla je bilo dovoljno da mu razaznam fizionomiju. Čovek, muško kô muško. Ništa posebno. Pretresao me je i uzeo diktafon. U diktafon je rekao.

MITAR: Ako ne prestaneš da podjebavaš i zapitkuješ oko Gorana i beba, svaku kosku ću ti polomiti obaška. A pre toga i mamicu i taticu ima da ti udavim u kadi.

IGOR: Zastao je. Mislim da se dvoumio da li da mi vrati diktafon. Nasmeljao se strpao ga sebi u džep.

MITAR: Hoćeš cigaru?

IGOR: „Beba“, rekao sam. „Pašće sa sedišta“. Nasmeljao se i otišao do auta. Vratio se do mene.

MITAR: Spava, anđeo. Ne brini se, doco, doktore. Od brige samo bolest, kažu.

IGOR: Gledao me je, nasmejan. Verovatno se dvoumio šta da radi sa mnom.

MITAR: Da te odbacim do Gorana, da ti sredi povrede?

IGOR: Zastenjao sam. Bacio je debelu kovertu novčanica na mene. Pala mi je na nogu i tu mirno ležala. Rekao je...

MITAR: Na.

IGOR: Kô psu. A onda se nasmejao.

MITAR: Uzdravlje, gospodine doktore. Nek je sa srećom.

IGOR: Otvorio je vrata mog auta i uzeo bebu. Spavala je i dalje. Probao sam da ustanem ali sve je gorelo, gde god me je udario. Kada sam se pridigao, čuo sam ponovo lupanje vrata, startovanje automobila i odlazak. Opružio sam se i naskroz upišao.

SCENA TRINAESTA

Godina dešavanja 2018.

DANKA: Muž mi je umro, ubrzo, kad je Dren imao dve godine. Ostavio mu penziju.

NEVENA: Biće ti vraćen svaki dinar koji si potrošila na njega. Ne brini. Nije više tvoja briga.

DANKA: Policija nema tu šta da nađe. Tako mi je otac rekao.

NJEGOVAN: Nema traga, sve je sređeno. Nema na osnovu čega da se pronađe. Skinu mi se već jednom sa živaca, aman, ženo božija, ostavi me na miru, nema, nema dokaza, nema!

NEVENA: Ima, uvek se nađe.

DANKA: Nema. Otac je bio papirdžija, inspektor. Znao je taj svoj posao, iako je bio zajeban. Nema. Jok.

NEVENA: Znaš šta su meni rekli kad sam otišla u policiju?

DANKA: Zašto ovo radiš? Je l' zbog koštane srži? Doniraće mu koštanu srž. Eto. Sad prestani da se praviš da si ona. Nema nje. Nema Slavice. Džabe lažeš.

NEVENA: Prvi put sam...

DANKA: Lažeš.

NEVENA: Prvi put sam otišla u policiju dvehiljade prve, nakon onog slučaja u Beogradu, kad su optužili tri doktora i jednu ženu zbog krađe beba. Ovu uhvatili u nekoj prevari, a ona pomislila da je oko bebe pa sve istrtiljala. Posle su pravi roditelji bebe promenili iskaz na sudu i sud oslobodi sva tri doktora. Jedan čak postao i načelnik. A mene u policiji niko nije primio prvi put. Čekala sam do uveče, posle rekli, otišao inspektor kući.

DANKA: Ta Slavica je mrtva. Nema je. Ne postoji. Imam papir...

NEVENA: Koji papir?

Pauza.

DANKA: Da je mrtvorodeno.

NEVENA: Imam i ja taj papir. Koji još papir imaš? Je l' imaš izveštaj sa rođenja? Je l' ima krštenicu? Je l' imaš... Naravno da imaš. Nabavio tatica papir. Ima gospođa papir. Ceo čovek stao u papir. Sin. Moj.

DANKA (*tiho*): Moj.

NEVENA: I u bolnici ima svakakvih papira. Otišla sam ja i u bolnicu da proverim dokumentaciju jer nalaz sa obdukcije ništa nije objasnio. Ništa. Tada sam već bila student medicine, nisu mogli tek tako da me levate. Ali, opet, nema odgovora,

nema baš tih papira, nema uopšte. Neko je sve uklonio. Ti ćeš meni „imam ja papir...” Kome ja da se žalim što nema baš tih papira, što nema objašnjenja? Kome?

Građevinskoj inspekciji što je arhiva poplavila ili radnoj inspekciji što bez ugovora rade portiri pa ko zna šta se iznosi ili kome više, kome?

Otišla sam. Opet. U policiju. Da prijavim da su mi ukrali dete.

NJEGOVAN: Naravno, gospođo. Ali, nema ništa od toga. Zastarelo.

NEVENA: Kako zastarelo, gospodine, to je bilo pre šest godina?

NJEGOVAN: Vaše dete ukradeno?

NEVENA: Da. Rodila sam ga sa šesnaest i onda rekli mrtvo. Bez objašnjenja šta se sa njim desilo, dali su mi i papir sa obdukcije a onda sad nema ni toga u bolnici, kao da nije ni rođen, gospodine...

NJEGOVAN: Beži, bre, mala opajdaro. Imamo mi pametnija posla.

DANKA: Što si išla opet? Što si se na to vraćala...? Nema ništa, razumeš...

NEVENA: Dvehiljade druge su me zvali da ga upišem u školu. Ja usred ispitnog roka. Odem kod matičara, kažu, nema prijave da je umro, samo je upisan da je živ. Pitam „ko ga je prijavio, ja sam bila tad u bolnici” oni kažu „ne znam”. I šta onda ja da radim? Čovek gleda obe lične karte, pita „koja ste Vi, Slavica ili Nevena”. Ja kažem „obe, promenila sam ime”. On kaže „Slavica je mrtva”. Ja pitam „kako mrtva, eto Vam lična karta tu, kako mrtva, evo me živa sam.” On kaže „ne znam”. Ja pitam „što ste me zvali kad sam mrtva, kad je on mrtav, što ste me zvali, čoveče”. On kaže „ne znam”. Kaže „potpišite da je mrtav”. To mi je rekao, da ja mrtva potpišem da mi je sin mrtav.

DANKA: Jesi potpisala?

NEVENA: Pobegla sam. Da... Ne... Mislila sam ubiće me neko tu, pred svima, ubiće i Nevenu. Papir mu je rekao da je Slavica mrtva. Koji papir? Odakle mu taj papir? Uplašila sam se da pitam. Saseći će me papirom, uplašila sam se, pokuljaće nešto. Pobegla sam.

DANKA: Eto. I on ti čovek rekao da Slavica nije živa.

NEVENA: Za divno čudo još uvek jesam.

SCENA ČETRNAESTA

Godina dešavanja 1998.

MITAR: Nije loš onaj doca. Mladi, Igor. Beba je spavala mimim snom, kad smo izašli iz grada. Imao sam put od oko 300 kilometara pa sam ubrzo stao da bebu prepakujem u udobno sedište i proverim da se nije ukakila ili upiškila. To sam odavno naučio, ako ne paziš, posle bude samo problema. Goran je spakovao dovoljno pelena i mleka u prahu. Dok je beba spavala, razmestio sam merice obroka, dve će biti dovoljne i proverio termos sa prokuvanom vodom što sam ranije bio spremio. Onda sam lepo zapalio cigaretu i popušio u miru. Znao sam da se beba neće probuditi uskoro, Goran se za to pobrinuo. Upalio sam diktafon, da čujem šta je doktor snimio. Smanjio sam zvuk, za svaki slučaj, ali nisam mogao da se ne smejem glasnije kada sam čuo kako je beba plakala kad je bila kod njega. Svoj glas sam premotavao nekoliko puta. Posle mi dosadilo. Pustio sam muziku, našao neku duhovnu stanicu, tu ima umirujuće muzike a i meni prija. Uglavnom nađem neku sa klasičkom, i to je dobro za bebe a i za mene. U povratku slušam šta je samo za mene, a ovo je posao.

IGOR: Kada sam smogao snage, ušao sam u auto i odvezao se do bolnice. Tražio sam Gorana, hteo sam da me vidi. Portir se malo trgnuo kad me je video, ali se umirio i slabo nasmejao kad mi je video desnu šaku. „Doktori i koverte...“, rekao je. Tek tad sam shvatio da sam je poneo.

GORAN: Kolega?

IGOR: Kolega.

Previo me je u tišini. Ništa polomljeno. Blaži potres mozga. Jedan zub raskliman, ali petica, ako ispadne, nema veze.

„Zašto?“, pitao sam Gorana. Slegao je ramenima.

GORAN: To sam i ja tebe hteo da pitam.

IGOR: „Jer mi se može“, rekao sam.

Goran se nasmejao, pogledom pomilovao kovertu koju sam i dalje držao.

GORAN: Sad ti se više ne može.

MITAR: Beba se probudila jednom, nahranio sam je, napravio pauzu, prošetali smo, uvek držim kolica u gepeku. Dobar sam sa decom. Kakila je, presvukao sam je i uspavao. Goran je spremio dobro mleko, ne znam šta umeša u prah ali spremi to dobro. Beba ne bude ošamućena kad se probudi, samo spava duže nego inače. Dobar je on doktor. Primopredaja je protekla uobičajeno.

Nervoza, neverica, ali ja to brzo završim. Ume nekad neko da se predomisli ako odugovlačiš. Toga nema kod mene.

IGOR: Otići ću u policiju.

GORAN: Imam gore odeću, ako hoćeš da se presvučeš. Smrdiš na urin.

IGOR: I ti smrdiš.

GORAN: Triput sam pišnuo kad mi je bila prva primopredaja. Posle sam navikao.

IGOR: Zašto, Gorane?

Zastao je. Nije se više smejao. Namrštio se, pa opet slegao ramenima.

GORAN: Volim pare.

IGOR: Otišao sam kući, bez presvlačenja. Nisam otišao kod mojih već u svoj stan. Neko ga obio, ispreturao sve. Da li onaj što me prebio ili još nekog imaju, ne znam. Ona tapeta pocepana. Ništa ne kulja. Iza se ne vidi zid, samo buđ i još tapeta, u nedogled. Javio sam se bolnici da uzimam bolovanje a sestra mi je rekla da je doktor Goran već sve obavestio i poželela mi brz oporavak. Osećao sam se kao da mu nešto dugujem. I onom Mitru. Znam da oni greše, a ne ja, znao sam to i tad. Ali osećaj da im dugujem što su me prevaspitali uvukao mi se pod onaj obraz i brideo. Prevaspitali. Nešto su mi uzeli, hirurški precizno odstranili, nešto bitno, znao sam da je bitno ali nisam mogao prstom da ubodem šta. Ostatak bolovanja sam proveo u magnovenju, bez nekih posebnih misli. Povremeno sam se budio iz sna u kom stojim sam i držim bebu koja se smeje.

MITAR: Kući sam stigao sutradan, kasno uveče, kao i uvek. Večera je bila na stolu, deca u krevetu. Posao kô posao. Neko ima, a neko nema. Caka je spojiti te dve strane. Sad, ako je neko svojeglav, to ne znači da trgovina treba da trpi. Para se mora okretati. A kad jednom okreneš paru, ne znači da ne smeš i još jednom, i još jednom i tako dokle se para okreće. Mogao bih ja po desetero mesečno da prevezem, ali nisam takav čovek. Radim, kod mene niko ne gladije. Ne bahatimo se, ostavljam na stranu za posle krize. Otputovaćemo negde zajedno, ja, žena i deca, čim opet padnu sankcije. Možda se naskroz odselimo. Videćemo. Do tad, posao kô posao. Večera je na stolu.

IGOR: Nakon bolovanja, dešavalo se da me neko prati, nekad češće, nekad ređe. Taman kad bih pomislio da umišljam, ulovio bih nekog perifernim vidom kako ide za mnom, na svakom skretanju. Odustao sam od zapitkivanja. Umorio sam se od strahovanja.

Šta će biti sa mnom? Šta će biti sa mnom? Potražio sam protokol porođaja prve bebe, ali je neko uklonio dokumenta sa mojim potpisom. Za drugu bebu sam već znao šta će pisati pre nego sam pogledao. *Exitus non sigmata*. Uzrok smrti, nepoznat. Ime srodnika, izuzeto. Potpis doktora Gorana Grabovića. Uklonili su me iz svojih kombinacija. Odahnuo sam, bio sam im zahvalan zbog toga. Istovremeno, znao sam šta su mi uzeli.

Nisam imao snage da čačkam, pustio sam krastu da zaraste.

Vratio sam se u kolotečinu, i tek ponekad, što tiše, pomagao sam roditeljima koji tragaju za decom. Posle trinaest godina, 2011, moj zahtev za premeštaj je usvojen. Premestili su me iz unutrašnjosti u prestonicu, u bolnicu gde radi Nevena. Tad je njen Luka imao jednu godinu. Iako smo radili u istoj zgradi, nismo živeli u istom svetu.

SCENA PETNAESTA

Godina dešavanja 2005, Anketni odbor povodom nestalih beba

NEVENA: Dve hiljade pete oforme Anketni odbor povodom nestalih beba. Bilo je i skeptičnih, ali većina roditelja koji su tragali javili su se. Otišla sam da čujem ko je odgovoran. Tad sam imala dvadeset i šest, nisam se javila da ispričam svoj slučaj, plašila sam se, ali sam došla da čujem tuđe slučajeve i da čujem odgovore. Poput stotine drugih roditelja koji nisu bili spremni da pričaju već samo da saznaju jesu li sami, da li se zaista nešto desilo... Kada sam čula druge roditelje, znala sam da sam dobro prošla.

RODITELJ 3 – NIKOLIN TATA: U januaru 1996. godine nepoznati ženski glas nas je pozvao telefonom i rekao „Vaše dete je živo i zdravo, živi u uglednoj porodici u Beogradu, završilo je fakultet, ali je ubeđeno da su ga pravi roditelji, još kao bebu odbacili“.

Nikola je rođen 3. decembra 1959. godine u indijskoj bolnici u 22 sata. Imam 27 godina i to nam je treće dete. Odmah po rođenju rečeno je da mora biti prebačen u Beograd, u bolnicu za nedonošćad. Lekar mi kaže da ga vode kako bi mu ispumpali višak vode. Sina odvezu za Beograd a suprugu zadrže u Indiji da bi joj održavali mleko. Ostanem sa suprugom i zbog dvoje dece. Kažu mi „brzo ćemo ga vratiti“. Ali moju bebu više nikada nisam video.

Prijavim rođenje sina matičnoj službi gde ga upišu pod imenom Nikola. Posle tri dana odem za Beograd da vidim šta je sa sinom i zašto ga ne vraćaju. Na šalteru u bolnici mi kažu „dete je dobro, oporavlja se“. Dakle, živ. I još kažu „obavestićemo Vas pismeno kada tačno da dođete po njega“.

Da dođem po svog sina, Nikolu. To je 6. decembar.

Sedam dana potom, 13. decembar. Dobijem telegram u kom piše da dođem po Nikolu. Uzmem slobodan dan, a supruga pripremi ukrasno jastuče za Nikolu. Sutradan ujutru, 14. decembra, odem za Beograd. Stignem u bolnicu, ulica Hajla Selasija, i jedna bolničarka mi kaže da sačekam.

Prođe sat vremena. Dođe druga medicinska sestra i tu, na hodniku, mi kaže „Vaše dete je umrlo, mrtvo već tri dana. Gde ste do sad?“. Pokažem telegram. U telegramu piše da je Nikola živ, juče nam je stigao telegram, juče je bio živ, i prekjuche živ, u telegramu, pokazujem telegram, pokazujem ali ništa ne vredi.

Mrtav. Pitam je „Gde je sahranjen?“ a medicinska sestra mi odbrusi „idi na groblje, tamo ćeš ga naći“. Ne kaže ni koje groblje ni koja parcela. Ne poznajem Beograd. Obiđem groblja za koja znam.

Nema ga.

U bolnicu se nisam vratio da pitam nekog drugog za groblje i parcelu. Mi smo prosti ljudi, zanatlije, poštujemo „beli mantil“. Rečeno mi je „idi“ i ja sam otišao da kako znam i umem nađem svog mrtvog sina.

NEVENA: Sahriniti dete bez grobnog mesta, bez glasa o njemu, a tek rođeno. Sahraniš ga u potaji. Sahraniš i pitanje.

RODITELJ 3 – NIKOLIN TATA: Vratim se Indiju potpuno sluđen. Ispričam ženi šta se desilo. Ona plače i traži da ga nađem, da nađem Nikolu, da ga sahranimo.

Potpuno nemoćni da bilo šta saznamo i učinimo, bez mogućnosti da se tome posvetimo, pomirimo se sa sudbinom.

NEVENA: A onda vaskrsne.

RODITELJ 3 – NIKOLIN TATA: „Vaše dete je živo i zdravo, živi u uglednoj porodici u Beogradu...“ Nakon tog poziva, odem u indijsku opštinu da izvadim Nikolinu krštenicu. Pitaju me „šta će ti to“, a kako ne znam da im objasnim, oni otvore veliku knjigu i nađu da se tu kod njih Nikola vodi kao živ. Bez ikakvih problema dobijem izvod iz matične knjige rođenih. Objasne mi da je njihova služba najkasnije pet godina nakon Nikoline smrti morala da bude obaveštena. Međutim, Nikolina umrlica, kao službeni dokument, punih trideset sedam godina ne stiže u matičnu službu. A dobio je poziv za upis u školu, poziv za služenje vojnog roka. Morali smo da potpišemo da Nikola nije među živima kako ga više ne bi pozivali.

NEVENA: Ko je mogao da protivreči doktoru? Ko, osim drugih doktora? Slušam roditelje, pošteni ljudi, neki puni poverenja, neki ispijeni i zahvalni što ima ko da ih čuje, neki kao da su se otreznili od poverenja, mrgodni a svi opljačkani. Bez dece, bez poverenja, preplavljeni bez oslonca za koji da se uhvate, sem za pitanje.

RODITELJ 3 – NIKOLIN TATA: Posle pronađem u bolničkim knjigama u Beogradu, u arhivu, zapisano da je Nikola umro 18. decembra 1959. godine, bez ikakve dijagnoze i uzroka smrti. Ne znam kako sad to. Kad mi je 14. decembra te iste godine rečeno da je Nikola mrtav već tri dana. Dakle, to bi onda trebalo da bude 11. decembar, dva dana pre telegrama da je živ i da dođem po njega. Otkud sad taj 18. decembar?

Nevena pogleda Danku. Godina dešavanja 2018.

DANKA: Slavica je mrtva.

NEVENA: Nisam.

Uđe Igor. Danka ustane.

IGOR: Pacijent Dren Milić je u stabilnom stanju, operacija još uvek traje, načelnice.

NEVENA: Odlično. Ubrzaj DNK analizu, Iгоре. Izveštavaj me o toku operacije.

IGOR: Hoću, načelnice.

DANKA: Doktore?

IGOR: Da?

DANKA: Kakvu DNK analizu?

NEVENA: Srodstva, Danka. Mog i Drenovog.

DANKA: Doktore...?

IGOR: Javljam se uskoro, načelnice.

Igor iziđe.

DANKA: Kakvog srodstva? Nema tu srodstva? Slavica je mrtva. Imam umrlicu. Nema srodstva.

NEVENA: Kakvu umrlicu? Odakle ti?

DANKA: Ne može da bude u srodstvu ako si mrtva. Doneo mi je umrlicu, 2000. godine, kad si umrla, dobila sam umrlicu.

NEVENA: Tad sam ime promenila. Ko god da ti je doneo, prevario te je. Nakon analize sve ćemo lepo raspetljati, sve što ste ti i tvoji upetljali. DNK analiza će pokazati da je Dren moj, možeš me proglašavati mrtvom koliko god hoćeš. Moj.

DANKA: I to je samo papir.

NEVENA: Molim?

DANKA: Ta tvoja DNK analiza. Papir. Nabaviću drugi papir. Pa da vidimo kome će ljudi poverovati. Meni, samohranoj majci ili belom mantilu, načelnici koja ne zna je li živa ili nije. Ko danas veruje...?

Danka kucka na telefon.

NEVENA: A ko će tebi da poveruje? Sve falsifikat do falsifikata, ćerka prevaranta policajca, ko će tebi da...? Šta radiš sad?

DANKA (*kuckajući na telefon*): „Načelnice, načelnice...“
(*nasmeje se*)

Koliko je tebi godina?

NEVENA: Trideset devet. I?

DANKA: Mlada si za načelnicu... Kako sam glupa... (*pokaže Neveni telefon*) Ko je ovo? Odgovaraj.

NEVENA: Načelnik hirurgije.

DANKA: Vidim. Piše lepo na sajtu. I sliku mu stavili, da se neko ne prevari. Tvrdiš i dalje da si načelnica?

NEVENA: Nisam.

DANKA: Vidim, nisam slepa iako sam glupa, glupava. Lepo mi je govorio, lepo mi je, sto puta...

NJEGOVAN: Ne veruj ni mrvu ikom ko ima makar zrno moći. Nikad. Sve proveravaj. Sve.

Pauza.

NEVENA: I šta ćemo sad?

DANKA: Jesi li ti uopšte doktor?

NEVENA: Radim na pedijatriji. Igor je hirurg.

DANKA: Jesi Luku izmislila...?

NEVENA: Nisam. Mogu ti ga pokazati ako hoćeš.

DANKA: Čemu onda sve ovo?

NEVENA: Zнала sam da nećeš hteti da dozvoliš donaciju koštane srži.

DANKA: Ići ćeš u zatvor.

NEVENA: Bolje zatvor nego Luka mrtav.

DANKA: Sad ću da zovem policiju.

NEVENA: Zovi.

DANKA: Što onda DNK analiza? Što me mučiš sa tom Slavicom, skote...?

NEVENA: Jer si mi ukrala dete!

DANKA: Lažeš. Nisi ti ta, to si negde iskopala pa me sad sluđuješ. Ne može. Slagaće i taj tvoj doktor Igor, on je tvoj, svi

ste vi isti, držite jedno drugom leđa a nas ko jebe... Zašto mi ovo radiš? Prestani, molim te.

NEVENA: Igor ne laže. Hajde, šta čekaš? Zovi...

Danka sedne na svoje mesto.

NEVENA: Ne smeš. Nema tatice da te zaštiti. Hajde, zovi da vidimo kome će sad pomoći. Šta je sad? Jesi li dobro?

DANKA: Plašila sam te se. Oduvek.

NEVENA: Ti mene?

DANKA: Slavice.

NEVENA: I pored umrlice, je li? Danka?

DANKA: Leto, pet je tad imao. Igrali smo se na krevetu. Ja sam ga pokrivala čaršafom, pa otkrivala, gluposti. Pokrijem čaršafom, kao okrenem se, tražim ga kobajagi, pa ga pronađem a on, momčina, ne mrda sa kreveta, vidi se brdo pod čaršafom sa sto metara. Voleo je da se igramo tako. Jednom se ja okrenem i kao tražim ga a on se dosetio i pobegao pod krevet. Tražim ja, glupiram se, kad se okrenem, ništa, nema brda. Sve se mislim, sad će on da se zakikocé odnekud, da se mrdne negde... Ništa. Muk. Usta mi se osušila, ne mogu ni da viknem, strah me celu pojeo.

On proviri, nasmejan ali onda, vidim po njemu, uplašio se, vidim po njemu da je meni loše. Sva mu boja pobegla sa lica, kô kreč, smrt, muca „mamice, šta ti je?“. Grli me, ljubi, zaplaka se. Zagrlim ga i otplačemo tako, zagrljeni. Posle me pita šta mi je bilo, ja kažem „mislila sam da te je odnela.“ On se nasmeje, „ko, majko“, a ja kažem „majka tvoja, došla i odnela“. Tako sam mu rekla da je usvojen.

NEVENA: Šta si mu rekla?

DANKA: Da su ga ostavili pred bolnicom. Nisam lagala.

NEVENA: Lagala si.

DANKA: Jesu ga ostavili...

NEVENA: Je l' pitao posle, kad je odrastao?

DANKA: Jeste. Rekla sam da ne znam. Nisam lagala.

NEVENA: Tražio bi me. Kad tad.

DANKA: Znam. Našao bi samo umrlicu.

NEVENA: Što mu nisi odmah rekla da sam mrtva?

DANKA: Morao je nešto i sam da otkrije. Zato sam tražila da otac nabavi umrlicu. Ispostavilo se da je bilo lako, samo je ugasio Slavicu kad si promenila ime. Odustala si od njega kad si promenila ime. Jesi Luki rekla da ima brata?

NEVENA: Ne.

DANKA: Odustala si.

NEVENA: Jesam.

DANKA: Šta hoćeš onda od mene? Što nam radiš ovo? Ostavi nas na miru... Dren mi možda umre a ja se oko groba sa tobom otimam...

NEVENA: Onda sam se ponovo našla.

DANKA: Šta?

NEVENA: Sad neću odustati.

SCENA ŠESNAESTA

Godina dešavanja 2015.

IGOR: Želeo sam i dalje nekom sve da kažem, pogotovo kada sam premešten u Beograd. I tu sam pronašao grupu za podršku roditeljima koji tragaju za decom, ali nisam odmah odlazio na sastanke. Sve reći. Barem tim roditeljima. Da znaju da su na pravom tragu, da ne odustaju... Mislio sam, možda da pronađem nekog ko hoće da odustane, pa da sve kažem, neka me i pljune, barem će znati. Ali, šta da kažem? Na osnovu čega? Kad nađem roditelje obe bebe, kad budem imao dokaz, onda ću reći. Do tad mogu da pomognem, koliko mogu. Od 2015. sam ponovo počeo da odlazim među roditelje...

RODITELJ 1: Dragice, ovo je doktor Igor, on nam pomaže, iznutra. On će ti reći šta da tražiš od dokumenata. On nam je rekao da tražimo delovodnike i protokole porođaja...

RODITELJ 4: Dragica, drago mi je. Doktore, pomozite, molim Vas.

IGOR: Hoću, naravno. Sedite.

RODITELJ 3: Lepo mu ispričaj sve.

RODITELJ 1: Ali nemoj da ga gnjaviš svim onim godinama... I nemoj da raspredaš naširoko, već lepo odmah reci, gde, kako, kad, šta se desilo... I nemoj mu pričati kako si sanjala Momu...

RODITELJ 4: Ali jesam.

RODITELJ 3: Znamo da jesi. Ali nemoj, samo će ga zbuniti. To ljude uvek zbuni, odmah misle da smo neki sektaši.

RODITELJ 1: I nemoj mu pričati koliko si plakala, nema doktor vremena sad za to. Ali reci mu koliko si ga tražila... I reci mu da si ga našla, ali Moma neće ni da čuje da je tvoj.

IGOR: Slušam Vas, neka Dragica ispriča...

RODITELJ 1: Neka traži onda, bolje da kaže onda samo DNK da se uradi. Možda doktor može da nagovori Momu..?

RODITELJ 4: Znete kako je naočit, doktore. Otac mu je bio Crnogorac, isti on.

RODITELJ 3: Zamarate doktora vas dve, sad sa svim tim... Hajde Dragice, počni lepo, reci mu.

RODITELJ 1: Ali nemoj ono o inspektoru što te izbacio... Mada, to je ključno, inspektor ju je izbacio kada je proverio tablice automobila žene koja je došla da pita za Momu. Doktore, predstavila se kao Marija...

RODITELJ 4: Ja ću mu reći. Ovako, došla je ta Marija...

RODITELJ 3: Ne možeš sa kraja, Dragice. Od početka mu lepo reci.

IGOR : Molim Vas, ako može samo roditelj da ispriča... Ko je od vas zapravo roditelj?

RODITELJ 4: Doktore?

IGOR: Slušam, kažite.

RODITELJ 4: Moj slučaj je još iz 1955. godine, doktore. Jeste zastareo ali ja njega i dalje tražim. Nisam se udavala... Muž me je ostavio čim su rekli da je dete preminulo... Nemam druge dece, to mi je jedino, doktore...

RODITELJ 1: A beba nije novorođenče, ne, već je imao Moma... Koliko, Dragice?

RODITELJ 4: Mesec i po, doktore... Dok smo bili kod rodbine u Kragujevcu...

Priključi se Roditelj 2 – Slavica.

SLAVICA: Izvinite što kasnim.

RODITELJ 4: Evo naše doktorice, doktore. Ona nam već pomaže, kako stigne. Je l' tako, lepoto naša? I ona je izgubila sina, je l' tako?

SLAVICA: Drago mi je, doktore..?

IGOR: Igor.

SLAVICA: Hvala Vam što pomažete.

IGOR: Neko mora.

RODITELJ 4: Doktore?

SLAVICA i IGOR: Da?

Slavica i Igor se nasmeju, pa se uozbilje. Kako Dragicina priča odmiče, Igor i Slavica se sve više gledaju.

IGOR: Izvinite, Dragice. Rekli ste, mesec i po je beba imala, Moma, kada ste otišli u Kragujevac kod rodbine?

SLAVICA: Dragica je iz Novog Pazara, tamo je rodila.

RODITELJ 4: U Kragujevcu, u poseti kod rodbine, Moma se prehladio. Doktori su Momu zadržali na odeljenju par dana radi

posmatranja. Onda su mi naprasno rekli, kad sam došla da ga preuzmem, rekli su mi da je Moma preminuo, bez objašnjenja, odbili su da mi predaju telo radi sahrane, rekli su oni će to, čak su mi zatvorom pretili. Onda me je muž ostavio ali nisam ja, nije Dragica odustala od potrage. Nisam dobila nikakav dokument sa obdukcije niti bilo kakvu otpusnu listu. Kasnije mi se javio portir bolnice iz Kragujevca koji je tvrdio kako je video muškarca i ženu da su izneli bebu, noću, iz bolnice, uvijenu u roze ćebe. U to ćebe je bio uvijen kada sam ga donela, doktore. Kad sam to čula, onesvestila sam se. Portir je rekao da ne može da krije više, bolestan je puno a neće tajnu da odnese u grob ali kad sam mu tražila broj telefona i ime nije hteo da se predstavi. Jeste mi bilo sumnjivo to, ako je toliko bolestan, što se onda brine...

RODITELJ 1: Opet komplikuješ, Dragice... Ispričaj za tablice doktoru...

RODITELJ 4: Posle je i neka žena, predstavila se kao „Marija“ došla da me pita za Momu, i što ga tražim. Rekla je da ima informacije o sinu, da je živ ali da želi nešto moje zauzvrat. Dala sam joj zlatan prsten i nešto para, i zapisala sam broj tablica. Kada sam odnela broj registracije u policiju, inspektor me najpre lepo primio ali kada je proverio...

RODITELJ 1: Rekao je „pa ovo je žena našeg Milana“. I isterao te napolje. To je rekao. Strašno, doktore, je l' vidite vi kakvi su to ljudi...

RODITELJ 3: Nemoj da je prekidaš...

RODITELJ 1: Ne prekidam već pomažem. I kako ona misli da joj se pomogne kad priča tako s brda s dola, ovo sve mora jedna osoba da vodi a ne tako svako svoju priču. Ko će nas onda saslušati? Evo, vidi doktora, on čovek sad ne zna ko si ti a ko je Moma, on sad misli da sam ja Moma a ova da je ta Marija, mora jedna osoba da vodi sve a ostali samo neka čute i pričaju kad ih prozovem...

RODITELJ 3: A je li? Ti da prozivaš, ti da budeš glavna? Znali smo svi da si ti samo zbog toga ovde, samo bi da se isturiš da tebe slušaju, a ovamo kao pomažeš ljudima, sram te bilo...

RODITELJ 1: Mene sram bilo?

RODITELJ 3: Jeste, sram te bilo...

RODITELJ 1: Ko je doveo doktora, ko je sazvao ovde sve, ko vodi raspored pa ja ću i da kažem kad će šta da se priča...

RODITELJ 4: Ali, to je moj sin. Moj. To je moja priča. Ja hoću da je ispričam. Njih dvoje treba meni da pomognu, pusti mene da ispričam. Hoću da mi se vrati moj Moma, da mi se vrati. Gde je? Odgovori. Gde?

SCENA SEDAMNAESTA

Godina dešavanja 2018.

NEVENA: Te večeri sam odlučila da više ne idem na te stanke. Luka je tad već imao pet godina, bilo mi je i stresno da ga ostavljam sa nepoznatim bebisiterkama dok slušam tuđe tužne ispovesti o ukradenoj deci, pogotovo kad niko neće nikog da čuje.

Otišla sam kući, Luka se probudio. Nunam Luku, pevam onom kojeg nema. Te večeri sam odlučila da mu nikad ne kažem. Oprostila sam se od izgubljenog, odustala sam, ponovo te 2015.

DANKA: A taj, Igor? Ko je njemu nestao?

NEVENA: Igor... Na poslu mi se nije obraćao. Malo po malo, počeli smo da razgovaramo, u prolazu. Kada se Luka razboleo, bio je tu za mene, pomagao mi oko pretraga, listi čekanja. Nikad mi nije rekao zašto. On mi je javio da je Dren potencijalni donor. Dojurila sam ovde čim sa čula vest, a on me je dočekao sa „načelnice“.

Igor priđe Neveni.

DANKA: Doktore, kakvo je stanje?

Igor gleda u Nevenu.

NEVENA: Odgovori joj, zna da nisam načelnica.

IGOR: Stabilno. Operacija je pri kraju. Javiću čim završe.

Igor pruži Neveni papir.

NEVENA: Gotovi rezultati?

IGOR: Žao mi je.

DANKA: Šta?

Nevena gleda papir. Nasmeje se tužno.

NEVENA: Negativno.

DANKA: Šta? Odgovori...

NEVENA: Dren nije moj.

DANKA: Nego?

NEVENA: Ne znam.

Igor ode. Danka duboko udahne i odahne.

DANKA: Šta ćeš sad?

Pauza.

NEVENA: Rekla si... Da si tražila da bude od mrtvih roditelja...

DANKA: Obećao mi je.

NJEGOVAN: Jesam. I doneo sam joj umrlicu posle.

NEVENA: Rekla si i da je mrtvorodeno. Da imaš taj papir...

DANKA: Obećao mi je.

NEVENA: Ali ti je doneo tuđe dete. Zašto si mu poverovala? Je li to isto mrtvorodeno? Kako? Rekao ti je da je od Slavice uzeo. Kako?

DANKA: Rekao mi je... Pokazao mi je papire.
NEVENA: Koje papire?

SCENA OSAMNAESTA

Sa leve strane uđe Mitar, u ruci nosi kovertu sa papirima. Godina dešavanja 1995.

MITAR: Evo, ovo će da košta dodatno.

NJEGOVAN: Ne prihvatam. Ne treba.

MITAR: Treba, nego ne znaš. Ćuti i uzmi.

NJEGOVAN: Šta je to?

MITAR: Uzmi.

Njegovan stavi ruke u džepove.

MITAR: Što si ti neki skeptičan čovek... Dokaz, eto šta je. Dokaz da je beba vaša. Eto šta je. Sad uzmi i kaži lepo „hvala“.

NJEGOVAN: Ne treba.

MITAR: E, čoveka... Vidi, u bolnicama sad rade te parafinske kalupe nakon obdukcije. Uzmu jetru, srce, pluća, šta još i umoče u parafin i zapakuju pa to ostane kao dokaz da je beba mrtva, da je obdukcija urađena, da nema nikakvih problema. Je l' sad razumeš?

NJEGOVAN: Ne.

MITAR: Doktor je napravio duple papire ali to sad nije dovoljno. Morao je i duple papire i za kalupe a ne kao ranije. Malog je upisao pod istim matičnim brojem kao jedno mrtvo dete, neke tamo Slavice Kovač...

NJEGOVAN: Neću da čujem imena...

MITAR: Doca je od jedne mrtve bebe, slušaj, prosto je... Neka tamo klinka je rodila dete, ono umrlo. Doca je uradio obdukciju i uradio parafinski kalup. I onda je od te jedne mrtve bebe uzео sve što treba i napravio još jedan parafinski kalup da pokrije nestanak bebe koju ti sad znaš kao svog unuka. A sve to za slučaj ako neko bude „čačkao“ i od tog čačkanja može samo da nađe da je neka tamo... Klinka, da je dva puta rodila mrtvo dete. Je l' sad razumeš?

NJEGOVAN: Daj da ga vidim.

MITAR: Spaljeno je, šta da vidiš...

NJEGOVAN: Doktora da vidim.

MITAR: U redu, po dogovoru, evo... Doco! Dođi, da te vidi.

Goran priđe do Mitra i Njegovana.

MITAR: Evo ga. Hoćeš i da ga poljubiš? Mogao bi...

NJEGOVAN: Šta je sa telom bebe, te „parafinske“?

GORAN: Cremo, cremation, sve spaljeno, inspektore. Ne brini. Ni jednog dela tela nema. Sve je sređeno. Razumi, nije kao nekad, samo birokratska greška, sad sam morao duplo da falsifikujem, a to nije jeftino...

MITAR: To i kažem. Sad će više da košta.

NJEGOVAN: Je l' beba zdrava?

MITAR: Je l' Danka zdrava?

NJEGOVAN: Zdrava je, ali...

MITAR: E onda je i beba zdrava. Eto. Uzmi.

NJEGOVAN: Je l' može da ima dece?

MITAR: A što ne bi moglo?

NJEGOVAN: Doktora pitam.

GORAN: Ma može, kuronja, zdrav je kô dren ako ga ne pokvariš nekako.

NJEGOVAN: Koliko?

MITAR: Dogovorićemo se. Uzmi.

NJEGOVAN: Koliko si siguran da mali neće biti sterilan, kô Danka? Neću valjda opet morati sve ovo, sa vama...

MITAR: Doco?

NJEGOVAN: Bez imena, samo.

GORAN: Otac i majka su mu zdravi, oboje. Imaju već dvoje. Nema problema u tom polju, koliko vidim. A sa ovim papirima... Nema tu ko šta da istražuje, da uparuje decu, ako bude istrage, a neće biti... Sa ovim papirima je sve pokriveno.

MITAR: Eto, jesi srećan sad...? Boga ti, kô neka baba na pijaci se tu...

NJEGOVAN: Srećan?

MITAR: Pa, nego kako, deda! Hajde, uzmi...

(*tutne Njegovanu kovertu sa papirima u ruke*) Čuvaj to, za svaki slučaj. I hajde da častiš, deda!

GORAN: Može!

Njegovan razgleda papire.

Mitar i Goran izađu nadesno.

NJEGOVAN: Deda.

Njegovan lagano izađe za Mitrom i Goranom.

SCENA DEVETNAESTA

Godina dešavanja 2018.

NEVENA: Zato nisam mogla da nađem papire... Neko je pro-
našao duple pa uklonio sve.

Pauza.

NEVENA: Hoćeš dozvoliti doniranje?

Pauza.

NEVENA: Ćutaću.

DANKA: Onda ću dozvoliti.

NEVENA: Hvala...

Uđe Igor. Danka ustane.

IGOR: Gotova je operacija. Sve je proteklo u najboljem
redu. Živ je i hodaće. Prevoze ga sad na postoperativno odelje-
nje. Uskoro će se probuditi, možete tamo sačekati, javio sam da
mu je majka tu.

DANKA: Hvala ti, doktore, hvala ti...

Danka pokupi stvari i izjuri nalevo.

NEVENA: Doniraće.

*Igor klimne glavom, sedne na Dankino mesto. Nevena, umor-
no, legne na klupu, položivši glavu Igoru u krilo, licem okrenuta
ka njemu. Isprepleću prste jedne ruke. Igor je slobodnom rukom
miluje po kosi.*

NEVENA: Luka će živeti, Iгоре. Voziće bicikl, ići ćemo na le-
tovanje, Luka će roniti punim plućima, ako propuši ima da ga
nateram paklo za noć da zdimi, da mu se ogadi, Luka će imati
decu, Iгоре. Biću baka, i ti sa mnom, dedule, ići ćemo im u po-
setu, razmazićemo unuke do bezobrazluka. Luka će preživeti,
sve će preživeti.

IGOR: Nemoj, Nevena. Pusti...

NEVENA: Hoće, on je borac, znam ga ja. Ne može njega neka
bolest toliko da napadne koliko on može da se odbrani, on je
borac, preživeće, pobeđiće, borac moj a ja sam...

IGOR: Nemoj to sebi...

NEVENA: A ja sam, pustila sam da ona sad ode i tuđe dete
gleda, Iгоре. Šta sam ja? Priznala mi je sve, da nije njen, rekla mi je,
dokazi su kod nje, u njenoj kući. To što nije moj, je li to u redu da
bude onda njen? Šta će njegovi roditelji, pravi roditelji, Iгоре? Luka
će preživeti i bez Drenove transplantacije. Hoće, znam da hoće.

IGOR: Da zovemo policiju, onda?

Pauza.

NEVENA: Hoće li...?

Svako gleda u neku svoju zamišljenu tačku, isprepletanih prstiju, dok je Igor miluje po kosi. Nevena umorno sklopi oči, i dalje budna, može ih otvoriti svakog trena.

IGOR: Zatvorili smo krug. Bez odgovora, bez rezultata, bez dece, ostali smo nasukani na sopstvenom trudu i htenjima, ti i ja. Policija će nam samo otvoriti novu stazu, u tom krugu, opet ćemo skupljati, opet ćemo dokazivati, opet ćemo se nadati i opet će se sve na nama slomiti, ako ustuknemo milimetar. Nema istrage, niko decu neće upariti, niko se neće sažaliti nad tvojom, mojom ili sudbinom bilo kog roditelja. Igramo njihovu igru, Nevena. To mi je sinulo kad sam video koliko je brzo Danka prihvatila tvoju ponudu, samo da čutiš. Igramo njihovu igru u kojoj su pravila namještena, zna se ko pita a zna se ko ne daje odgovore. I sad opet da odemo u policiju i da ih pitamo. I da kažu „zastarelo“ i da kažu „nema dokaza“, i da kažu „strpite se, nemoj sad“ i da kažu „nema, ne dam, nisam, nemoj“ i sve to jer su pitani, a nemaju odgovore jer niko više ne gleda. Promenićemo igru, Nevena. Počecemo od malog. Van ovoga ti i ja nemamo identitete. Nemamo ime, nemamo poreklo, nemamo budućnost. Sve smo u ovo usuli. Počecemo od sebe, ti i ja. Pojedinačno. Ocrtaćemo krug u sebi, izuzeti sve da bismo najpre shvatili ko smo, pa ćemo onda dodati Luku, i njega ćemo upoznati ko je. Pa ćemo dodati Danku, da i nju, pa ćemo upoznati ko je. Dodavaćemo jedno po jedno, dok sve što smo toliko dugo izuzimali, sve na šta smo žmurili nanovo ne postane deo nas, deo novog kruga, celine. Čak i ti što su nam uskratili istinu, pravdu, poštenje, upoznaćemo i njih, Nevena, upoznaćemo ih nanovo, a to što ih je nagonilo da nas izuzmu, to će se samo izuzeti, jedno po jedno, upoznavaćemo, saznavaćemo sve dok se krug opet ne zatvori i ispuni se tom jednom malom zrakom svetla koje smo žedni, dok nas ne ispuni odgovorom.

Nevena otvori oči. Mrak.